

Naslov originala ERICH MARIA REMARQUE
ER WEG ZUR ICK
ERICH MARIA REMARQUE

POVRATAK

Ostatak drugog voda leži i drema u razrivenom rovu iza fronta.

- čudne granate . . . - reče iznenada Jup.
- Kako to? - upita Ferdinand Kozole i upola se uspravi.
- Slušaj samo! - odgovori Jup.

Kozole stavi šaku na uvo i aslušnu. I mi prislušujemo u noć. Ali ništa se ne čuje sem potmule tutnjave topovske paljbe i oštrog zavijanja granata. Samo što s desna pridolazi kлокot mitraljeza i pokoji krik. A to nam je sada već godinama poznato, i zbog toga nije baš potrebno zijati.

Kozole podozrivo pogleda Jupa.

- Sad je baš prestalo - brani se ovaj zbunjeno. Kozole ga još jednom ispitivački odmeri. Ali Jup je i dalje bio miran, te se Kozole okrenu i samo promrmlja:

- Kupus ti svira u truhu - to su tvoje granate. Bolje bi bilo da malo prodremaš.
- Pritom napravi od zemlje uzglavlje, pa se pažljivo ispruži da mu čizme ne skliznu u vodu.
- Hej čoveče . . . , A kod kuće ženica i braćna postelja, - gundjao je on već sklopljenih očiju.
- Naći će se već neko da legne pored nje, -- dodade Jup iz svog budžaka.

Kozole otvori jedno oko i dobaci mu oštar pogled. Izgledalo je kao da će ustati. Ali samo promuanla:

- Ne bih joj savetovao, sovuljagc. - I odmah zatim zahrka.

Jup mi dade znak da se dovučem do njega. Pred~joh preko čizama Adolfa Betke i sedoh pored njega. Jup obazrivo pogleda hrl~ala, pa jetko primeti:

- Ni pojma nema o obrazovanju, veruj ~mi.

7

- Čoveče, ako nam i sada podvališ, možeš svoje kosti u džaku poslatx kući.

Prislušujemo. Šištanje i zviždanje nevidljive putanje granate isprekidano je čudnim, promuklim otegnutim zvukom, koji je tako neobičan i nov da mi se koža ježi.

- Gasne granate! - viknu Vili Homajer, pa skoči. Svi. smo sada budni i napregnuto slušatno.

Vesling pokazuje u vazduh: - Eno ih! Divlje guske!

Ispred tmurnih, sivih oblaka proteže se jedna tarnnija crta, jedan klin. Vrh mu je uperen prema mesecu. Sada preseca njegov crveni kolut. Jasno se mogu videti crne senke. Klin od mno~gih krila, povorka sa graktavim, stranim, divljim kricima gubi se u daljini.

- Eno ih, odlaze onamo, - mumla Vili. - Sto mu gromova! Kad bi se tako mo-glo kidnuti! Dvoja krila, pa zbogom!

Hajnrh Vesling gleda z,a guskama.

- Sada će doći zima, - veli on polako. On je selj ak, r azume se u tom.

Ludvig Brajer, slab i tužan, stoji oslo~njen a grudobran i mumla.

- Sada ih prvi put vidim.

Najednam Kozole živnu jače od svih nas. Brzo traži cd Veslinga ponovo objašnjenje o tome a naročito se raspituje da li su divlje guske tako velike kao kljukane.

- Otprilike, - kaže mu Vesling. Kozolu zadrhta vilica od uzbuđenja.

- Ah, jadna moja gubica . . . Pa onda petnaest-dvadeset prvoklasnih pečenica lete tamo kroz vazdun!

Opet šume krila baš iznad aas. Opet nas hrapavi, grleni krik bije u glavu kao kobac. a šum krila sliva se s kricima koji se udaljuju i sa sve jačim udarima vetra u žestok, iznenadan pojam o slobodi i životu.

Jedan pucanj prasnu. Nišanio je usred klina. Pored nje~a stoji Tjaden, kao lovački pas, sprem_a,n da jurne ako bi koja guska pala. Ali zbijeno jato i dalje leti.

- Steta - primeti Adolf Betke. - Ti bi bio prvi razuman hitze u ovom vašljivom ratu.

Kozole, razočaran baci pušku.

- Eh, kad bi imali koji fišek sa sačmom'.

Zatim utonu u setu i maštanje o tome šta bi se sve tada mogle učiniti. I poče nesvesno da žvaće.

- Da, - kaže Jup koji ga je posmatrao. - Sa pečenim krompirima i jabukama . . . Zar ne?

hozole ga jetko pogleda.

- Jezik za zube, bedo čatinska.

- Trebalo je da postaneš avijatičar, - kliberi se Jup. - Onda bi mogao da ih hvataš mrežom.

- ~ipak! - odgovori Kozole otsečno, pa se okrenu da opet spava.

To je i najbolje. Kiša pada sve jače. Sednemo i ledjima se naslonimo jedan na drugog, pa razastremo šatorska krila iznad sebe. Kao tamne gomile zemlje čučimo u našem rovu. Zemlja, uniforma, i nešto života izmedju toga.

Budi me oštar šapat.

- Napred . . . napred!

- Šta se desilo? - pitam pospan.

- Moramo napred - reži Kozole i skuplja svoje stvari.

- Pa baš smo odande došli - kažem ja začudjeno. - Glupost! - čujem Veslinga kako psuje. - Pa rat je završen!

- Hajde, napred! - To nas goni Hel, naš četni komandir. Nestrpljivo juri kroz rov. Ludvig Brajer se već digao.

- Ništa ne pomaže, moramo napclje. - kaže cn predano i uzima nekoliko ručnih bombi.

Adolf Betke ga pogleda.

- Ludvig, ostani ovde. Ne možeš na položaj sa tom srdoboljom . . .

Brajer drma glavom.

Remeni šušte, puške klopoću, a bleđi miris smrti iznenada se opet diže iz zemlje. Nadali smo se da smo mu za-
uvek izLegli, jer se misao o miru kao raketa uzdigla pred

10 ~ 11

nama. Mada nismo verovali ni shvatili, ipak nam već sama nada beše dovoljna da se za nekoliko minuta, koliko je bilo potrebno da se ta vest pronese, promenimo više no ranije za dvadeset meseci. Godine rata slagale se jedna na drugu, godine beznadežnosti nizale se jedna za drugom, i sada, kad pogledamo unazad, čudimo se i da već toliko i da tek tako traje. A sada, kad smo saznali da svakog dana može nastati mir, svaki čas ima hiljadostruki značaj, i svaki minut u borbi izgleda nam skoro teži i duži nego sve proteklo vreme.

Vetar zavija oko ostataka grudobrana, a oblaci žurno prelaze preko meseca. Svetlost i tama se neprestano smenjuju. Koračamo zbijeni, jedan za drugim: grupa senki, bedni drugi vod, desetkovan i sveden na nekoliko ljudi, tako da cela četa jedva da ima jačinu jednog redovnog voda. Ali taj ostatak je probran. Imamo čak i tri stara vojnika iz četrnaeste: Betke, Vesling i Kazole, l:oji sve znaju i ponekad pričaju o prvim mesecima ~manevarske vojne, kao da je to bilo u doba starih Nemaca.

Svako na položaju traži svoj kutak, svoju jamu. Malo se šta dešava. Samo svetleće rakete, mitraljezi, pacovi.

Vili baci jednog u vis dobrim pogotkom no,-'e, i u vazduhu ga prepolovi ašovom.

Odjekuju pojedinačni pucnji. S desna, u daljini, razleže se prasak eksplozija ručnih bombi.

- Ovde će verovatno biti mirno, - kaže Vesling. - TJh, zar sada, pred kraj, da nagraiše čovek . . . vrti glavom Vili.

- Ako je neko baksuz, slomiće prst čačkajući nos gundja Valentin.

Ludvig leži na jednom šatorskam krilu. On je zaista mogao ostati u pozadini. Maks Vajl mu daje neke pilule.

Valentin ga nagovara da pije rakije. Lederhoze pokušava da ispriča neku sočnu svinjariju, ali ga niko ne sluša.

Ležimo unaokolo. Vreme odmiče.

Najednam se trgnem i dignem glavu. Vidim da se i Betke podigao. Čak je i Tjaden živnuo. Dugogodišnji instinkt nešto nam javlja. Niko jo~š ne zna šta je, ali je si

gurno da se nešto naročito dešava. Obazrivo pružamo glai prisluškujemo, sa poluotvorenim napregnutim očima, da bi prodrli kraz tminu. Svi su budni, svima su čula do krajnosti napregnuta, svi mišići spremni da dočekaju ono nepoznato što dolazi, a to može biti samo opasnost. Tiho zveckaju ručne bombe, s kojima se Vili, najbolji bombaš, šunja napred. Kao mačke ležimo priljubljeni za zemlju. Pored sebe pronadjoh Ludviga Brajera. U njegovim zategnutim crtama ne primećuje se ništa više od bolesti. I on ima hladan samrtnički lik. Kao i svi ovde, rovovski lik. Mahnita napetost ga je sledila, - tako je vanredan utisak što nam je potsvest usadila mnogo pre no što ga naša čula mogu da saznaju.

Magla se leluja i promiče. Najednom osetih šta je !o zbog čega smo svi obuzeti najvećom oprežnošću: sve se utišalo, sasvim uhšalo.

Ne čuje se više mitraljez, nigde nijednog pucnja, nijednog pogotka, nema fijuka granata, ničega, baš ničega ne,ma. Ni pucnja ni krika. Jednostavno potpuna tišina.

Gledamo se, ne možemo da shvatimo. Otkad sma u ratu, prvi put je tako tiho. Nemirno njušimo, ne bismo li saznali šta to ima da znači. Šunja li se gas k nama? Ali pravac vetra je nepovoljan, odagnao bi ga. Pri~miće li se napad? Ali onda bi ga ova tišina izdala pre vremena. Šta se to dešava? Znojim se od uzbudjenja, tako da je bomba u mojo;i z'uci sva mokra. Osećam kao da će mi živci popucati. Pet minuta. Deset minuta.

- Sad je već četvrt časa - primeti Valentin Laer. Glas ~mu potmulo zwiči u magli, kao da dolazi iz nekog groba. I još se ništa ne dešava. Nema napada, ne javljaju se iznenadne tamne senke u skokovima . . .

Ruke se opuštaju, pa čvršće stežu. Ovo se više ne može izdržati! Toliko smo navikli na galamu bojišta, da sada najednom, kada nas ona više ne pritiskuje, čini nam se da ćemo popucati, uzleteti kao baloni.

- Slušaj, čoveče: mir jezaključen, -progovori iznenada Vili, i to nas pogodi kao bamba.

Lica se razvlače, pokreti postaju neodređeni i new si,gurni. Mir? Gledamo se s n:evericom. Mir? Ja ispuštih svoju ručnu bombu. Mir? Ludvig opet polako leže na svoje šatorsko krilo. Mir? Betkeovo lice dobi izraz kao da će se

13

namah raspasti, Mir? Vesling je stajao nepokretan kao klada, a zatim pokrenu lice i obrnu se k nama, - izgledalo je kao da će odmah krenući svojoj kući.

Najedno-m prestade tišina, a mi ta u vrtlogu svoga uzbuđenja nismo ni primetili. Opet se tupo razležu pucnji: mitraljez izdaleka već klokoće kao kljucanje dro~da.

Mi : e smirujemo, i skoro smo zadovoljni što opet čujemo prisne šumove smrti.

Celog dana smo bili mirni. Noćas se ~moramo malo povući, kao što smo i dosad činili često. Ali oni s druge strane ne idu mirno za nama: oni napadaju. I dok smo se obrnuli počeo da sipa teška vatra. Iza nas, kroz suton, praskaju crveni vodokoci. Kod nas je zasad još mirno. Vili i Tjaden slučajno su našli jednu konzervu mesa i odmah je požderali. Ostali leže i čekaju. Prekalili su ih mnogi meseci i sada su skoro ravnodušni, sve dok ne počnu da se brane.

Četni komandir Hel dovukao se u našu jamu. - Imate li sve? - pita kroz larmu.

- Premalo municije - više Betke.

Hel sleže ramenima i pruži Betkeu preka ramena jednu cigaretu. Ovaj kli~mnu glavom i ne osvrćući se na njega.

- Mara ići i bez nje! - viknu Hel i skoči u drugu jamu. On zna da će ići. Svaki ovaj stari vajnik mogao bi biti četni komandir kao i on.

Smrkava se. Vatra nas zahvata. Imamo malo zaklona. I rukama i ašovima rijemo po rovu da napravimo zaklone za glavu. Ležimo pribijeni; Albert Troske i Adolf Betke su uz mene. Na dvadeset metara od nas tresnu. Kada je taj gad zviznuo razjapili smo usta da bi sačuvali bubne opne. Ali i tako smo agluveli. Zemlja i blato nam prskaju u oči, a prokleti dim od baruta i sumpara grebe u gxml. Kao kiša pada komadje od eksplo~zije. Nekag je sigurno dohvatalo, jer u našu jamu, pored same Betkeove glave, s vrelinom komadom granate upade jedna otkinuta ruka.

Hel skoči k nama unutra, pri blesku eksplozije, pod šlemom, bleđ kao kreč od besa, i dahće:

- Brant . . . Pun pogodak . . . Sve mi ode . . .

14

Opet se lami, huji, urla, pljušti blato i gvozdje, grm~i vazduh, tutnji zemlja. Onda se podiže zavesa, povlači se nazad, a u istom trenutku se dižu iz zemlje nagoreli, crni ljudi, s bombama u pesnicama, spremni, vrebajući.

- Polako nazad! - više Hel.

Levo ispred nas vrši se napad. Napadaju na jedna naše mitraljesko gnezdo. Mitraljezi štekću. Sevaju munje ručnih bombi. Najednom učuta mitraljez - zatvarač ne radi. Gnezdo je već zahvaćeno s boka. Još nekoliko minuta i oštećeno je od nas. Hel to~ vidi.

- Prokleti . . . Napred! . . .

Baca se preko grudobrana a za. njim odmah i municija leti, i ubrzo Vili, Betke i Hel leže na dometu i bacaju. Hel ponovo skoči. On je u tim trenucima lud, prava satona. Ali uspeh je tu: onima u gnezdu vraća se hrabrost, mitraljez je pro,radio, veza je uspostavljena, i ~ zaj ednički skaćemo natrag, da bismo se doko~pali betonskog skloništa iza nas. Sve je išlo tako brzo da Amerikanci nisu ni primetili da je gnezdo napušteno. Još uvek bljeskaju munje u praznom gnezdu.

Smiruje se. Strah me je za Ludviga. Ali on je tu. Privlači mi se Betke.

- Vesling?

- Šta je s Veslingo~m? Gde je Vesling?

Taj se glas odjednom između s potmulom tutnjavom udaljenih topova.

- Vesling . . . Vesling . . . Javlja se Hel:

- Šta je?

- Nema Veslinga.

Tjaden je ležao pored njega kada smo krenuli natrag, ali ga posle više nije video.

- Gde? - pita Koaale.

Tjaden pokazuje anamo. . - Dovraga . . .

Kozole gleda Betkea. Betke Kozola. Obojica znaju da nam je to možda poslednji okršaj. Ni jednog časa ne razmišljaju.

15

- Svejedne - mumia Betke. - Napred - dahće Kozole. Nestaju u tami. Hel skoči za njima.

Ludvig priprema sve da odmah krenemo ako bi onu trojicu napali. U prvi mah sve je i dalje tiho. Iznenada sevanje eksplozije ručnih bombi, a između njih prašte revolverski pucnji. Odmah iskaćemo. Ludvig prvi, - ali već se pojavljuju znojava lica Betkea i Kozola, koji vuku nekoga na šatorskom krilu.

Hel? To je Vesling, što ječi . . . Hel? On zadržava one druge, on je pucao. Ubrzo se vraća i govori:

- Sva bagra u gnezdu likvidirana . . . dvojica još revolverom.

Zatim ukoćeno gleda Veslinga. -- No, sta je?

Ovaj ne aigovara. Trbuh mu je rasporen, kao na kasapnici.

Ne može da se vidi koliko je duboka rana. Previli smo ga privremeno. Vesling vapije za vodo~m, ali je ne dobija. Oni koji su pogodjeni u trbuh ne smeju piti. ZaLim traži ćebad. Zebe, izgubio je mnogo krvi.

Jedan kurir donosi zapovest da se dalje povlacimo. Veslinga nosimo na šatorskom krilu, kroz koje smo provukli pušku da bi ga magli nositi dok ne nadjemo nosila. Oprezno tapicamo jedan za drugim. Palako sviće. U žbunju

srebrnasta magla. Napuštamo bojište. Taman poverujem, o da je već sve prošlo, kad opet nešto zazuja i udari. Ludvig Brajer 'cutke zasukuje rukav. Dobio je metak u niku. Vajl mu stavlja zavoj.

Idemo natrag. Natrag.

Vazduh je blag kao vino. To nije novembar, to je mart. Nebo je svetloplavo i vedro. U baricama usput ogleda se sunce: Prolazimo kroz dvored. jablanova. Drveće se izdiže sa obe strane puta visoko i skoro neoštećeno, samo po~neko nedastaje. Ovaj predeo je bio pozadina, on nije tako opustošen kao ona.j ispred njega na kilometre, koji smo, iz dana u dan, stopu po stopu napuštali. Sunce

sjaji na mrkom šatorskom krilu, i dok idemo kroz žutu aleju lišće leprša i sleće, a poneki list zadrži se i na njemu.

U poljskoj bolnici sve je puno. Mnogi ranjenici leže ceć pred vratima. I Veslinga ostavljamo zasad napolju.

Izvestan broj ranjenih u ruku, sa belim zavojima,

sprema se za odlazak. Bolnica se već raspušta. Jedan lekar luri t:naokolo i pregleda sada pridošle. Jednog kome je nooa pogrešno uglavljena u zglcbu kolena i labavo visi, ~dmail šalje unutra. Veslinga su samo previli, pa ostavili mpolju.

un se probudi iz svog dremeža i gleda za le.'~arom. --- Zašto odlazi?

- Opet će deći, - tešim ga ja.

- Ali ja moram unutra . . . Mo~raju me operisati. _Jajednom se strašno uzruja i op~pa zavoj.

- Mora se edmah zašiti.

"a~kušavamo da ga un'iirimo. Sasvim je zelen i znojji se od straha.

--- Adolfe, trči za njim, neka dodje.

B°tke jedan časak okleva. Ali, pod snagom Veslingova pogl2cla, ne može drukčije, iako zna da nema smisla. Vi-oim ga gde govori s lekaro~m. Vesling ga prati pogledom dokle god može. Užasno izaleda kada se muči da okrene glavu.

Betke se vraća tako da ga Vesling ne može videt~, pa vrti glavom i prstom pokazuje jedan, a ustima nečujno dodaje:

- Je-dan čas . . .

Mi pokazujemo pouzda.nje na licu. Ali ko može prevariti seljaka na umoru! Kada ~mu Betke kaže da će kasnije biti operisan, da rana mo~ra malo da se zaleći, Vesl;ngiz je sve jasno. Jedan čas čuti, a zatim tiho stenje:

- Da, vi stojite tu, zdravi ste . . . i stići ćete kući . . . A ;a . . . četiri godine, i sada ovako . . . Četiri godine . . . i sada ovako . . .

- Pa odmah će te uneti u bolnicu, Hajnrih - teši ga Betke.

On odmahuje. - Ostavi . . .

Otada više ne govori mnogo. Cak ne želi ni da ga unesu, nevo hoće da ostane napolju. Bolnica leži na j~

Povratak 2 J,/ 16

nom malom obronku. Drvored koji~m smo došli nadaleko se vidi odavde. ~aren je i zlatast. Zemlja je tu tiha, meka i zaklonjena. Mogu se videti čak i oranice, mali, mrki okopani kamadi, sasvim uz bolnicu. Kada vetar razveje zadah krvi i gnaja, može se osetiti opor miris grude. Daljina je plava, i sve je vrlo spokojno, jer pogled odavde ne ude ka bojištu. Ono leži desno.

Vesling je miran. Vrlo pažljivo posmatra sve. Oči su mu pune pažnje. On je seljak i zna prirodu drukčije i bolje nego mi. Zna da sada mora otići. Stoga neće ništa da propus+i i ne skida po~gled. Svakog časa je sve bledji.

LVajzad napravi jedan pokret i prošapta:

- Ernst...

Sagnuh se do njegovih usta.

- Izvadi moje stvari - kaže mi.

- Ima još vremena za to, Hajnrih . . . , - Ne, ne. Haj de . . .

Ja ih stavljam pred njega. Novčanik od izandjalog kalika, nož, sat, novac, - poznato nam je sve. U novčaniku je neuvijena slika njegove žene.

- Pokaži je - veli mi.

Ja je vadim i držim tako da je može videti. Jasno, smedje lice. On ga pasmatra. Posle neko~ vremena šapuće:

- Sve je to sad prošlo . . .

Usne mu dršču. Najzad sklanja pogled. - Ponesi to - kaže mi.

Ne znam šta misli, ali neću mnogo da pitam, te stavljam sliku u džep. On gleda na estale stvari.

- Oduci joj to . . . Ja klimam glavom. - I reci joj . . .

Gleda me čudnim, širakim pogiedom, mrmlja, mane glavom i ječi. Ja grozničavo pokušavam još nešto da razume,m, ali on samo krklja, proteže se, diše teže i sporije, sa zastajima . . . Zatim još jednom, sasvim duboko i sa uzdahom . . . I najednom su mu oči kao oslepele. Mrtav je.

Sledećeg jutra poslednji put ležimo u rovu. Jedva se čuje pokoji pucanj. Rat je završen. Kroz jedan čas ćemo otići. Tjikada više nećemo morati ovamo. Ako odemo, zauvek idemo.

Razaramo što treba rušiti. Prilično je mala toga. Nei;cliko skloniš~a. A zatim nam dolazi naredba za povlačenje.

Čudan je to trenutak. Stojimo jedan do drugog i gledamo napred. Laki oblaci magle lebde iznad zemlje. Jasno se raspoznaju linije rupa i rovova. To su, doduše, tek poslednje linije, jer ovo ovde pripada rezervnom položaju, ali još uvek je na domašaju vatre. Kako smo često ovom saobraćajnicom išli napred i kako se često malo nas vraćalo njome. Polje pred nama sivo je i jednoliko. U daljini ostatak šumarka, nekoliko panjeva, razvaline sela, a među njima usamljen visok zid, koji se još uvek održao.

- Da, - Izaže Betke. - Tu smo proveli četiri godine...

- Sto mu romova . . . tako je - potvrđuje Kozole. --- T. sada je, eto, kraj tome.

Vili Homuđer se osloni na grudobran.

- Čveče, čveče . . . čudno je to zar ne? . . .

Stojimo i ukočeno gledamo. Majur, ostaci šume, višovi, linije na vidiku tamo preko, užasan svet i težak život beže to. I sada sve ostaje iza nas. Ka to može da shvati!

Stojimo, a trebalo bi da se smejemo i urlamo od zadovoljstva, mada nam je tako mučna u stomaku kao da smo nrc;utali metlu i sada moramo da je izbljujemo.

I niko ništa ne kaže. Ludvig Brajer je umorno oslonjen na kraju rova, i podiže ruku, kao da tamo preko stoji neki čovek kome hoće da mahne rukom.

Pojavljuje se Hel.

- :~ao da ne možete da se rastanete, je li? Da, sada nastaje (;lib.

Lederhoze ga začudjeno gleda. - Pa sada nastupa mir . . .

- Da, baš to blago, - kaže Hel, pa odlazi sa izrazom Kao da ~mu je umrla mati.

- Ovom nedostaje "Pour le merite" - primećuje Lederhoze.

- Jezik za zube - dobacuje Albert Troske.

18 ~ z 19

- Hajde, podjimo sada, - iziavi Betke, ali i sam ~c ji dalje.

- VTr.ogi e~ nas leže ovde - izjavljuje Ludvig.

- Da . . . Brant, Miier, Kat, Haje, Bojmer, 3ert:a?~... - Sandlcu!, Majr_ders, oba =erbrigena, Hu~o Bernhard...

- Fr estani čveče . . .

n~Ino,~,i od nas leže ovde, aii do sada to ni.smo ose~~ali. Fili sr_o zajedne, oni u grobov:ma, r.ii u -rovovima, ra~tavl; eni sa.rno sa nekoliko pregrš;: zml;e. Oai su nam te': rnalno umakli, jer svako~' dana heše na~ sve manje a ni:~. we više, tako da često nismo zna': da li, mežda., i mi n^ nripaa ;mo njima. Ali ponekav ~u iiran~.te epet d^nosi'e l~; narr:a gore: uzv:tlane kosti u :as~adaniu; ostatke vniioi°mi., trule, mo:~re, već zemljaste ~l.ave, koje se kroz or!_ar.sku vatru još jednom vraćahu u~borh:z iz svojih zatr;anih sl=lonišca. Niie r~arn to uilo s;rašno, - bili s~a i~:n isu~iše blizu. Ali sada se mi vraća^~o u život, a o~n_ ynorays ostati.

Ludvig, čiji je brat cd strica n~ cvom o'selcu ~ao. useknu se kroz prste i ok_renu.. Polako polazimo za njim. Ali još nekoi,iko ~uta zastajFmc i esvrče:~no se. @pet s;.,jimo mirno, i r.ajednorz osećamo da to ispred nas, taj pa-l~ao užasa, to raskomadano parče izrivene zemlje, leži u grudima, i kao da nam je sve to, dovr~a, samo kad ne bi b?'o gačlno i mrsko do povraćan.ja, postalo blisko, kao r-mčni strašni zavičaj, i da mi, jednostavno, spadamo ovamo.

Vrtimo glavom na sve to. Ili zbo~ izgubljenih godina koje tamo ostaju, ili zbog mrtvih drugova koi tu leže, ili zbo~ svega onog jada koji ova zemlja po~kriva, neki temer nas tišti u kostima da bismo najradije zakukali.

Za`im odlazimo.

PPV9 @E@

Drumovi se daleko protežu, sela leže u sivom svetlu, drveće šumi, a lišće pada, pada.

Drumovima se vuku, korak po korak, sive kolone u ~zbledelim, prljavim uniformama. Neo~brijana lica pod čeličnim šlemovima uska su, izdužena od gladi i bede, izmučena i slivena u crte koje odaju užas, hrabrost i smrt. Čutke odmiču, kao što su već mnogim drumovima išli, u mnogim podzemnim skloništima čučali, u mnogim jamama ležali, svag'da bez mnogo reči, - tako i sada idu ovim drumovima u zavičaj i mir. Bez mnogo reči.

Stari bradati ljudi, i vitki mladići od nepunih dvadeset godina - drugovi bez razlike. Pored njih poručnici njihovi, upola deca, ali vodje u mnogim noćima i napadima. A iza njih vojska mrtvih. Vuku se napred, korak po korak, bolesni, poluizgladneli, bez municije, u proredjenim četama, sa očima ko~je nikako još ne mogu da shvate: izbegli pakao - vraćaju se u život.

Četa polako odmiče - umorni smo i vodimo ranjenike. Zbo-g toga naša grupa postepeno zaostaje. Predeo je talasast, i na uspo~nu drumu, sa visine, vidimo na jednoj strani ostatke naših trupa što ostupaju, a na drugoj gu-ste, beskrajne povo~rke koje nas prate. To su Amerikanci. Kac široka reka provlače se njihove kolone kroz drvorede, a nemirno svetlucanje oružja treperi nad njima. Unaokolo, pak, leže tiha polja, a vrhovi drveća, u svojim jesenjim bojama, ozbiljno i ravnodušno štrče iz plime koja nadolazi.

Noć smo proveli u jednom malorri selu. Iza kuća, u ~cjima smo prenoćili, protiče potok o~kružen vrbama. Uska

23

staza vodi pored njega. Jedan za drugim, u dugom nizu, prolazimo njome. Kozole je prvi. Pored njega trči ~; olf,

četni pas, i njuška njegovu torbu s hlebom.

Iznenada, na raskršću, gde staza izlazi na glavni drum Ferdinand otkaači natrag.

- Pazi!

Časak zatim dižemo puške i rasipamo se. h'ozole leži u jarku pored druma, spreman da puca; Jup i Troske sa-
ginju se iza živice od zove i motre; Vili Homajer trza vezicu svojih bombi; čak su i ranjenici spremni za borbu.
Amerikanci dolaze drumom. Smeju se i ćaskaju. To je prethodnica koja nas je stigla.

Adolf Betke bio je ;jedini izredju nas što se nije ni maknuo. Mirno izlazi iz zaklona na drum, na nekoliko
ko~raka. Kozo~le se ope2 diže. I mi ostali se osveščujemo i zbunjeno nameštamo naše vezice i kaiševe, -
nekoliko je dana kako se više ne vo~di borba.

A~merikanci se začudiše kad su nas ugledali. Prestadoše da govore. Polako se približuju. Mi se povlačimo
prema jednoj staji, da bi nam ledja bila zaklonjena. Čekamo. Ranjenike stavljamo u sredinu.

Posle trenutnog ćutanja, iz grupe pred nama, izdvaja se jedan Amerikanac, visok kao motka, i maše nam.

- Halo . . . družo!

Ad~olf Betke takodje diže ruku. - Družo!

Zategnutost popušta. A~merikanci nam prilaze. Posle jednog časa opkolili su nas. Ta:ko izbliza videli smo -ih
dosad samo zarobljene ili mrtve.

Čudan trenutak. Ćutke ih ~ledamo. Stoje u polul:rgu oko nas, sve veliki, snažni ljudi, na kojima se odmah vidi
da su se uvek siti najeli. Svi su mladi - nijedan od njih nije ni približno star l~.ao Adolf Betke ili Ferdinand
kiozo,le, a ovi ni izdaleka nisu naši najstariji. Ali nijedan od njih nije tako mlad kao Albert Troske ili Karl
Breger, a ovi nikako nisu naši najmladji.

Na sebi imaju nove uniformne i cipele; cipele im ne propuštaju vodu i svakom lično odgovaraju; oružje im je
dobro a džepovi puni municije. Svi su sveži i neistrošeni.

Prema tim ljudima mi smo prava razbojnička banda. Naše uniforme izbledele od blata ~mno~gih godina, ed kiše
u Argonima, od kreča u Sampanji, od baruština u Flandriji; šir,jeli pocepani od komadića granata i šrapnela, is-
krpljeni grubim bodovima, kruti od ilovače i krvi; cipele razgažene, oružje izandjalo, municija skoro ponestala;
svi smo jednako prljavi, jednako podivljali, jednako umorni. l~at je prešao preko nas kao parni valjak. ,
Neprestano pridalaze trupe. Prostor je sada pun radoznalih.

Mi još stojimo u uglu, zbijeni oko naših ranjenika, - ne zato što se bojimo, nego zbog' to~a što pripadamo jedni
drugima. Amerikanci se gurkaju i pokazuju na naše stare izandjale stvari. Jedan nudi Brajeru komad belog hleba,
ali ovaj ga ne uzima, iako mu iz očiju viri glad.

Sa prigušenim uzvikom najednom neko pokazuje na zavoje naših ranjenika. Oni su od krep-papira i vezani su
l~anapem. Svi gledaju tamo, a zati,m se povlače i šapuću medju sobom. Njihova ljubzna lica postaju sažal,;iva,
jer vide da nemamo više ni zavoja ad gaze.

Onaj što nas je malopre osiovio, stavlja ruku na rame Betk ett i veli:

- Namac . . . dobar vojnik . . . hrabar vojnik . . . Ostali revnosno klimaju glavam.

Mi ne odgovaramo, jer sada ne možemo da odgovorimo. Poslednje sedmice su nas dušmanski istrošile. Stalno
smo morali da se borimo, i gubili smo ljude bez potrebe; ali mi nismo mnogo pitali, nego smo prasto izvršavali
naredjenja, kao što smo to činili za sve vreme, tako da =~a kraju od dve statine ljudi u našo_j četi ostadoš2
trideset i dva čoveka. Ne razm.išljajući dalje i ne osećajući više, izišli smo tako samo sa svešču da smo ispravno
vršili sve ono što nam je bilo naredjeno.

Sada, medjutim, pred sažaljivim pogledima Amerikanaca, shvatamo kako je na kraju sve ta bilo besmisleno.

Prizor njihovih beskrajnih, bogato opremljenih kolona pokazuje nam kakvoj smo se mi nadmoći u ljudima i ma-
terijalu beznadežno odupirali.

Ujedamo se za usne i gledamo se. Betke izvlači rame apod ruke Amerikanca, Kozole ukočeno gleda preda se,
24 ~ ~ 25

Ludvig Brajer se ispravlja, - jače stežemo svoje puške, kosti nam se lede, pogled nam je čvršći i ne spušta se,
ponovo gledamo u predeo iz koga smo došli, lica su nam nema za uzbudjenja, i još jednom vrelo prostruja kroz
nas sve ono što smo učinili, sve što smo propatili, sve što smo tamo ostavili.

Ne znamo šta je s nama. Ali, kada bi sad pala jedna oštra reč, hteli mi to ili ne, sve bi nas zahvatila i mi bis:no
jurnuli, navalili bi wlje i bez daha, ludački i beznadežno; t borili bi se . . . i posle svega bi se borili . . .

Jedan stasit: narednik, sa zažarenim licam, probija se k nama. Bujicom nemačkih reči zasipa Kozola, koji mu je
najbliži. Ferdinand se trže, iznenadjen time, pa se s ćudjenjem obrati Betkeu:

- Ovaj govori baš kao i mi. Šta veliš na to?

On govori čak i bolje i tečnije no Kozole. Priča da je pre rata bio u Drezdenu i da tamo ima mno~go prijatelja.

Kozole mu se obraća sa još većim iznenadjenjem: - U Drezdenu? Pa i ja sam dve g'odine tamo proveo! Narednik
se smeška, kao da je to neko odlikovanje.

Kazuje ulicu u kojoj je stanovao, a Ferdinand, sada uzbudjen, objašnjava mu:

- Ni pet minuta od mene. I mi se nismo videli tamo! Poznajete li, možda, udovii Pol, na uglu Ivanjske ulice?

Debela, sa crno,m kosom. Moja gazdarica.

Narednik je ne poznaje, doduše, ali zna člana glavne kontrale Candra, koga se opet Yozole ne seća. A li se obojica sećaju Elbe i dvorca, i gledaju se blaženo, kao da su stari prijatelji. Ferdinand lupi narednika po mišici. - čoveče, čoveče . . . Taroché nemački kao da je pravi Namac, i bio je u Drezdenu. O, čoveče, zašto smo uprava nas dvojica ratovali?

Narednik se smeje, a ni sam ne zna zašto. Vadi paklič cigareta i pruža ga Kozolu. Ovaj se brzo maše za nj, jer za dobru cigaretu svaki bi od nas dao deo svoje duše. Naše su cigarete od bukova lišća i sena, i to je još ona bolja vrsta. Valentin Laer tvrdi da su obične od morske trave i sušena konjska djubreta, a on se u to razume.

;-ozole sa uživanjem uvlači dim. Mi pohlepno- njušimo. Laer bleđi. Nozdrve mu podrtavaju i molećivo veli Ferdinandu:

- Daj mi jedan dim.

Ali, pre nego što je mogao uzeti cigaretu, drugi Amerikanci pr- aži mu paklo Virdžinija-duvana. Valentin ga je s nevericom posmatrao. Onda ga uze i pamiriše. Lice mu se ozari. Sa oklevanjem vraća duvan. Ali onaj odbija i ž;vo 1=okazuje kokardu na Laerovoj kapi, koja mu viri iz tr~e.

~,r-lentin ga ne razume. IVarednik iz Drezdena mu objašnjava. Hoće da trampni duvan za kokardu.

~,o Laer još manje razume. Ovaj prvoklasni duvan za ied::u plehanu kokardu, - taj čovek mora da je ćaknut.

Valentin ne b: dao to palclo kad bi za to mogao postati po-'o~icir ili potporučnik. On nudi o~nome odmah celu kap a, p a drhtavim rukama pahlepno puni lulu.

Sada smo shvatili šta je posredi: Amerikanci žele da tra~~pe. Primećuje se da nisu du.go u ratu, - oni još sku-pljai;t uspomene: epote, kokarde, kopče za opasače, ordenj~;, dugmad sa uniformi. Mi se. pak, snabdevamo sapunom, cigaretama, čokoladom i konzervama. Povrh svega. za našeg psa nude nam punu šaku novaca. Ali za to nam mogu nuditi šta hoće. - Valf ostaje s nama.

Ali zato naši ranjenici imaju sreće. Jedan A~merikanac koji ima u ustima toliko zlata da mu gubic,a blešti kao radionica mesinga, želeo bi da uzme okrvavljene zavoje, kako bi kod kuće mogao dokazati da su zaista bili ed papira. Nndi nam prvoklasni keks, a pre svega puno naručie zavoja. Pažljivo i s naxočitim zadovoljstvom slaže on hroice u svo.j budjelar, naročito one od Ludviga Brajera, jer to je poručnička krv. Ludvig je ~morao olovkom napisati mesto, ime i vojnu jedinicu, da svako u Americi može videti da nije podvala. U prvi mah, doduše, Ludvig nije hteo. ali Vajl ga je nagovorio, ier su nam dabri zavoji nasu~na potreba. Sem toga, keks mu je, zbog njegove srdobolje pravo spasenje.

Ali najbolji posao pravi Artur Lederhoze. On do-vlači sanduk sa odlikovanjima, koji je našao u jednoj napu-štenaj kancelariji. ,Tedan Amerikanac, zbrčkan kao i ot;

26 ~ 27

sa isto tako kiselim licem, želi odmah cea sanduk da dobije. Al_i Lederhoze ga samo posmatra dvgim nadmoćnim po~ledcrn iz svojih stisnutih očiju. ~.,merikanac i~.država taj pçgled, isto tako netremice i naizgled bezazleno. Na;ednom liče jedan r.a drugcg kao b: aća. Iznad rata i smrti ovde se iznenada susreće ono što je sve prel~rodilo: trgovački duh.

Leclerhozeov rrotivnil: uskoro prLmećuje da ne rnože svršiti posao, jer Artur se ne da prevariti-njemu je trgovanje pojedinačno znatno povoljnije. On vrši trampu clo?~ se sanduk ne isprazni. Pored njega se postepeno gomila čitava hrpa stvari, čak i rnaslo, svila, jaja i rublje, talco ć?a najzad stoji on kao ba!:alnica na krivim nog'ama.

Pol~zamo. Amerikanci viču i mašu za nama. Na=očito je neumoran narednik. I Kozole je tronut. u'coliko je to mo~uće starom vojniku. Gundja neke op~roštajne glasove i maše, mada pre liči na čoveka koji pret?. Ond.a se obraća Betkeu:

- Sasvim pris toj ni momci, j e li?

Adolf klimnu. Čutke idemo c?alje; Ferdinand sagnute glave. Razm_išlia. Ne čini to često, ali kad ga uhvati uporan je i dugo preživa. Ne izlazi ~mu iz ~Iave na°cdnili iz 'D: ez dena.

U sclima uk^čeno ~ledaju za nama. Na prozoru kuc'e čuvara pru~e stoje saksije sa cvećem. Jedna ž~~na sa na--brekiim dojkama doji dete. Na njoj je plava ha?jina. Psi laju za nama. Vo:l: im odlajava. Na putu jedan petao gazi kohošku. Mi pt~šimo i ništa ne mislimo.

ZJlaršuje~mo, neprestano maršujemo. Zo~na poljskih bolnica. Zona komora. Jedan velik park s platarima. Pod drvećem nosila i ranjenici, Lišće crvero i zlatno pada i zasipa ih.

Poljska bolnica za ctrovane ~asom. Teški bolesnici, i~oii se ne mo~.n; dalje pr°~~csiti. Piava, voštana, zelera lica; mrtve oči, :azjedene kiselinom; samrtnici ko;ji krkljaju i ~uše se. Svi bi hteli da o~du, ieo se boje zarobljeništa. Kao da nije svejedno ~;de će umreti!

Poknšavamo da ih tešimo. Pričamo im da će kod Ai~erikanaca imaii hoiju ne~u. Ali oni ne slušuju. Samo nam dovi'.~uju da ih povedemo.

~t:ušno je to dozivanje. Gvde napo?ju, na bistrom vazduhu, ova hleđa lica. Najgore ;~e sa braciama. Gne steje čudnovato same za sebe, tvrde i upo_ne, rastu i hujaju o~ka vilica, :cao crrea o'aloga gljiva, koja se sve boi_e hra.ni što cni više propadaj~;

I~Teki te'ki i~anjenici pruža;u ruke, tznl~e i sive, kao u detet,~, i p.e.,linju:

- Povedite me, drugovi . . . Povedite . . .

IJ njihovim očnim duplja~na vcé su skrivene dubo'te; štra~;e senke, iz kojia s2 otimaju još sarno zer.ice~ ?~ao davl~ E" _1).CI.

~ru~i su tihi. Samo nas pogledoni prate, dokle ~o.o r.;c.~zi.

Glasovi su postepeno sve slabiji. L)rumovi polako prci.~i=~u. Mi teglimo .mno~e stvari, jer treba neš`o i kući očnet;. Gb'.aci više na nebu. Posle podne smce se pro'ciiH, a b'eze, pekrivene samo još po kcjun listom, o;'leda;u se u baricama na putu. Lak, nejasamniris visi u ~ran;u.

Koračajući, ša rance=-n :~a ledjim~u, po~nute ~l.v^, vićirn na ivici drumu, u bistrim l~aricama, sliku svetlo~, svilen!sastog drveća, i ona je u tom slučajnom ogledanju jasnija nego u stvarnosti. ~'u leži, položen u mrku že:nlju, ~edan deo neba, drveća, dubine i jasncé. I najednom uzurhtim. Prvi put posle dugo vremena opet osećam da je uešto lepo, da je ova slika ~z barici preda mno~n jednostavno lepa, čista i lepa. I u toim, drhta;u srce mi poleti gore, sve se gubi za jedan čas, i sada prvi pvt primećuje:n mir... vidim: mir . . . potpuno osećam: mir. Gubi se pritisak, od I=o~a se dosad ništa nije moglo osloboditi, a uzleće nešto :?epoznato, novo; g~aleb, beli galeb mira, treperavi obzor, drhtavo očekivanje, prvi pogled, slutnja, nada, bujica, plima: mir.

Trzam se i gledam oko sehe. Tamo pozadi leže moji drugovi, drugovi na nosilima i zovu nas. Mir ;e, ali oni ipak moraju umreti. A ja dršćem od radosti, i ne stidim se. Čudnovato je . . .

MožcIa se rat stalno ponavlja saano zbo~ toga što jeć.an nikad ne može sasvim da oseti ono što drugi pati.

29

II

I'os'_e podne jc. Sedimo u dvorištu ;edne piva:e. Naš četni homandir, poručnik HeI, dolazi iz kancelarije i saziva nas. Došlo je naredjenje da se između v~ojniha ~zaberu poverenici. To nas je začudilo. Do sada toga nije bilo.

Tada se pojavljuje u dvorištu Maks Vujl. On. maše novinama i viče:

-- U Berlinu je revolucija. Iiel se ekreće i oštro veli:

- Giupost. U Berlinu su nemiri. Ali Vajl još nije završio:

- Kajzer je pobegao u Holandiju.

To nas razbudjuje. Vajl ;e zacelo poludeo. Hel pocrver.i kao rak i viče:

- Prol~leti lažove!

Vajl mu predaje novine. HeI ih gužva i, sav besan, oštro gleda Vajla. On g~a ne t.rpi, ier je Vajl Jevre.jin, miran čovek, stalno sedi i či-a knjige. HeI je, međjutiir., nasilnik.

- Sve je to trućanje, - p~omumla on, gledajući Vajla kao da će ~a prožderati.

7Vlaks raskopča kaput i vadi vanredno izdanje drugih nov:na. Hel baci jedan pogled na njih, a zatim ih iskida pa ode u kancelariju. Vail ponovo sastavlja novine i ~lasno nam čita novosti. I~'i sedimo kao pijani. Nijedan ništa ne razume.

- Vele da je htzo da izbegne gradjanski rat, - kaže Vajl.

- Glupost! - viče Kozole, - da smo mi onda to rekli! Dovxvaga! I zato smo toli!co podnosili!

- Jup, pipni me časkom, da li sam još ovde, - obrati mu se Betke, vrteći glavom.

Jup mu potvrđuje da je tu, a Betke nastavlja:

- Onda mora da je tačno, pa ipak ništa ne razumem. Da je neko od nas učinio to, bio bi stavljen uza zid. Kozole steže pesnicama i besni:

- Ne smem sad da ,mislim na V eslinga i ~redera. inače ću prsnuti. Pidence Šreder, to dete, spljeskan je leWo, a onaj za koga je pao beži! . . . Do sto djavola . . . rritom udari petom o pivsko bure.

Vili Homajer prezrivo odmahnu rukom, pa predloži: - Bolje da govo~rimo o nečem dru~om. Za mene taj čovek ne postaji više.

Vajl objašnjava da se u mnogim pukovima csnivaju vojnički sovjeti. Oficiri nisu više pretpostavljeni. Mno~ima su zderane epolete.

On hoće da i mi obrazujemo sovjet vojnika. Ali ne nailazi na odziv. Mi ne želimo ništa više da osnivamo. Hoćen;o kući. A to možemo i bez sovjeta.

Najzad su ipak izabrana tri poverenika: Adolf Betke, Il~Iaks Vajl i Ludvig Brajer.

Vajl zahteva od Ludviga da skine svoje epolete.

- Tu . . . - kaže Ludvig umorno i kucne se pc čelu. Betke odgurnu Vajla i oštro primeti:

- Ludvig pripada nama.

Brajer je kao dobrovoljac došao u našu četu i pos~ao potgoručnik. On govori ti ne samo nama, Ho~majeru, Tro-skeu, Bregeru i meni, što se po sebi razume, jer smo školski drugovi, nego i starijim drugovima, ako nije u blizini neki drugi oficir. To mu se u velikaj meri priznaje.

- Ali Hel . . . - uporno nastavlja Vajl.

To se već pre maže razu~meti. Vajla je Hel često secáo `e nije čudo što sada želi da likuje. Nama je svejedno. Hel ,je bio žesto:k, doduše, ali je napadao kao Bliher i uvek ie bio na čelu. U takvom slučaju vojnik već pravi razliku.

- Pa pitaj ga časkom - veli mu Betke.

- Ali po~nesi zavoj! - dobacije za njim Tjaden. Medjutim, drukčije se zbiva. Hel izlazi iz kancelarije baš kad Vajl hoće da udje. U ruci nosi nekoliko formulara i pokazuje na njih, pa kaže Maksu:

30 ~ 31

Tačno je.

V ajl počinje da govori. Kada stiže do epoleta, Yel naprsvi jedan nagao pokret. Mi mislimo da će sada nastati lam, ali naš lcomandir, na opšte čucijen;e, iznenada samo izjavi:

- Ibnate pravo.

Zatim se obraća Luuvigu, stavljajući mu ruke na rarne:

- Vi, Brajer, verovatno nećete razu3neti ovo, je li? Samo šinjel osta;e. Ono olru~o je sada prošlo.

Nijedan od nas ništa ne ~ovo~ri. Ovo nije više Hei koga mi poznajemo, koji je, naoružan saano jedni;m trskcvim štapom, noću išao u patrolu, i za lcoğa 1e važiło da ga nE po~adja kv:ršum. Sada taj čovel; s mul~em stoji i govori.

Uveče, kad sam već zaspao, prol:udi me jEdan šum. - Ti bulazniš, - kaže Kezole.

- Zaista! Hodi da vidiš, - odgovor: i Vili.

Dižu se i odlaze u dvorište. Ja ih pratim. U kaaz.^elariji je svetlost, može se videti unutra. Hel se3i za stolom.

Fred njim leži njegov mur_dir. Epoleta nema više. Na njemu ;e vojnička bluza. Glaw je podbočio rukama i . . . ta to je nemoguće . . . prilazim jedan korak bliže . . . He-I . . . Hel plače . .

- Čudno je to - šapuće Tjaden.

- Dalje! - veli Betke i gurne nogom Tjadena.. Mi se zbunjeno šunjamo natra~.

Iduće~ jutra čujemo da se jedan major iz susednog puka ubio kad je čuo za Kajzerovo bekstvo.

Hel dolazi. Siv je i neispavan. Tiho izdaje potrebna uputstva. Onda epet odlazi. Svima na~n Je veoma mučno. I poslednje što smo imali uzeto nam je. Sada smo izgubili tle ispod nogu.

--- čovek uma utisak prosto da je izdan, - reče Kozole zlovoljno.

Sasvi,m je drukčija od jučerašnje povorka koja se sada stv~'a i turobno kreće dalje. Izgubljena četa, napuštena vajska. Rovovski pribor klopapa pri svakom koraku... monotona melodija . . . uzalud . . . uzalud . . .

Samo je Lederhoze veseo kao kos. Prodaje iz svojih američkih zaliha konzerve i šećer.

Sledeće veče stižemo do Nemačke. Sada, kad se oko nas više ne govori francuski, počinjemo p~ostepeno zaista da ve~jemo mmir. Dosad smo u potaji očekivali naredjenja da se okrenemo i vratimo u rovove, jer vojnik je ne-poverljiv prema dobrom, a i bolje je od početka s pro~tivnim računati. Ali sada se polako diže u nama blaga gro-znica.

Dolazimo u jedno veliko selo. Nekoliko uvelih venaca visi preko ulice. Verovatno je već mno~go trupa prošlo, te se ne isplati za ove poslednje nešto naračito spramati. Mi se zato moramo zadovaljiti izbledelom dobrodošlicom nekoliko pokislih plakata, labavo uokvirenih hrastovim lišćem od papira. Jedva da nas i pogleda svet kada pralazimo, tako je već navikao na to. Ali za nas je novo da stižemo ovamo, i žudiano za kojam prijatnom reči i pogledom, mada tvrdimo da ne marimo za to. Bar da se devojke poredjaju i mašu nam. Tjaden i Jup neprestano pokušavaju da ih dozovu, ali bez uspeha; verovatno suviše bedno izgledamo. Najzad napuštaju to.

Samo nas deca prate. Držimo ih za ruku, i ona trče pored nas. Poklanjamo im čokolade, koliko možemo da odvojimo, jer nešto moramo i kući odneti.

Adolf Betke je uzeo jednu devajčicu na ruke. Ona mu čupka brkove, kao da su uzde, i smeje se ko~liko god može, jer Adolf pravi grimase. Ručice sama pljeskaju po njegovu licu. Adolf uhvati jednu i pokazuje mi kako je si-ćušna.

Dete počinje da plače kada je on prestao da pravi grimase. Adolf pokušava da je umui, ali ona sve jače plače, te mo~ra da je spusti..

- Izgleda da smo postali prava strašila za decu, gundja Kozole.

- Boje se rovovske njuške, ona Lm nije prijatna, objašnjava mu Vili.

- Miriše na krv, otuda je ta, - kaže Ludvi~ Brajer. - Onda ćemo mo~rati da se okupamo pa će i cure tada biti možda življe, - veli Jup.

- Da . . . kada bi to samo od kupanja zavisilo, odgovori Ludvig zamišljeno.

Povratak 3

Neraspoloženi nastavljamo put. Drukčije smo zamišljali povratak u domovinu posle tolikih godina provedenih tamo napolju. Verovali smo da će nas očekivati; ali sada vidimo da je svako ovde opet sobom zauzet. Sve je otišlo dalje, i ide dalje, kao da smo mi već nepotrebni. Razume se da ovo selo nije Nemačka, ali nam ipak jed zastaje u grlu, i jedna senka proleti mimo nas, i jedna čudna slutnja nam se javlja.

Kola tadrču u prolazu, kočijaši viču, Ijudi podižu oči za trenutak, pa idu dalje za svojim mislima i brigama. Na crkvenom to,rnju izbija sat, a vlažan vetar huji preko nas. Samo jedna starica, s dugim poveskama na glavi, ne-umorno juri duž naših redova i zap.lašenim glas,om raspituje o neko~m Erhardu Šmitu.

U jedno~j velikoj staji dabismo kanak. Ali mada smo mnogo pešačili nijedan od nas nema mira. Odlazimo u krčmu.

Tu je vrlo živo. Ima neko mutno ovogodišnje vino, ali izvanredno nam je prijatno. Žestoko ide t~ noge. L'toliko radije sedimo. Obl.aci dima lebde u niskom prostoru, a vino miriše na zemlju i leto. Vadimo svoje konzerve, sečemo meso i slažemo ga na debele kriške hleba, za'aac?amo noževe kraj se~be u široke stolove i jede~ma.

Petrolejska lampa svetli nad nama kao majka.

Veče ulepšava život. Ne u r ovu, nego u miru. Danas posle podne smo ljuti umaršovali ali sada smo živnuli.

Malu kapelu, ko~ja u uglu svira, bfzo popunjavaju naši ljudi. Imamo ne samo pijaniste i veštake na usnoj harmonici, nego i jednog Bavarca sa bas-gitarom. Usto još dolazi Vili Homajer, koji napravi neko vražje čemane, i raznim poklo:pcima dočarava sjaj i blesak trube, bubnja i praporaca, te bogato dopunjava arkestar.

Devojke su nam neobične. One nam ~mute glavu više ne.go vino. Drukčije su nego što su bile posle podne, - smeju se i p~ristupačne su. Ili su to druge? Odavno već nismo videli devojke.

U početku smo požudni, a i zbunjeni, ~skoro se ne usudjemo da im pridjemo, jer smo zaboravili da se op hodimo sa njLma. Ferdinand Kozole, medjutim, zaigra s jednom, s kršnim vragom sa ogromnim grudobranom, na kome ima dobar naslon za pušku. Za njim polaze drugi.

Slatko, teško vino prijatno zuji u glavi, devojke se vrte, ,muzika svira, a mi sedimo u uglu ako Adolfa Betke. On nam govori:

- Deco, sutra ili prekosutra smo opet kod kuće. Deco, deco, moja žena . . . Deset meseci je tome već . . .

Naginjem se preko stola i ~ovorim s Valentinom

Laerom, koji hladno i s visine posmatra devojke. Jedna ~lavuša sedi do njega, ali on joj poklanja malo pažnje.

Dok se naginjem napred, nešto u mome kaputu pritiskuje ivicu stola. Pipnem se da vidim šta je. To je sat Hajnriha Veslinga. Kako je to već daleko . . .

Jup se dokopao najd,eblje dame, On igra kao upitnik. Njegova velika šaka leži raširena na ogromnim sapima devojke i svira kao po klaviru. Ona mu se s vlažni~m usnama smeje u lice, a an je sve življi. Najzad grunu kroz vrata što vode u dvorište, i nestade.

Posle nekoliko minuta izlazim da nadjem prvi čošalc, a.li tamo već stoji jedan oznojen p~odoficir s d~evojkom.

Ja se skotrljah u baštu, i baš da počnem a iza mene se nešto gramko skrši. Obrnem se i vidim gde se Jup sa debelom damom valja po zemlji. Debela, kada me ugleda, prсну u smeh i ispruži mi jezik. Jup hrkće. Brzo se gubi,m iza žbunja, i pritom stadoh nekome na ruku. Prokleta je ova noć...

- Zar nemaš očiju, vole? - zaurla jedan bas.

- Otkud da znamn, blesavko da tu ležiš? - od.govaram ljutito, i na jed.vite jade nadjah jedan miran budžak. Svež vetrić, prijatan posle dima unutra, tamni kućni

zabati, senice, tišina i spakojno žubarenje dok mokrim. Albert dalaza i stane pored mene. Mesec sija. Mi mokrimo čisto srebro.

- Čoveče . . . Ernest . . . šta kažeš? . . . - pita me Albert. Ja potvrdjujmn glavom. Još neko vreme gledamo u mesec._

- . Prošao je onaj poko~r, Alberte, je li? - Sto mu g~-omova . . . , da, Ernest?

34 ~ ~ 35

Iza nas škripi i lomi se. Cure podvriskuju iz džbunja visokim i naglo isprekidanim kricima. Noć je kao oluja.

Grozničavo je presićena životom, koji izbija i naglo i pIahovito se pali jedno o drugo.

Neko stenje u vrtu. Kikot mu od.gavara. S tavana za senu s~puštaju 9e senke. Dvoje stoje na lestvicama. Muškarac besamučno utiskuje svo~ju glavu u devojčine suknje i mrmlja nešto. Ona se smeje rapavim glasom, koji nas kao četka češe po živcima. ~marci i'ni se spuštaju niz ledja. Kako su bliski jedno d.rugoane: juče i danas, smrt i život.

Tjaden dolazi iz mračnog vrta. Obliven je znojem, a lice mu sija.

- Deco, sad bar apet znam da živimo, - govori on, zakopčavajući svaj kaput.

Obilazeći oko kuće nabasasmo na Vili Homajera. Na jednoj njivi je napravio od korava veliku vatru i bacio~ u nju nekoliko pregršti za.plenjenih krompira. Mirna i sanjala"cki sedi sam pored vatre i čeka da se krompiri ispeku. Kraj sebe drži nekoliko američkih ko.tleta iz konzeerve. Uz njega pažljivo čuči pas.

Rasplamtela vatra baca bakrene otseve u njegovu crvenu kosu. Odozdo sa livada diže se magla. Zvezde blistaju. Sedosmo do nje~ga i vadimo krompire iz vatre. Ljuske su pocrnele, ali srž je žuta kao zlato i miriše. Obema šakama grabimo kotlete i stružemo po njircna kao po usnoj harmon.ici. Usto pijemo rakiju iz čaše od aluminijuma.

Kako prijaju krompiri? Obrće li se svet? Gde smo~? Zar ne sedimo opet kao ;mladići kod Tarlokstena na njivi, na kojaj smo celog dana vadili krampir iz mirisave zemlje, a rumene devojke, u ispranim plavim suknjama išle za nama s kotaricama? O, jesenje vatre s pečenim krompirima! Beli otko.si protezahu se paljem, i vatre pucketahu, a inače beše tiho. Krompir je bio poslednji plod, sve drugo već beše požnjeveno. Samo još z~emlja, sveži vazduh, ljuti, beli, dragi dim, paslednja jesen. Ljuti dim, opori miris jeseni, jesenja vatra s pečenim

kroQn:pirima . . . Otkosi se lelujaju, lelujaju i rasturaju . . . lica drugova . . . mi se vraćamo; rat je svršen . . . sve se čudesno rastapa . . . i apet dolaze jesenje vatre, i jesen i život.

- Čoveče . . . Vili, Vili . . . _

- To je uspelo, je li? - pita on, pogledavši gore, s rukama punim mesa i krompira.

Ah tikvane, sasvim sam drugo mislio.

Vatra je do~gorela. Vili briše ruke o pantalone i zatvara nož. U selu laju psi. Inače je tišina. Nama više granata. Ni kloparanja kolena s municijom. Nema čak ni oprezne škripe bolničkih automobila. U ovoj noći umire mnogo manje ljudi no ikad za poslednje četiri godine.

Vraćamo se u krčmu. Ali tamo neana više ni.čega naro,čitog, Valentin je skinuo koporan i nekoliko puta se izdigao na rukama. Devojke tapšu, ali Valentin se ne raduje. Neraspoložen govori Kozolu:

- Nekad sam bio veštak, Ferdinande, A ova nije ni za vašar. Ukrutile mi se ko~sti. Valentin na vratilu, to beše nekad naročita tačka! Sada imam reumu . . . ,

- Hej, budi zadovoljan što imaš uapšte čitave ko5t'_, - dovilcnu mu Kozole i udari šakom o sto.

- Muzike! Vili!

Homajer spremno počinje trubom i praporcima. Opet sve oživljuje. Pitam Jupa kako je bilo s debelom.

Prezivim pokreto~m odbija daleko od sebe.

- Gle . . . kod tebe to brzo ide, - velim mu začud j eno.

On iskrivi lice,

- Mislio sam da me ona voli. Kad, :nedjutim, taj ~ad posle mi traži novaca. Usto sam još udarao kolenom o onaj prakleti baštenski sto, tako da jedva idem.

Ludvi~ Brajer sedi za stolom tih i bled. Ustvari, trećalo bi već odavno da spava, ali on neće. Ruka mu dobro zarašćuje, a i srdobolja nešto popušta. Ipak je zamišlien i turoban. Tja,den ~mu savetuje otežanim glasom.

- Ludvig, trebalo bi da i ti ideš u vrt . . . Za sve j° to dobro . . .

Ludvig klima glavom i odjednom jako pobledi. Sedoh pored njega i upitah:

- Žar se nimala ne raduješ domu?

On ustade i ode. Ne razumem gs više. Kasnije ga nadjoh napolju stajao je sam samcit. Ne ispitujem ga dalje.

Čutke se vraćamo unutra.

36 @ 37

U vratima se sukobimo sa Lederhozeom, koji je baš hteo da iščezne sa debelom. Jup se zZurado smeje:

- Taj će se iznenaditi. Vili dobacije:

- Ona će se iznenaditi. Zar ti veruješ da će joj Artur dati i jednu paru?

Vino curi po sto-lu, lampa se dLmi, a devojčačke suknje lepršaju. Topli umo:r vije mi se iza čela, sve dobija neke konture, kao ponekad svetlosti kugle u mag~li, a glava se polako spušta na sto . . . Noć huji meko i čudesno, kao brzi voz ka zavičajju: uskoro ćemo biti kod kuće.

III

Stojimo poslednji put postrojeni u dvorištu kasarne. Jedan deo čete stanuje u okolini. Ti se otpuštaju. Ostali se moraju sami prabiti. ~ele-znički saobraćaj tako je neuredan da ne ~možemo biti skupno transportovani. Moramo sa rastati.

Prostrario, suro dvorište suviše je veliko za nas. Na-u~ten novembarski vetar, koji miriše na rastanak i uriiranje, briše preko njega. Stojimo izmedju kantine i stražarnice, - ne treba nam više mesta. Velika prazna ~ovr~ina ol:o nas budi u nama neutešne uspamene. U dubokom poretku stoje tu nevidljivi mrtvi.

Hel pralazi duž čete. Ali s njim ide nečujno i sablasna povorka njegovih prethodnika. Kao prvi medju njima, jaš krvareći iz vrata, sa otkinutom bradom i tužnim očima, Bertink, godinu i po komandir čete, učitelj, oženjen, otac četvo.ro dece; ~ored njega Mele~r crnozeleno lica, devetnaestogodišnji mladić, otrovan tri dana pošto je p~ri-nsio eetu, sledeći je Redeker, šumarski inženjer, posle dve ned.elje punim pogotkam sabijen u zemlju; zatim nešto dalje, već bledji, Bitner, kapetan, pogocLjen u srce iz mitraljeza pri jurišu; a iza njih, kao seni, skoro već bezimni, tal=o već udaljeni, ostalih sedami komandira za dve godine. I ~iše od pet stotina vojnika. Trideset dvojica stoje sada u civorištu kasarne.

Hel pokušava da kaže nekotiko reči na rastanku. Ali ništa ne bi od toga: morao je da prestane. Nema tih reči lcoie bi se magle održati u ovam usamljenam, praznom k.x: arnskom dvorištu, pred nekoliko redova preostalih, 39

koji nemo, dršćući u šinjelixna i čizmama, stoje i misle na svoje drugove.

Hel ide od jednog do drugog i svakome pruža ruku. Kada je došao do Maksa Vajla, kaže mu stegnutih usana: - Sada počinje vaše doba, Vajl. ..

- Ono će biti manje krvavo, - primećuje Maks mirno.

- I manje herojsko - odgovara Hel.

- To nije najvažnije u životu - kaže Vajl.

- Ali je najvrednije - odgovara Hel. - Ima li šta balje?

Vajl okleva jedan časak, a onda veli:

- Ima. Ono što danas loše zvuči, gospodine poručniče: dobrota i ljubav. U tame ima herojstva.

- Ne - odgovara Hel brzo, kao da je već du~o razmišljao o tome, i čelo mu se nabra. - U tome ima samo mučeništva, a to je neš.to sasvim drugo. Herojstvo počinje tamo gde razwm prestaje: kod omalovažavanja života. Da znate: herojstvo je satkano od bezumnosti, od zanosa, od izlaganja opasnosti. A svrhe je sasvim malo u njemu. Svrha, to je vaš svet. Zašto, čemu, rašta, - ko tako pita, taj ništa ne zna o tome.

Tako plaho govo~ri kao da hoće sam sebe da ui~edi. Njegovo upalo lice stalno je u pokretu.

Za nekoliko da~na postao je ogorčen i godinama stariji. Ali i Vajl se isto tako brzo izmenio. Uvek je bio ne-upadljiv, ali s njime niko nije bio patpuno načisto. Sada je iznenada istupio, sve je odlučniji. Niko ne bi slutio da ume tako da govori. Sto je Hel nervozniii, tim je ~faks mirn:ji. Tiho ali odlučno iz.javljuje:

- Za herojstvo nekolicine beda miliona suviše je skupa.

Hel sleže ramenima.

- Suviše skupo . . . svrha . . . platiti, - to su vaše reči. Vid~ećemo dokle ćete stići s tim.

Vajl gleda šinjel koji Hel još uvek Lma na sebi. - A dokle ste vi s vašim~ do~terali?

Hel pocrvene i oštro mu odgovori:

- Do uspomene, bar do usпамene na stvari koje se ne mogu novcem kupiti.

Vajl je ćutao neko vreme, a zatim, pogledavši pusto dvarište i naše kratke redove, panavi:

- Do usпамene . . . da . . . i do strahovite odgovornosti . . .

Od svega toga mi ne razwmemo mnogo. Zebemo i smatramo da je suvišno govoriti. Govorom se i take svet neće izmenita.

Redovi se rasturaju. Počinje opraštanje, Mo;j pobočni drug, Miler, namešta ranac na ledjima i uglavljuje pod pazuh paket s namirnicama. A or_da mi pruža ruku:

- Dakle, svako dobro, Ernest . . . - Svako dobro, Feliks . . .

Ode dalje, do Vilija, Alberta, Kozola . . .

Dolazi Gerhard Pol, četni pevač, koji je za vreme marša pevao najviši t, nor, uvek kad bi se dizala melodi.,;a u velikom poletu. Sve ostalo vreme on se odmarao, da bi mogao uneti dovoljno snage u dvoglasne partije.

Nje~ovo smedje lice, s bradavicom. uzbudjeno je; baš se oprostio od Karla Bregera, s kojim je odigrao bezbroj partija skata. To snu je teško palo.

- Dovidjenja, Ernst . . .

- Dovidjenja. Gerhard . . . Gerhard odlazi.

Vedekampf mi pruža ruku. On je pravio krstaće za po.ginule. Izjavljuje mi:

- ~ateta, Ernest . . . Eto, nažalost, niram ti mo~ao napraviti. A ti l?i do~bio od mahagonija. Imao sam već u rezervi jedan lep klavirski poklopac z,a to.

- Što nije bilo, može još da bude, - odgo.vara,m ja. - Kada dodje vreme, javiću ti dopisnicom.

On se smeje.

- Drž' se dobro, mlad.iću, još nije z.avršen rat. Zatim otkaska sa svajim krivim ramenima.

Prva grupa već nestaje iza kasarnske kapije. Medju njima su Šefler, Fasbender, mali Luke i August Bekman.

Drugi kreću za njima. Mi se uz,budjujemo. Čove!c se mora navići da zauvek odlazi. Dosad je neko napuštao četu samo ako pogine, ako je ranjen ili prekomandovan. Sada tomme treba dodati: mir.

40 .~ 41

Ćudnovato je to: toliko smo navikli na jame i rovove da najednoan postajemo podozrivi prema tišini nredela u koji sada dolazimo, - kao da je tišina izgovor da nas namame na potajno minirano područje . . .

A ovi naši drugovi upravo uleću u to, neobazrivi, sami, bez pušaka, bez ručnih bombi. Čovek bi najradije potrčao za njima, stigao ih i viknuo im: kuda ste krenuli, šta hoćete sami tamo napolju . . . Vi spadate ovamo, nama, mi moramo zajedno ostati, jer inače kako bis:no živeli . . .

Ćudan vodenični točak u glavi, - suviše smo dugo bili vojnici.

Novembarski vetar zviždi preko praznog kasarnskog dvorišta. Odlazi sve više drugova. Još malo, pa će svaki cpet biti sam.

Ostatak naše čete istim putom ide kući. Logo~rujemo u holu železničke stanice da bismo ugrabili voz. Sianični hol je stovarište sanduka, kartona, ranaca i šatorskih krila.

U roku od sedam časova prolaze dva vo.za. Kao grozdovi vise jata ljudi na vratima. Posle podne osvajamo jedno mesto bliz.u pruge. Uveče smo sasvim napred, na najboljem položaju. Spavamo stojeći.

Prvi voz dolazi idućeg dana u podne. To je teretnjak sa slepim konjima. Njihove obrnute očne jabučice su beloplave i crveno podlivenne. Stojе sasvim mirno, sa ispruženim glavama, i samo još njuškavim nozdrvama odaju znake života.

Posle podne su objavili da taga dana nema više ni jednog voza. Niko ne odlazi. Vojnik ne veruje objavama. I, zaista, dolazi još jedan. Na prvi pogled se vidi da je voz tek upola pun.

Stanični hol bruji od priprema za polazak i od navale onih koji izbijaju iz čekaonica. Upadaju u divlju gužvu sa onima što čekaju u holu.

Voz klizi pored nas. Jedan prozor je otvoren. Digosmo Alberta Troske, najlakšeg medju nama, i on kao majmun uskoči unutra. U sledećem trenutku sva su vrata načičkana ljudima. Skoro svi prozori su zatvoreni. Neki već pršte u paramparčad pod udarima kundaka onih koji po svaku cenu, pa i rasečenih ruku i nogu, hoće da idu. Čebad lete kroz razbijena okna, a na nekim mestima počinju već da se veru.

Voz staje. Albert je pojurio kroz hodnik, i otvara prozor pred nama. Tjaden i pas prvi uleću, a odmah zatim, uz pomoć Vilija, Betke i Kozole. Ova trojica odmah jurnuše na vrata prema hodnicima, da bi sa obe strane blokirali odeljenje. Zajedno sa Ludvigom i Lederhozeom ubacuju se i naše prnje, a zatim Valentin. ja i Ka_ri Breger i, kao noslednji, pošto je još jednom propisno prdnuo, Vili.

- Jesu li svi unutra? - dere se Kozole iz hodnika, gde je oroman pritisak.

-- Svi! - urla Vili.

Kao iz puške izbačeni, poleteše Betke, Kozole i Tjaden na svoja mesta, a reka onih drugih razliva se po odeljima, penje se u prtljažne mreže i ispunjava svaki santimetar prostora.

Tu;šaju i na lokomotivu. Već stoje i na odbojnicima. Krcvovi vagona su pretrpani.

- Silazite, porazbijaćete glave! - v.~če v.~ozovodja. -- Jezik za zube, mi ćemo već paziti, -- odgovaraju mu.

U mežniku sede njih petorica. Jednom visi stražnjica napoliu, daleko izvan prozora.

Voz polazi. Nekoliko njih, koji su se slabo uhvatili, otpadaju. 1W ojica su pregaženi i odwčeni. Odrnah drugi skaeu ,5ore. Stepenice su pune. Gužva s n. ^stavlja za vreme vožnje.

Jedan se drži za vrata. Ona su se otvorila, i on visi napoiju pod prozorom. Vili se vere za njirn, hvata ga za jaku i ućlači.

Te noći je naš vagon imao prve gubitke. Voz je prolazin kroz jedan nizak tunel. Nekoliko ljudi je znečeno i zbrisano. Drugi su, doduše, primetili t.o, ali nisu no~li odoz~o da zaustave voz. I čovek na klozetskom rrozr;ru zaspao je i nestao.

I ostali vagoni imaju gubitke. Stoga se krovovi cdQi, ravaji i drškama, užitima i tesacima zabodenim sa strane, a ustrojena je i straža, da upozorava na opasnost.

42 ~ 43

Spavamo i spavamo, stojeći, ležeći, sedeći, čučeci, iskrivljeni na rancima i paketima, neprekidno spavamo. Joz tandrče. Kuće, drveće, vrtovi, ljudi što mašu; povorke, crveni barjaci, stanične straže, dreka, vanredna izdanja" revolucija. Prvo ćemo d.a spavamo, a o~no drugo~ može i kasnije doći. Tek sada osećamo kako smo se zamorili kroz sve pro-teklo vreme.

Smrkava se. Jedan žižak gori, Voz polako ide. Često zastajkuje zbog kvara u mašini.

Ranci se ljuljaju. Lule smrde, Pseto mirno spava na mam kolenu. Adolf Betke se primakao i miluje mu dlaku, a posle nekog vremena obrati se meni:

- Da, Ernst . . . uskoro ćemo se i mi rastati . . .

Ja klimam. čudno je to, ali zaista ne mogu više da zamislim život bez Adolfa, bez njegovih budnih očiju i mirnog glasa. On je vaspitao mene i Alberta, kada smo kao regruti došli na položaj i niočem nis-mo imali pojma. Ne verujem da bih bez njega sada bio živ.

- Moramo se ponovo naći . . . I to često, Adolfe, velim ~mu ja.

Jedna me čizma pljesnu po licu. Iznad nas, u prtljažnoj mreži, sedi Tjaden i revnosno broji svaj novac, hoće odmah sa stanice da ide u burdelj. Da bi se potpuno raspoležio, već sada prepričava sa nekim zemljacima istva o torne. Niko ne smatra to svinjarijam, - u tome nema ničega o ratu, pa se već i zbog toga rado sluša.

Jedan pionir, koji nema dva prsta, ponosno priča dz mu je žena u sedmom mesecu rodila dete, a ipak je sedam funti težilo. Lederhoze mu se s~meje, - to je ipak nemoguće. Pionir ga ne razume, Broji na prste mesece od svo-ga dopusta do rođenja deteta, i uzvikuje:

- Sedam . . . Tačno . . .

Lederhoze mu se kikoće i podrugljivo razvlači svoje kiselo lice:

- Biće, da ti je neka drugi to svršio. Pionir blene u njega i muca:

- Šta . . . šta kažeš to?

- Pa to je bar jasno, - kmeči Artur i proteže se.

Pioniru izbija znoj na čelu. Neprestano iznova broji. Usne mu dršću. Jedan debeli bradati komardžija, do prozora, sav se iskrivio od smeha:

- He, čoveče . . . vole jedan . . . blesavi vole! Betke se podiže.

- Jezik za zube, debeli! -- Zašto? - pita bradonja. Betke ~mu oštro odgovori:

- Zato što treba da držiš lezik za zube . . . A i ti,

Arture. Pionir je pobledeo. Drži se za pro ,ors.ki okvir i bes~pomoćno pita:

- Šta da radim?

Jup mu zamišljeno odgovara:

- Treba se ženiti tek kad su deca sposobna da zaraduju. Onda se tako što ne m~že desiti.

Napalju promiče veče. ~ume leže kao tamne krave na vidiku, polja se blede belasaja u mutnoj svetlosti koju voz baca kroz prazore. Samo još dva časa ima do kuće. Betke ustaje pa sprema svoj ranac. On starnaje u iednom selu, nekoliko stanica pre grada, pa ranije mora izići.

Voz staje. Ado~lf narn pruža ruku. Spo~tičući se upada na peron, pa gleda oko sebe kružnim pogledo~m, koji u jedno~m mahu upije čit.av predeo, kao suva njiva kišu. Onda se opet okreće nama. Ali ništa više ne čuje. Ludvig Brajer staji na prozoru, ~mada ima bolove, i govori mu:

- Hajd', idi već jednaen, Adolfe. Ženica te čeka . . . Betke gleda u nas i drma glavom.

- I~'ije tako hitno, Ludvig.

Vidi se na njemu da ga srce vuče onamo, ali Adolf je Adolf, do poslednjeg trenutk.a osta,je kod nas. A zatim. kad je voz krenuo, brzo se obrnu i ispruži korak.

- Uskoro ćemo te posetiti! - dovikujemo za njim. Vidimo ga kako ide preko polja. Dugo nam još maše. Dim iz lokomotive proleće. U daljini se vide neka crvenkasta svetla.

Voz ulazi u jednu veliku okuku. Sad je Adolf vrlo malen, jedna tačka, sićušan čovek, sasvim sam na velikoj, tamnoj ravnici, iznad koje stoji silno noćno nebo u olainoj jasnoći, gubeći se na vidiku u sumpornom žutilu. Ne znam zašto, nema nikakve veze sa Adolfom, ali se uzbu

44 @ 45

djujem gledajući kako čovek ide širokim poljem pod velikim nebom, uve~če i usamljen.

Zatim proleće pared nas drveće, sve tamnije, i uskoro ostaje samo vožnja, nebo i šurr.e.

LT našem odeljenju je oživelo. Ovde su, unutra, uglovi, ivice, miris, toplina, prostor i granice, - ovde su mrka izbrazdana lica sa svetlim pegama očiju u njima, ovde se oseća zadah zemlje, znoja, krvi i unifarmi. A napolju, s tutnjavam voza, juri nejasno svet, i ostaje sve dalje, svet rovova i jama, tame i užasa, i samo još jedan vrtlog ostaje pred prozorima, ali on ne može da nas zahvati.

Neko počinje da peva. Drugi upadaju. Uskaro pevaju . svi, celo naše odeljenje, pa odeljenje pared nas, i ceo voz. Pevamo sve glasnije, sve jače. čela nam se zacrvenela, žile nabrekle, pevamo sve vajnačke pesme kaje znamo, i pritom ustajemo, gledamo jedan drugoga. Točkovi grrr.e i daju ritam., a mi pevamo, peva.mo . . .

Ja sam sabijen između Ludviga i Kozola, i osećam njihovu toplinu kroz moj kaput. Pakre'cem ruke, okrećem glavu, mišići mi se zatežu, i neka drhtavica me o.buzima od kolena do stomaka, u kostima mi buja kao penušava limunada, penje se u pluća, usne, oči, tako da se sve oko mene zamaglilo, a u meni bruji kao telegrafska bandera e oluji, zuii hiljadu žica, o~tvara se hiljada puteva. Polako stavljam ruku na Ludvigow, i mislim da će izgoreti.

On me pogleda, umo~ran i bled kao i uvek, a ja ne mogu ništa da kažem od svega što je u meni, no samo ga mučno i isprExidano pitam: .

- Imaš li jednu cigaretu, Ludvig?

On mi je daje. Voz juri, a mi pevamo dalje. Ali postepeno se uvlači taman huk u topot točkova i naše pesme, i najednom puče grom., a grmljavina je dugo tutnjala i kotrljala se po ravnici. Oblaci se zgusnuše još jače i sruči se oluja. Munje sevaju kao bliska vatra iz topovskih cevi. Kozole stoji na prozo~ru, vrti glavam i mumla isturajući glavu i ramena napolje.

- Deco, još i aluja u ovo doba!

A zatim, iznenada, užurbano v~nu:

- Brzo! Brzo! Eva ga!

Mi se tiskamo k njemu. U blesku munje, na ivici vidika, štrče u nebo uski, vitki tornjevi grada. Tama s 9 gnmljavinom neprestano opet pada na njih, ali pri svakom blesku munje sve su bliži.

Oči n.am gore od uzbuđenja. Kao gosostasno drvo izdiže se najednom očekivanje među nama, iznad nas, u nama.

Kozole grabi svoje stvari, širi ruke i uzvikuje:

- Deco božja, gde li ćemo sedeti kroz godinu dana . . . - Na zadnjici, - objavljuje Jup ne~rvožno.

Ali niko se više ne smeje. Grad nas je dohvatio i silno na.s privlači sebi. Eno ga gde leži i diše., široko ispružen u divljem svetlu, i približuje naan se, a mi se vozimo k njemu. Voz vejnika, voz o~nih koji se vraća_ju kući ni iz čega, voz agromno~g iščekivanja, sve bliže se primiče . . . Mi stremimo gradu, zidov.i nje.govi jure nam u susret, tek što se nismo sudarili, i munje lete, grmljavina besni, - a onda sa obe strane voza. zabruji larana i dazivanje, spušta se plaha kiša, blista rampa od vlage, i mi, van sebe od zanosa, uskaćemo u to.

Sa mnom iskače i pas. Pribija se uza me i mi jurimo kroz kišu niz stepenice.

46

d C v m ®

't~ao kad voda iznenada pljusne na plačnik, tako se i mi rasprskavamo pred stanicam. Kozole, Breger i Troske iurišnim karakom grabe Hajnrihovom ulicom. Isto tako žurno Ludvig i ja odlazi no u ~elez.ničku aleju. Bez oproštaja, kao strela, Lederhoze odjuri sa svojom starinarnicom. Tjaden žurno pita Vilija za najkraći put u javnu kuću. Samv Jup i Valentin i~maju vremena. Njih niko ne očekuje i zato prvo gegučaju prema čekaonici, ne bi li gde nanjušili kakvu hranu. Kasnije će u kasarnu.

Sa drveća ~elezničke aleje kaplje voda. Oblaci promiču nisko i hrzo. Nekoliko vojnika najmladje~ godišta dolazi nam u susret. Na rukama imaju crvene trake.

- Epolete dole! - viknu jedan i skoči na Ludviga. - Jezik za zube, brucošu re.grutski! - odgovorih i gurnuh ga ustranu.

Drugi pridolaze i opkoljavaju nas. Ludvig mirno pogleda prvoga, pa podje dalje. Ovaj mu se uklanja s puta. Ali tada se pojavljuju dva mornara i kidišu na njega.

- Svinje, zar ne vidite da je ranjen? - kažam ja i bacam ranac s ledja da bi mi ruke bile slobodnije. Ali Ludvi~ već leži na zemlji, nemoćan, sa svajom ranjenom rukom, Mornari mu kidaju uniformu i gaze ga, a jedan ženski glas ciči:

- Potporučnik! . . . Ubi tog krvoloka!

Pre no što sam ~mu mogao pomoći dobio sam takav udarac u lice da sam se zaneo.

- ~ivotinjo! - dahćem ja, i svom snagom zalepih napadaču čizme u trbuh. On huknu i preturi se.

U istom času napadoše me druga trojica. Jednome od njih skoči pas na vrat. Ali ostali Qn.e oboriše.

51

- Svetlo gasi - nož vadi! - više žena.

Između nogu koje tabanaju vidim kako Ludvig slobodnom levom rukom davi jednog mornara, koga je v.speo da obori udarivši ga odozdo po zglobu u kolenu.

Ludvig ne popušta, iako oni drugi žestoko udaju po njemu. Onda me jedan ošinu opasačam po glavi, a drugi mi stade no~gom na usta. Volf ga, doduše, odmah šćepa za kaleno, ali nam ne polazi za rukom da se dignemo; oni nas neprestano obaraju udarcima i hoće da nas izgaze i pretvo~re u kašu. Raz,jaren sam i pokušavam da se doko~pam revolvera. Ali u tom času jedan od mojih napadača poledjuške tresnu na pločnik pored mene. Još j edan tresak, i drugi leži onesvešćen. A odmah zatim i treći . . . ; To samo Vili može biti na poslu. Dojurio je u galopu, usput ~bacio ran~ac, i sada besni nad nama. Po dvojicu grabi svojLm šakazna za šiju i lupa im glave jednu o drugu. Namah su se onesvestili, jer kad pobesni, Vili je živi kovački čekić. Oslobodjeni smo, i ja slcočih na noge, ali oni već kidaju. Sti~ao sam samo da jednome gurnem ranac u krsta, a onda sam prišao Ludvigu. Vili je već u po,teri. Video je da su ona dva mornara tukla Ludviga. Jedan od njih, modar i stenjući, leži pod olukom a nad njim reži pas; za drugim Vili, s lepršavom kosom, juri kao crvena oluja.

Ludvigov zavoj je izgažen. Curi krv kroz njega. Lice mu je ubrijano, čelo ozZedjeno udaram noge.

- Jesi li dosta dobio? - pitam ga, a on, bleđ kao smrt, klima glavom.

Vili je za to vreme ulovio mo~rnara i vuče ga za sobom kao džak.

Krmača pogane! - škripi on zubima. - Kroz ceo rat ste bili s vašim ladjama na letovanju, i nijedan pucan, niste čuli, a sada ste razjapili vilice i napadate vojnike s fronta. Pokazaću vam ja! Savi kolena mazgb koznordžiska! Moli ga za oprostjenje!

Vili ga gurnu dole pred Ludviga. Tako je strašan da se "covek zaista može uplašiti. Sikće od besa:

- Iseći ću te . . . Iskidaću te u komade . . . Na kalena! Ovaj cvili.

- Đstavi, Vili, - veli mu Ludvig i skuplja svoje stvari. .

Vili se zgranu:

- Šta? Jesi li lud? A oni tebi ruku izgazili! Ludvig već odlazi i ponavlja:

- Ma pusti ga . . .

Vili se čudi jed.an trenutak, ne shvatajući Ludviga, a onda, d~ajući glavom, pusti mornara.

- Pa dobro . . . Beži!

Ali kad ovaj potrča on nije mogao da se uzdrži a da ga r.e opauči nogom, tako da se dvaput preturio.

Idemo dalje. Vili psuje, jer on mora da govori kad je besan. Ali Ludvig ćuti. .

Najednom videsmo kako od ugla Pivarske ulice nailazi grupa pobeglih. Dodeli su pojačanje. Vili skida svoju pušku.

- Napuniti i ukočiti, - veli on, a oči mu se smaniju.

Ludvig izvlači revolver, a i ja pripremam svoju pušku za pucanje. Dosad je bila samo tuča, ali sada postaje ozbiljno. Ne damo d.a nas i drugi put napadnu.

Raspo-redjujemo se na ulici, na rastojanju od po tri ke.raka, da ne bi predstavljali zbijenu metu, i idemo nap-red. Pas edmah primećuje šta se zbiva. Režeći šćučuri se pored nas u slivnik, jer je na bojištu naučio da se pod zaklonom privlači.

- Kad se približimo na dvadeset metara, pucaćemo, - preteći saopštava Vili.

TJ goanili pred nama primećuje se komešanje. Mi korača~no dalje. Dižu se puške pro~tiv nas. Vili obrće kočnicu, pa skida ručnu bombu s pojasa, koju još uvek ~uva pri sebi kao gvozdenu rezerv, dodajući:

- Brojimo do tri . . .

Tada se iz one grupe izdvoji jedan stariji čovek u podeficirskoj bluzi, na kojoj nema širita. Stupi pred nas i pita:

- Jesmo li dn,igovi, ili nismo?

Vili prvo mora da odahne, tako je preneražen, pa ~nda gnevno dobaci:

52 ,~ 53

- Sto mu .gromova, to mi pitamo vas, bednici. Ko je započeo da napada ranjenike?
Onaj se zaprepasti, pa upita one pozadi: - Jeste li vi to uradili?
- Nije hteo da skine epolete, - kaže jedan iz gomile.
Čovel~ napravi jedan gnevan pokret, pa se opet obrati nama.
- Drugovi, oni nisu smeli to da učine. Ali vi kanda ne znate šta se zbiva. Odakle zapravo dolazite?
- Sa fronta . . . A odakle bi mogli . . . - frkne Vili. - A kuda ste pošli?
- Onamo gde ste vi celoga rata bili: i~ući. Onaj čovek podiže prazan rukav: . - Druže, ovo nisam kod kuće izgubio.

Vili, nimalo tronut, primećuje ~nu:

- Utoliko gore. Onda treba da te je stid što si zajedr_o sa avim paradnim vojnicima.

Podoficir nam prilazi bliže, pa mirno kaže:

- Revolucija je, - ko nije s nama, taj je protiv nas! Vili se smeje:

- Lepa revolucija sa tim tvojim udruženjem za kidanje epoleta! Ako ne tražite više . . . - Pritoan prez:iv~pljunu.

Jednoruki mu brzo prilazi i govo~ri:

- O, da! Mi hoćemo više! Kraj ratu, kraj huškanju! Kraj ubijanju! Hoćemo opet da budemo ljudi, a ne ratnP mašine!

Vili spusti ruku s bo~mbom, pa mu odgovori, pokazujući na Ludvig'ov iz~gaženi zavoj:

- Lep vam je ovo početak.

Zatim u nekoliko skokova jurnu na onu gomilu i riknu :

- Gubite se kući, balavci! Gomila uzmiče, a on joj dobacuje:

- Hoćete da budete hrabri, a niste još ni vojnici! Kad čevke vidi kako držite puške, uplaši se da ćete polomiti ruke!

Gomila se rast.ura. Vili se vrati i stade pred podoficira.

54

- Tako . . . A sada nešto da ti kažem. Mi smo, isto tako kao i vi, siti tih trica, i jednom to,me mora biti kraj, to je jasno! Ali ne ovako! Ako mi uradimo nešto, činimo to od svoje volje, a nikaka ne damo da nam se naredjuje!

Sada pak, dobro raširi oči!

U dva zamaha zdera svoje epoletuške.

- Ovo činim zato što ja hoću, a ne zato što vi hoćete! To je moja stvar!

Zatim pokaže na Ludviga:

- Ali ovaj je naš potporučnik, i on će zadržati svoje. Tešl~o ono,m ko se bude bunio protiv toga'

Jednoruki klima. Na njegovom licu se vidi da mu se u duši nešto zbiva i odjednom izbaci:

- I ja sam bio napolju, čoveče . . . I ja zr~am šta je to! Zatim uzbudjeno pokazuje svoj patrljak:

- Evo . . . Dvadeseta pešadiska divizija, Verden! Vili mu lalconski dobaci:

- Bili smo i mi . . . E, pa anda . . . prijatno . . . Namaknu ranac i obesi pušku o rame. Stupamo dalje. Kad Ludvig dodje do njega, podoficir sa crvenom trakom iznenada podiže ruku kapi, i nama je jasno: on ne pozdravlja ni un.iformu ni rat, - on pozdravlja druga s fronta.

Vili najbliže stanuje . . . Tronuto maše prema maloj ki:ći,

- Zdravo, stara čatrljo! Sada će rezerva imati mira. Mi hoćemo da stanemo. Ali Vili ne pristaje. Objašr_java nam borbeno:

- Prvo Ludviga da atrpatimo . . . Salatu od. kro~mpira i savete ipak ču na vreme dobiti.

Usput smo zastali i čistimo se, da nam rodi~tielji ne bi p~i~netili da dolazimo baš iz tuče. Izbrisali smo Ludvigu lice i omotali mu zavaj, da bi prikrili krvava mesta, jer majka bi mu se inače mogla uplašiti. Kasnije i tako mora ~a bolnicu da ga ponovo previju.

Mirno slno stigli tamo. Ludvig još izgleda vrlo iznuren, - Ne misli na to, - kažem mu ja i pružam ruku. Vili mu obvija svoju šapu oko ramena.

55

- Svakam se može to dlesiti, dragi moj. Da nisi dobio taj lcuršum, napravio bi od njih paprikaš.

Ludvig nam klimnu glavam i udje. Mi g~edamo za njim da li će moći da se popne uza stepenice. I već se do polovine popeo, kad Viliju iznenada još nešto pade na um, pa viknu za njim glasom koji zaklinj~e:

- Sledeći put gazi! Uvek gazi! Ne daj u takvom slučaju da ti pridje.

Zatim zadavoljno zalupi kapiju.

- Voleo bih znati šta mu je već nekoliko nedelja, pri,metih ja.

Vili se češe po glavi, razmišljajući.

- Biće da je srdobolja, jeT Ludvi~ j!e inače! . . . Sećaš li se ka:ko je svršio sa onim tenkom ko~d Bikšota?...

Sasvim sam! To nije bilo nimalo prosto, dragi moj . . . Namaknu svo~j ranac.

- Dakle, sa srećom, Ernst . . . I ja idem da vidi,m šta je radila porodica Ho'majer u poslednjoj polovini godine.

Biće dirljiv jedan čas, a onda će početi vaspitavanje. Moja mati . . . Ah, dniže, ona je bila narednik! Zlatno srce ima stara, ali u okviru od granita!

Sad idezn dalje, i najednom mi je svet izmenjen. U ušima mi šumi kao da reka pratiče ispod kaldrme, i ništa ne vidim i n,e čujem, sve dok ne zastanem, gred našom kućam. Polaka se penjem. Na vratima ~si natpis "Dobro došao", a pored njega je kita cveća. Maji su već videli da dolazim, i svi su na okupu: majka je sasviun napred do stepenica, zatim otac, pa sestre, iza njih se vidi dn;evna soba i na stolu jelo. Sve je svečano. Ja im zameram:
- Nema s~sla to. Cv~e i sve ostalo . . . Čemu to . . . Nije tako važno . . . Zašto plačeš, majko~? Eva, apet sam ovde . . . Rat je svršen . . . Ne t,reba plakati . . .

I tada tek primećujem da i meni teku slane suze niz ,~ubicu.

II

Jeli smo uštipke od krompira s jajima i kobasicama. Divna večera. Skoro je dve godine kako sam poslednji put vid_eo jaje: uštipke i da ne spominjem.

~Sad'a sedimo siti, udobno, oko velikog stoTa u dnevnoj sobi. Pijezno kafu od hrastava žira sa zamenom šećera. Lampa gori, kanarinac peva, čak je i peč topla, a Volf leži pod stolom i spava. Lepo je kako sama može biti.

- Pričaj nam malo šta si doživio, Ernst, - obraća mi se otac.

- Doživio . . . - odgovaram ja razmišljajući. - Ništa nisam stvarno doživio. Sta;no je trajao rat, a šta se tu može doživeti.

R/Iakoliko da lupam glavu, ništa mi naročito ne pada na um. O onome što je bilo ne može se goworiti sa civilima, a drugo ništa ne znam. Kažem im izvinjavajući se:

- Vi ste ovde sigurno mnogo više d~oživeli.

Zaista su doživeli. Pričaju mi sestre kako su skupljale hranu za ovu večeru. Dvaput su im žandarmi na stanici we oduzeli. Treći put su jaja ušile u kapute, kobasicu strpale u nedra, a krompir salrrile u džepove pod suknjama.

Tako su uspele.

Ja ih slušam pomalo otsutan. Narasle su atkad sam ih poslednji put video. Mažda nisam anda toliko obraćao pažnju na to, i zato mi sada tim više pada u oči. Kako prolazi vreme . . .

- Znaš li da je savetnik Plajster umro? - pita me ot3c.

Ja klimam glavem: - A kada?

- U julu, otprilike oko desetog . . .

57

Voda na peći peva. Igram se sa resama na stolnjaku. Da . . . u julu, mislim -ja, u julu . . . Tada smo za poslednjih pet dana izgubili ~lideset i šest ljudi . . . Ali jedva trojici da znam još ime, toliko ih je bilo posle još. Pomala sanjiv od. sobne toplote, na koju nisam navikaos pitaQn:

- A c~d čega? Od granate ili puščana metka? Otac mi se začudi:

- Ali, Ernst, on nije bio vajnik! Imao je zapaljenje pluća.

- Ah, da . . . i toga još ima, - primetih ja i namestih se na stolici.

Saopštavaju mi, dalje, šta se desilo od moga poslednjjen dopusta. Kasapina sa ugla su skoro pretukle gladne žen.e. Jedared, koncem avgusta, do-bila je svaka porodica celu funtu ribe. Uхватili su psa doktora Knota i verovatno skuvali saoun. Gospodjica Mentrup je dobila dete. Krampir je opet poskupeo. Iduće nedelje možda će se moći dobiti kosti na klanici. Prošlog meseca se udala tetka Gretina druga ćerka, i to za ritmajstera . . .

Napolju Iupa kiša u okna. Ja skupljam ramena, čudno je opet sedeti u sobi. čudno je opet biti kod kuće. Moja sestra zastade i začudjeno primeti:

- Pa ti i ne slušaš, Ernst . . .

Ja se brzo pribrah i uv~eravam je:

- Slušam, slušam . . . Za riLm.ajster~ . . . da, da . . . za ri.tmajstera se udala.

Sestra revnosno nastavlja:

- Zamisli: kakva sreĆa . . . A lice joj je puno gega! ~ta veliš na to?

Šta bih mogao reći na to . . . Ako ritmajstera pogodi šrapnelska kugla u mozak, svršeno je s njime kao i sa s;-akim drugim čovekoQn.

Oni dalje govoTe, ali ja, nilcako ne mo~a da saberem svoje misli. Sta.lna mi se udaljuju.

Ustajem i gledam kroz prozor. Nekoliko Šaća visi na užetu. Lepršaju se leno i tromo u sumsaku. Belilo u polutami nejasno treperi. Iznenada se iza toga diže slika, slična senima, daleka; lepršavo rublje, usamljena usna hzrmonika u večeri, nastupanje u sutonu . . . i mno,ai mrtvi Crnci u izbled.elim. plac~im šinjelima, raspucanih usana i krvavih očiju . . . gas. Slika je za časak potpuno jasna,

a onda se njiše, pa n~staje, gaće se ~oz nju lepršaju, belilo je opet tu, i ja ponovo osećam iza sebe sobu sa roditeljima, toplinom i bezbednošću. Prošlo je, mislim, i sa olakšanjem se brco okrenem.

- Zašto si tako nemiran, Ernst? - pita mie otac. rdisi ni četvrt časa mirno sedeo dosad.

- Možda je premoren, - veli majka. Pcmalo zbunjen, razmišljaicri i odgovaram:

- Ne. Nije to. Ali skoro da poverujem da ne ma.gu više tako dug'o sedeti na stolici. Na frontu ih nismo ir:iali, ležU:i smo r.aokolo, kako se gde zadesilo. Prosto više nisam r.avikao na to.

- Smešno - veli mi otac.

Ja sleže~rrt ramenima. Majka se smeška i pita me: -- Jesi li već bio u svojaj ~obi?

- Nisam, - odgovaram i krećem tamo.

~rce mi zalupa kad sam u mraku otvorio vrata i udaiznuo miris knjiga. Užurbano palim svetlost, a onda razgle~da-m. Sestra iza mene primećuje:

- Sve je o.stalo nedirnuto.

- Da, da, - odgovaram odmahajući.

Više bih voleo da sada budem sam. Ali i ostali već dol_aze. Zastaju u vratima i gledaju me sa željom da me raz~;ale. Sedam u naslonjaču i stavljam ruke na ploču od s`ola. Osećam da je glatka i sveža. Da, sve je ostalo isto. Evo, tu leži još uvek pritiskač od mrkag mramora, koji sam dobio na poklon od Karla Fogta. IVjegovo je mesto, kao i nre, pored koznpasa i mastionice, Ali i Karl Fogt je pao kod Kemela. Sestra mi se obraća:

- Ne dopada ti se više soba?

- Kako da ne, - odgovaram olc'~evajući. - Ali je tako mala . . .

- I ranije je bila tolika, - veli mi otac smejući se. - Tačno je, - priznajem ja. - Ali mislio sam da je mnogo već.

- Dugo nisi bio ovde, Ernst, -- leaže~ mi majka. Ja lilimam glavom, a ona nastavlja:

- Krevet ćemo preswći, nemoj sada onamo gTedati.

5đ ~ 59

Tražim džep u svome kaputu. Ad~olf Betke mi je na rastanku poklonio paklu cigara. Moram sada popušiti jednu. Sve je oko mene tako labavo kao da me hvata vrtoglavica. Duboko uvlačim dim u pluća, i osetim da mi je već bolje.

- Cigare pušiš? - upita me otac, iznenadjena i skoro sa prekarom. .

Začudjeno ga gledam odgovarajući mu:

- Razusne se . . . One su tamo spadale u sledovanje. Svakag nam je dana pripadalo tri do četiri komada. Hoćeš li i ti jednuT

On klima glavom i uzima jednu. - Rai~ije uopšte nisi pušio.

- Da . . . ranije . . . - velim ja.

Moram malo da mu se osmehnean što toliku buku pravi zbog toga. Ranije svakako to ne bih učinio. Ali u rovu je nes_ tao zazor pred starijima. Tamo smo svi bili j ednaki.

Krišom pagledam na sat. Tek sam nekolika časova cvc~a, a čini sni se kao da već nekaliko nedelja nisam video Vilija i Ludviga. Najradje bih časkom trknua do njih. Nikako još ne mogu da shvatim da sada zauvek treba da o.stanem u porodici, jednako imam osećaj da ćemo sutra, prekosutra, kad bilo, opet maršovati, rame uz rame, psujući, predano, ili svi zbijeni . . .

Najzad ustadoh i donesoh šinjel iz hodnika.

- Zar nećeš večeras kod nas ostati? - pita me majka.

- Moram još da se prijavim, - kažern. joj, :e~r ona dr~.~go i tako ne bi shvahla.

Ona me prati do stepenica, pa me zaustavi: - ~ekaj, pomrčina je, doneću svetiljku . . . Zastarnem iznenadjen.

Osvetljenje? Za avih nekoliko

steFenica? Gospode, koliko sam muljevitih jama i koliko razrivenih prelaza morao godinama prelaziti i snalaziti se bez svetlosti, u teškaj paljbi, noću . . . A sada svet'.ost za ovih nekoliko stepenica? O, majko! Ali strpljivo čekam, dok ne dodje s~ lampom i osvetli mi, i tako mi je kao da me miluje u mraku. Još mi dovikuje:

- Pazi, Ernst, da ti se ne desi nešto!

Ja joj se okrenem sa osmeh,om i usnirujem je:

60

- Šta može da mi se desi, majko, ovde, u zavičaju i mit.i,!

Gna se naginje preko ograde. Njeno m,alo, izbrazdano lice zlatasto je osenče~no štitom lampe. Senke i svetline tajanstveno se lelujaju iza nje po hodniku. I najedno~n se uskomeša nešto u mieni, zahvati me neka čudna ganutost, skoro kao bol... kao da ničega drugog nema na ovo~m svetu sem ovog lica, kao da sam opet dete kome treba stepenice asvetliti, dečak kome ~e mo~že nešto desiti na ulici, i sve ostalo izmedju toga kaa da je samo prividjenje i Sari...

Ali svetlost lampe pad~e jednim oštisim otsevama na . kopču moga opasača, i toga magnovenja nestadle, - ja nisam dete, ja nosim unifarmu. Brz~o skoči'h niz stepenice, sve po tri najednom, i naglo otvorih kapi~ju, žudan da stignem do svojih drugova.

Prvo idem u po~setu Albertu Troske. Njegovoj majci su oči uplakane, ali tome je danas vreme, i nije nikakvo zlo, Ali ni Albert nije onaj stari. Čuči za stolom kao pokislo kuće. Pored njega sedi njegov stariji brat. Davno ga nisam video, i znam samo toliko da je ležao u bolnici. Ugajio se i ima lepe rumene abraze. Veselo ga po~dravljam:

- Zdravo, Hans! Zdrav si opet! Kako ide, kako stoji? Još uvek najbaije na dve nog'e, zar ne?

On mrmlija nešto nerazgovetno. Gospodja Troske se zagrcne i izidje. Albert mi daje znak očima. Ne razumem i gledam unaokolo. Tada tek primetim da pored Hansove stoiice leže štake, i pitam ga:

- Još uvek nije u redu?

- JesCe, - odgovara on. - Prošle nedlelje sa~m, otpušten iz bolnice. - I7ohvati štake, odupre se i u dva skoka prebaci do peći. Oba stopala nema. Na desnoj nozi mu je gvozdена proteza, a na levo_j već veštačko stopalo s cipelom.

Stid me je zbog mog ponašanja, te se izvinjavam: On klima. Stopala su mu promrzla u Karpatima, a zati~m je nastupila gangrena, i najzad su ih morali otseći.

61

- Nisam znao, Hans . . .

Gospodja Troske je donela jedno jastuče, i namešta ga pod proteze, tešeći sina:

- Hvala bogu, samo stopala. Ne brini, Hans, već ćemo to udesiti, naučićeš ti da hodaš.

Zatim sedne pored njega i miluje ga po ruci.

- Da . . . imaš bar noge, - dodajem samo da bih ne što rekao.

- Meni je i to dovoljno, - odgovara. on.

Pružam ~m.u cigaretu. Ma šta radio čo~rek u tim trenucima - sve je neumesno, pa ma kako dobro da rnsli.

Razgavaramo, doduše, iakQ mučno i s prekidima, ali kad jedan od nas, Albert ili ja, ustane i hoda po so:bi, primećujemo kako nasn Hans tamnim i bolnim pogledom posmatra noge, a i oči njegave .majke traae taj isti put . . . uvek samo noge . . . tamo-amo . . . vi imate noge . . . j a ih nemam . . .

On ne mo~že sada ništa drugo da misli, a majka se samo za njega brine. Ona ne vidi da Albert pati zbog toga. -

Pa mi se moramo još prijaviti, - ka~lem mu ja, da

bih naveo razlog da može otići. - Da, - brzo prihvati on.

Napolju odahnusmo. Veče se blago ogleda na vlažnom pločniku. Fenjeri trepere na vetru. Albert gleda netremiae preda se i počinje, sa oklevanjem:

- Tu ništa ne mogu pomoći, Ernst . . . Ali kad sedim rnedju njima i gledam njega i majku, onda na kraju uvek mislim da sazn ja nešto kriv, i stidim se što imam obe noge. Čovek izgleda sebi sasvim nizak zato što je tako zdrav i čitav. Kada bih imao samo jedan pogociak u ruku, kao što ga irna Ludvig, ipak to baš ne bi tako izazivalo . . .

Pokušavam da ga tešim. Ali on gleda u stranu. Ništa ga ne ubedjuje, ma šta mu govorio; ali meni je bar lakše. Tako je u~ek sa tešenjem.

Idemo Viliju. U njegovoj sobi je lom. Krevet stoji rasklapijen uza zid. Mora se prod'uziti, jer Vili je u vojsci toliko n~'~~a da više ne staje unutra. Daske, čekiči i testere leže naokolo. Na jednoj stolici blista ogromna či

62

nija salate od krompira. Njega nema. Njegova majka nam saopštava da je već čitav čas u perionici, da bi se izribao. Čekamo ga.

Gospodja Homajer kleči pred Vilijevim rancem i čeprka po njemu. Vrti glavom i izvlači nekoliko prljavih dronjaka, koji su nekada bili par čarapa, pa gleda priekorno Alberta i mene, i gundja:

- Same rupe . . .

- Ratna roba, - primećujem ja i sležem ramenima. - Je li? Ratna roba? - odgovara ona ljutito. - ~ata sve ne znate vi! To je bila najbo,lja vuna! Osam dana sam jurila dok sam ih nabavila. I već su propale. - A nove se nigde ne mogu dobiti.

Zabrir~uto posmatra ostatke, pa nastavl~ja: .

- Sigurno ste svake nedelje imali bar toliko vremena da presvučete čiste čarape. Č`etiri para je poneo prošlog puta. Samo je dva para doneo natrag. I to u ovom izdanju!

Ona provlžči šaku kroz rupe, a ja još htedoh da uzmern Vilija u zaštitu, kad eto ti njega pobedonosno, sa užasnom vikom, upada k nama.

- To se zove imati sreću! Jedan kandidat za lonac! Večeras ćemo još imati pileći paprikaš!

U ruci nosi, kao barjak, debelog petla. Zelenuzlatno perje na repu blista, kresta se svetli gtupurnim sjajem, a na kljunu visi nekoliko kapi krvi. Iako saan. dobro večerao, ipak mi se kupi voda u ustima.

Vili blaženo njija životinju, a gospodja Homajer se uspravila i v'rišti:

- Vili! Otkuda ti to?

Vili ponosno izjavljuje da ga je maločas video iza šupe, pa ulavio i zaklao, sve u roku od dva minuta. I tapše majku po ledjima.

- To smo napolju naučili. Nije Vili uzalud jednom bio zamenik parakuvara.

Ona ga gleda kao da je progutao boanbu, pa pozya svoga muža. Sva skrhana ječi:

- Oskare, pogledaj . . . Zaklao Bindingova priplodna Petla!

- Kako Bindingova? - pita Vili.

- Pa petao je Bindingov, ovoga pored nas! Mlekarov! ~, bože, kako si mogao tako šta urad.iti!

63

Gospodja Homajer se sruši na jednu stolicu. Vili se čudi:

- Pa neću valjda takw pečenicu pustiti da mi umakne . . . U prstima nam je to već'.

Gospodja Homajer ne može da se smiri.

- No, lepo će to biti. Taj Bindin~ je takav naQncór! Vili je sada ozbiljno uvredjen:

- Zašta mie ti smatraš, zapravo? Ni miš me nije video! Nisam ja početnik! To je ravno deseti što sam ulovio. Ovo je jubilarni petao. Možemo ga u potpunom miru pojesti, Nema Bindil'ig ni pojnxa o tome.

Zatim nežno protz'e5e Pe~a:

- Prijaćeš mi ti! Hoćemo li ga kuvati ili p~ći? Gospodja Homajer je van sebe:

- Misliš li da ću ja i jedan zalogaj od nje,ga uzeti? Smesta ga natrag odnesi!

- Nisam lud! - izjavljuje Vili.

- Pa ukrao si ga, - kuka ana, sva očajna.

- Ukrao? To bi tek lepo bila! Rekviriran je on'. Nabavljen! Nadjen . . . Ukradjen! Kada se navac uzzne, onda se mo~že govoriti o kradji, ali ne kad se nešto za ielo pridigne. Onda smo mi mnogo ukrali, je li, Ernst?

Ja mu odobravam:

- Jasno je, Vili, datčao ti petao. Baš kao onda onaj od komandira druge baterije u Šta.~lenu. Sećaš li se kako si napravio od njega pileći paprikaš za celu četvu? Jedan prema jedan - pile na jednog konja?

Viliju je polaskalo to, pa se ceri i pipa ploču na štednjaku, a onda, razočaran, obra'ca se majci:

- Hladan. je . . . Zar nemate uglja?

Gaspodja Homajer je zanemela od uzbudj'enja. Maže samo da kli~ma glavom. Vili joj namiguje, da bi je odobrovoljio.

- Nabaviću sutra i to. A sada možemo uzeti ovu staru stolicu, i tako je rasklimatana i ne vred.i ništa više.

Gospodja Homajer, ponovo zbunjena, gleda svo~g,a si

na. Onda mu istrgnu stolicu, a Zatim i petla pa sb uputi mlekaru Bindingu.

Vili se baš naljutio i setno~ mi veli:

- Eto, odlazi i neće više pevati. Shvataš li ti to, Ernst?

64

Da ne možemo uzeti stolicu, iako smo na frontu jednom ceo klavir izgoreli da bi skuvali jednog zelenka to još, oo nuždi, i razu nem. I da ovde, kod kuće, ne smemo popuštati nehotičnim trzajima svojih ruku, iako je na frontu sve jestivo bilo stvar sreće a ne morala - i to još mc~a nekako da shvatLm. Ali da se petao koji je, najzad, već mrtav, vraća, a i regrut bi morao znati da će to stvoriti samo nepotrebne zapl'~ete - e, to nalazim da je skroz blesavo.

Vili je bio uzbudjen i zabrinut:

- Pazi što ti kažem: ako to udje u modu, još ćemo ovde umreti od~ gladi. Da smo sami, imali bi za pola časa najbolji pileći paprikaš; napravio bih uz njega i žuti soč.

Po~led mu luta od štednjaka do vrata. Ja predlažem: - Najbolje će biti da se izgubimo, Ovde će biti zagušljivo.

Ali gospodja Homajer se već vraća i zadihana saopštava:

- Nije kod kuće.

Još je uzbudjena i hoće i dalje da govori, kad primeti da se Vili obukao. Sve drugb je namah zaboravila. - Ti hoćeš već da ideš?

- MaZčice u patro-lu, mamioe, - veli on s~rn.ejući se. Ona se rasplaka. Vili je zbunjeno lupka po ramenu. -

Vratiću se ja. Sada ćemo se uvek vraćati. I suviše često . . . Videćeš . . .

Jedan uz drugog, sa rukama u džepovima, velikim koracima idemo Dvorsko,m ulicam.

- Zar neć~emo ići po Lud.viga? - pitam ja. Viii klimnu odre~no glavom.

- Pustimo ga da spava. To je bolje za njega.

Grad je nerniran. Kamioni s mornarima jure ulicama. Crvene zastave se lepršaju.

Pred gradskom kućom istovaruju se i dele hrpe leta~ta. Ljudi ih otimaju mornarima iz rvku i žudno čitaju. Oči im sijaju. Jedan udar vetra zahvata čitave denjke i i:ovitla ih u vis, kao jato be2ih golubova. Listići se zapliću u golo granje drveća i tamo vise šušteći. Jedan stari čo1'«vratuk 5

~^'.~.1

vek, pored nas, u sivozelenkastom og'rtaču, drhtavi,m usna- -" ma veli:

- Drugovi, sada će biti bolje. ; - Sto mu muka, avde se kanda dešava nešto, - pri- ~ mećuj~em ja.

Ubrzavamo korake. Što smo bliže katedrali, gužva je ~ sve veća. T' i'g je pun ljudi. Na stepenicama pozorišta stoji a jedan vojnik i govori. Nad njego~.rim licem treperi kao ~ kreda b°la svetlost. Ne mo'z~emo tačno da razumemo šta ; govori, jer vetar fijuče u dugim, nepravilnim udarima pre- ~ ko trga, i svak put donosi jedan talas muzike orgulja, u ; kojem se skoro davi tanlci, otsečni glas govornika. i

Uzbudljiva, nejasna napetost lebdi nad trgo~m. Masa ~ stoji kao zid. Skoro sve sami vojnici. Mnogi sa svojim že- ~ nama. čutljiva zatvorena lica imaju is~ti izraz kao na boji.štu, pod čeličnim šlemovima, kada vrebaju neprijatelja. Ali sada im se u pqgledima javlja najeclnom još nešto: slutnja budućnosti, nedokučivo očekivanje d:nzg!og života.

Od pozorišta dopiru uzvici. Odgovara poLmulo buča- : nj~e, Vili oduševljena uzvikuje:

; - Deco, počinje! a Ruke se dižu. Redovi se pokreću. Obrazuje se povor-;

ka. čuju se uzvici: "Napred, drugavi!" Kao ogroman dah ; kaldrmom bruji koračnica, Uključujemo se bez razmišljanja-- nj a.

Desno od nas korača jedan artiljerac, pred nama jedan'; pianir. Grupe se spajaju. Mala njih se poznaju. Ipak odmah postajemo prisni jedni s drugima. Vajnicima nije potrebno ništa da znaju jedan o drugom. Oni su drugovi to je dovoljno. Pionir pred nama ~će drugome nekom.' koji je zastao:

- Napred, Oto! Fiajde s nama!

Ovaj okleva. Pored nje~a mu je žena. Ona ga uhvatila pod ruku i gleda. On se smeška zbunjeno:

- Kasnije, Frane.

Vili razvlači lice u grimasu:

- Kad se umešaju suknje, ode vragu pravo drugar-, stvo! Vid.iceš!

Pionir odgovara pružajući mu cigaretu:

- Koj~ešta! Zene su pola života. Samo, sve u svoje vre~me !

I nehotice ulazimo u korak, Ovo je ko,račanje drukčije od ozlob. Kaldrma tutnji, a nad kolanom uzleće, kao munja, divl~a i zadihana nada: kao da se sada ulazi pravo u život slobode i pravde.

Ali već posle nekoliko stotina metara povorka zastaje. Zaustavlja se pred kućom predsednika opštine. Nekoliko radnika drma kapi~ju. Sve je tiho, ali iza zatvorenih prozora u jedan mah vidi se blede lice jedne žene. Kapiju drmajaju jače i jedan kamen poleti preirna prozoru. Za njim drugi. Sa zv'eko~m se rasprskava stakla u vrtu pred kućom.

Onda se pojavi predsednik opštine na balkonu prvog sprata. Lete uz,vici prema njemu. On pakušava da nas uveri o nečem, ali ga niko ne sluša. Neko mu dovikuje: - Hajde! Podji s nama!

Predsednik sleže ramenima i klima glavom. Posle nekoliko minuta on korača na čelu povorke.

Zatim izvlače rukovodioca za ishranu, Onda dolazi na red neki unezvereni čelavko, koji je krišom trgovao maslom. Jednog trgovača žitom nismo uhvatili; on je blagovremeno kidnuo kad je čuo da dolazimo.

Povorka se kreće prema zamku, i zaustavlja se pred ulazom u okružju kamandu. Jedan vojnik ustrča uza stepenice i udje u zgradu. Mi čekamo. Svi su prozori osvetljeni.

Najzad se opet otvaraju vrata. Pružamo glave. Izlazi jedan čovek s 'Eorbom za akta. Vadi nekakve listove i počinje ravnomernim glasom da čita neki govor. Mi napregnuto slušamo. Vili drži obe šake iza svojih velikih ušiju.

Za čitavu glavu je viši od svih ostalih, te bolje razume rečenice i ponavlja ih. Ali reči žubore preko nas,

Odjekuju i gu~e se, ali nas ne pogodjaju, ne privlače, ne pokreću, samo žubore i žubore.

Uznemirujemo se. Mi to ne razumemo. Navikli smo da delamo. pa revolucija je sada! Mo~ra se nešto desiti! A naj čovek gare samo govori i gavori. On poziva na mir i r~boritost, A niko nije bio razborit.

66 ~ 6?

_ C

c~ N C ~. CD ~ Č~ (@D

n, C N H C, ~ ~"~' cn ,, '~.. @ O @ ~

° @ Q C G~. R~ u. ~ ° ~ f/y' ~, ~ fD (D ° ,r r; ~ p7 u : 'i ~""L'~ lp rd

_ p~ H O ~r ~ g~ đ Sv O@.

~,~, ~ `3'

· m N: Q ~° ~ o w

~J P7 · No ~ u ~,~"\$ ~, ~.. u

,r. r., ° fv ,~. n< <p ~ ~ W u~. `3 Q,

Neko vreme stojim, a onda se vraćam, opet se primičem ulicama i stanovima, tiha tapkam, kod kuće, pa stepenicama. Moji roditelji već spavaju. Čujem im dah, lakši majčin i grublji očev - i stidim se što sam se tako kasno vratio.

Upalim svetlost u svojoj sobi. U uglu je postelja belo presvučena, sa zagrnuti~m pokrivačem. Sednem na nju i jaš čučim zanušljen neko vreme. Onda asećam umar. Mehanički se ispružim, i hoću da navučem pokrivač. Ali naj~ednom apert sedam, jer sam zaboravio da se svučern. Tamo napolju uvek smo obučeni spavali. Palaka svlačim unifoxmu i stavljam čie u budžak. Pritom vidim da na donje,m kraju kreveta visi spavaćica. Jedva to još poznajem. Oblačim ie. I najednom, dak s~e ja ga ablačim i ježim, savladjuje me jedan osećaJ . . . Pipam pokrivač i uvaljujem se u jastuke, pa ih stežem uza se i utiskujem se u njih, u jastuke, u san, i opet u život; i o~ećam samo jedno i ništa više: ja sam tu . . . da, ja sam tu!

III

Albert i ja sedimo u kafani Majer do prazora. Pred nama, na okruglom mramarnom stolu, stoje dve šoljice kafe.

Već smo tri časa ovde, ali se još nikaka nis~mo mag~li rešiti da papijemo tu garku čo!rbicu. Mi smo ~e na frontu na mnogo šta navikli, ali ova ovde ne može biti ništa druga do prokuvan kameni ugalj.

Samo su tri stola zauzeta. Za jednim crnoberzijanci pregovaraju o jednom vagonu životnih namirnica; za drugi,m jedan bračni par sedi i čita navine; za trećim mi se guzimo, prilepljenim zadnjicama na plišanim foteljama

Zaveze su prljave, kelnerica zeva, vazduh je zag~ušljiv, stvarno ovde nerna ničega naro~itag. Ali za nas ipak ima mnogo: udo~bna sedimo, imaana beskrajno mnogo vremena, muzika svira, i možemo da g~edamo kroz prozor. Odavno to nismo imali.

Zato i ostajema tako dugo, sve dok ona tri muzikanta ne skupe svoje stvari i ljutita kelnerica ne po~čne jače stezati krug oko stola. Onda platimo, pa švrljamo kroz veče. Divno je polako ići od jednog izloga da drugag, n~emati nikakve brige, i biti slabodan. čowek.

Zaustavisma se u Sobnaj ulici.

- Mogli bismo časkom atiči do BekeTa, - predložih ja.

Albert pristade. - Zaista, magli bi. Taj će se čuditi!

U Bekerovoj radnji proveli s,mo jedan dlea na~ih školskih ,gadina. Tama se magla kupiti sve što se zamisli: sveške, pribor za crtanje, mreže za leptire, akvarijumi" zbirke poštanskih maraka, antikvarne knjige, svieske sa rešenjima algebarskih zadataka. Kod. Bekera smo satima sedeli tamo s~mo tajno pušili cigarete i imali svoje prve , 71

skrивene sastanke sa devojčicama iz građanske šl:ole. On je bio naš veliki poverenik.

Ulazimo, Nekoliko učenika, koji stoje u uglu, brzo skrivaju cigarete u šupljini dlanava. Mi se smeškamo i malo se isprsimo. Dolazi jedna d~evojka i pita nas šta želimo.

- Hteli bi da govorimo lično s ~ospodirom Bekeroun, - kažem ja.

Devojka okleva:

- Zar ne mo.gu ja to učiniti? Ja sam odlučan:

- Ne možete, bospodjice, to ne možete. Obavestite caskom gospodina Bekera.

Ona ode. Mi se gledamo i brzo zavlačimo ruke u džepove. Ala će to biti iznenadjenje!

~uje se dobro poznato zvono na vratima kancelarije. Dolazi Beker, malen, siv, naboran, kao i uvel;.. Jedan časak žmirka, a onda nas pozxia i oslovi:

- Gle, Birkholc i Troske . . . I vi ste opet ovde?

- Da, - odgovaram.o brzo, i mišlimo da će sad da izbije.

- Lepo je' A sta bi hteli? Cigarete? - pita nas on. Mi smo zabezeknuti. Stvarno nismo hteli da kupimo; ni m.islili nismo na to. Najzad mu odgovo~rim:

- Da, dleset cigareta. Daje nam ih.

- iJ, pa dovidjenja!

Zatim otkakuta natrag. Mi stajimo još jedan trenutak, a on nas pita sa m.alih stepenica:

- Još nešto?

- Ne, ne, - odgovaramo mt i odlazimo. Napolju ja primetih:

- Alberte, ovaj kanda r~sli da smo mi tek malo u šetnji bili, je li?

On samo n~emarno odmahnu: - Mazga civilska . . .

Lutamo dalje. Kasno uveče naidje Vili, pa zajedno odosmo u kasarnu.

Usput Vili iznenada skoči ustranu. I ja se prepadah. Poznati šištavi fijuk granata se primiče, ali onda se zabe 72

zelcnuti po~ledamo i smejemo. To je samo huka tramvaj.

Jup i Valentin čuče, kao napušteni, u jednoj praznoj velikoj podoficirskoj sobi. Tjaden se uopšte još nije vratio.

Još je u burdelju. Ona dvojica nas pozdravljaju radosno, jer sada mogt~ početi partiju skata.

Jup je uspeo za ovo kratko vreme da postane član sovjeta vojnika. Jednostavno se sam proglasio za ta, pa je i ostao, jer u kasarni je takva zbrka da niko ni o čemu nerna pojma. Tako je za prvi mah zbrinut, jer mu je civilna služba propala. Njegov advolcat iz Kelna mu je pisao da je ženska radna snaga sjajno uv~ežbana i jevtinija, a Jup se na frontu zacelo odvikao od kancelariskog pasla. Iskreno žali ali vremena su teška . . . Najbolje želje za ~oudućnost.

Jup setno primećuje:

- Lepo djubre! Kroz sve ove godine imao sam samo jednu želju: da odem iz pruske vojske, a sada sam sretan što mogu ostati u njoj. No, propao ovalco ili onako - ja tražim osarnnaest.

V:li drži u ruci jake karte kao bomba. Ja odgovaram za njega:

- Dvadeset! A ti, Valentine? ©n sleže ram,e~nima:

- Dvadeset i četiri.

Kada Jup kod cetrdeset kaže pas, pojavl,-ju,je se Karl Breger. Veli:

- Hteo sam tek da vid:m sta radite. Vili s~e smeska i nameš!a pa mu dobaci:

- I ovde si nas potražio? Da, da, kasarna je, raj~ad, ipak pravi zavičaj vojnika. Četrdeset i jedan!

- Četrdeset i šest! - brekće Valentin izazivački. - Četrdeset i osam! - odgrme mu Vili.

Sto mu muka, to će biti visoka partija. Mi se primičemo. Vili se s nasladoQn naslanja na zid, pa baca jednog ~rdno~ granda. Ali Valentin se opasno smeši - on drži Još jaču nulu.

Vansedno je prijatno u ovoj rupi. Na s~talu treperi Patrljak sveće. Iz zasenka se belasaju drveni kreveti. Ždereмо velike komad:e sira što je nabavio Jup. ~On bajone~m odvaja svakom njegovu sledovanje.

- Pedlešet! - dere se Valentin.

Vrata se naglo otvoriše i u sobu upade Tjaden.

- Ze . . . ze . . . - muca on i od uzbudjenja dabije žestoku štucavicu. Mi ga sa uzdignuti~n rukama vodimo po sobi.

- Jesu li ti droce digle novac? - pita ga Vili sa saučešćem.

On klima glavom: -- Ze... ze..

- Mirno! =- komanduje Vili. Tjaden se trže. Stucavica nestade.

- Zelig . . . Našao sam Zeliga . . . - kliče on. Vili zaurla:

- čoveče . . . ako lažeš baciću te kroz prozor!

Zelig, naj.gare djubre, bio je naš četni narednik. Dva meseca pred revoluciju premešten je, nažalost, tako da ga dosad nis~mo mogli pronaći. Tjaden priča da drži krčmu "Kralj Vilhelm" i da ima odlično pivo.

- Onamo! - viknem ja, i navalimo napo~lje. Vili izjavljuje:

- Nećemo bez Ferdinanda! On ima i zbog Šredera obračun sa Zeligam.

Zviždimo i larmamo pred kućom Ko ala sve dok se nije pojavio na orozaru, u košulji, zlovoljno režeći:

- ~ta vam pada na um . . . kasno u noć! Zar ne znat,: da sam oženjen?

Vili mu dabacuje:

- Za to ima vre nena! Dodji brzo dole, pronašli sano Zeliga!

Ferdinand oživi.

- Zaista? - pita nas.

- Zaista! - kukuriče Tjaden.

- Dobro! Dolazim! - odgovara on. - Ali teško vama ako me nasamarite!

Posle pet minuta je već dole. Mi ga obaveštavamo i j urimo.

Pri skretanju u Kukastu ulicu preturi Vili, u uzbudjenju, j'ednog čoveka.

74

- Medvede! - urla onaj sa zemlje za njim. Vili se brzo vrati i stane preteći pred njega.

- Pardon, jeste li rekli nešto? - pita ga on i rukom dodirne kapu.

Onaj se pridignu i gleda u njega.

- Koliko ja znam, nisam - odgovori mrzovoljno. - Sreća vaša, jer za psovanje nemate potrebne telesne uslove, - veli mu Vili.

Prodjosmo kroz mali vrt i zastadosmo pred kramom "Kralj Vilhelm". Stara firma već je premazana. Sada se zove "Planinka". Vili se maše kvake. Kozole mu powče ruku.

- Stani za časak! Zatim ga preklinje:

- Vili, ako dodje do tuče, ja ću da bijem! Daj ruku! - U redu! - potvrđuje Vili i naglo otvori vrata.

Zapljusnu nas larma, gust dim i svetlo~st. Čaše zveče. Jedan gramofon gr~mi marš iz "Vesele udovice". Slavine na šanku blešte. Bujica smeha se ori na šanku, gde dve devojke ispiraju penušave čaše. Oko njih je gomila udvarača. Pljušte šale. Voda se prepljuskuje, U njoj se vide iskidana lica. Jeda.n artilerac p-oručuje rundu rakije i hvata devojke za zadnjicu, oduševljena urlajući:

- To je još pzedratna raba, Lina!

Mi se probijamo kroz gužvu. Vili primećuje: - Zaista . . . evo ga . . .

Sa zasukanim rukavima i razdrljenom košuljom, zno~eći se, crvena vrata, stoji krčmar iza šanka i toči pivo.

S.medji i zlatasti mlazevi teku ispod njegovih debelih pesnica u čaše. Sada pogleda gone. Lice mu se razvlači u širok osmejak.

- Na zdravlje! I vi ste o,vde? Kakvo? Belo ili crno? - Belo, gospo~dine naredniče! - drsko od~avara Tjaden.

Krčmar nas broji očima. - Seda.m, - kaže Vili.

- Sedam, - ponavlja krčmar, s pogledom uprtim u Ferdinanda. - ~estoro i Kozole, zaista.

75

Ferdinand se gura do šanka. Odupro se pesnicama o nj ega.

- Feci, Zelig, i~maš li i ruma?

Krčmar barata iza svoje niklene ograde. - Itazume se . . . imam.

Kozole ~a gle~ ispod olca.

- Sigurno ga rado ločeš, je li? , Krčmar puni rakiske čašice redom.

- Dabome da ga rado ločem.

- Pamtiš li još kada si ga poslednji put lokao? - Ne-e-e.

- Ali ja pamt~! - zaurla Kozole, stojeći pred šan(;o:n kao bik pred tarabom. - Poznaj~eš li ime Šreder? - Šredera ima mnogo, - odgovara krčmar ravnodušno.

To je već suviše za Kozola. Sprema se za skok. Vili ga uhvati i pritisne na jednu stolicu.

- Prvo popi!

Zatim se obrnu šanku: - Sedam beloga!

Kozole ćuti. Sednemo za jedan sto. Sam ?-rčmar stavlja pred nas pnlulitrenjake i dodaje:

- L1 zdravlje!

- LT zdravlje! - odgovara Tjaden. Pijemo, a on se naslanja unatrag. - No, šta sam vam rekao?

Ferdinand g~eda za krč~narem, koji se vraća šanku, i škr~uće:

- Čoveče, kada se samo setim onoga . . . Kako je taj jarac smrdio na rum kada smo sahranjivali Šredera. . .

Ferdinand prekinu, a Tjaden ga opo~.minje:

- Samo nemaj da se raznežiš.

Kao da su Kczoleve reči zdera7e zavesu koja se kroz we ovo vreme tiho lelujala i njihala, jer, izgleda, najednom u krčmu počinje da se uvlači siva, sablasna pustoš. Prozori se rasplinjuju, seni se dižu iz puko-tina na podu, i sećanje se isparava kroz zadimljeni prozor.

Kozole i Zelig se nikada nisu trpeli. Ali postali su ~mrti neprijatelji tek osamnaestog avglista. Tada smo biii u jednom razorenoun rovu iza bojišta, i celu noć smo n:orali kopati jedan masovni grob. Nismo magli da iskopamo baš duboko, jer je uskaro naišla voda. Na kraju smo radili u gustom mulju.

Betke, Vesling i Koz.ole su ravnjali zidove. Mi ostali smo skupljali leševe ispred položaja i polagali ih, jednog do drugcg, u dugim redovima, dokle se grob ne ispuni. Albert Troske, podoficir naše grupe, uzimao im je značke za raspoznavanje i platne knjižice, ukoliko ih je još bilo.

Nekolicini leševa lica su već bila crna, natrula, jer u vlaž~:in; mesecima brzo dalazi do raspadanja. Ali zato nisu svi zaudarali tako jako kao leti. Poneki su, kao sundjeri, bili mokri i naduveni od vode. Jednog smo našli kako~leži raširenih ruku na zemlji. Kada smo ga digli, videli smo da su to bile skoro samo krpe od uniforme - sav je bio raskomadani. Ni značke za raspoznavanje nije bilo. Najzad, ~mo po jednaj zakrpi na pantalonama ras.poznali kaplara Glazera. Bio je vrlo lak, jer ga skoro pola ne beše.

Ruke, noge i glavu, koje smo našli tu i tamo, skupili smo u jedno šatarsko krilo. Kada smo doneli Glazera, Betke izjavi:

- Dosta. Ne može više stati.

Doneli smo nekoliko džakova kreča. Jup ga je rasuo pljosnatom lopatom po jami. Uskaro zatim pojavio se Maks Vajl, koji je iz pozadine doneo krstove. I Zelig se, na naše iznenadjenje pojavio iz mraka. Čuli smo bili da mu je naredjeno da očita molitvu, jer svešbenika ne ~e u blizini, a oba naša oficira bila su bolesna. On je bio zovoljan zbog toga, jer nije mogao da vidi krv, mada je bio tako debeo. Usto je još vrlo slabo video, jer je imao noćno slepilo. To ga j~e činilo nervoznim, te je promašio ivicu jame i pao u nju. Tjaden je prsnuo u smeh i prigušenim glasom nam govorio:

-- Zatrpajmo ga . . . zatrpajmo . . .

Kozole je, kao zainat, radio baš na tom mestu u jami. Zelig mu je pao pravo na glavu. To je bilo otprilike dve cente" žive va~e. Ferdinand je krvnički psovao. Onda je poznao narednika, ali ipak, kao stara frontovska njuška, nije držao jezik za zube, jer je bila već 1918 godina, Čifta

* 100 kilograma. -- Priin. prev.

7S ~ ?7

se pridigao, video pred sobam svog starag protivnika, pa prasnua i izdrao se na njega. Ferdinand mu je odgovorio. Betl~e, kajl je takodje bio dole, pokušao je da ih rastavi. Ali narednik je siktao od besa, a Kozale, uveren, da mu se čini teška nepravda, nije ostajao dužan. Sad je i Vili skočio dole, da bi po~rnogao Kozolu. Užasno urlanje izbijalo je iz g'roba.

- Mir, - reče iznenada nieko.

Iako je glas bio tih, larma je odmah prestala. Zelig se dahćući ispentrao iz groba. Uniforma mu je bila bela od krečne prašine, te je izgledao kao heruvim posut ~ećerom. I Kozole i Betke su izišli iz jame.

Gore, oslanjen na svoj štap, stajao je Ludvig Brajer. Dotle je pokrivi!en sa dva kaputa, ležao pred skloništem, jer tada je dobio prvi, teški nastup srdobolje.

- Šta se desilo? - upita on.

Trojica su istavremeno pokušavali da mu abjasne. Ludvig u~mo~rno odmahnu:

- Ma svejedno je . . .

Čifta je tvrdio da ga je Ko:zo~l~e udao u grudi. Kozole se zbog to~ga opet sav zapenušio.

- Mir! - reče Ludvig još jednam. Nastade tišina.

- Imaš li sve značke za raspoznavanje, Alb~erte? upita zatim.

- Imam, - odgovori Traske.

Zatim tiho do~dade, da ne bi čuo Koz.ole: - I Šrede.r je među njima.

Obo~jica su se za časak pogledali:

- Dakle, ipak ga nisu zarobili. Gde je?

Albert ga je video duž niza lešava. Breger i ja smo išli za njima, jer je ~reder bio naš škalski drug. Troske je zastao pred jednim lešom, kome je glava bila pokrivena džakom. Brajer se sagnuo. Albert ga je vukao natrag, moleći ga:

- Ne otkrivaj, Ludvig.

Brajer se akrenuo i mirno~ mu odgovorio: - Hoću, Alberte . . . Hoću.

Od garnjega dela Šrederava trupa nije se ~moglo raspoznati više ništa. Lice je bilo spljošteno kao daska, a
78

jedna crna iskrivljena rupa, sa vencem zuba, obeležavala je usta. Brajer ga je apet ćutke pakrio.

- Zna li on? - upita i pogleda u pravcu gde je Kozole radio.

Albert je odrečno klimao .glavam, a Brajer nastavi: Moramo udesiti da Ćifta nlestane, inače će biti nesreće.

~reder je bio Kozolov prijatelj. Mi to, doduše, nikada nismo razumeli, jer je on bio nežan i osećajan, pravo dete, i potpuna suprotnost Ferdinandu, ali ovaj ga je štitio kao majka.

Iza nas je neko duvao. Zelig je došao za nama i stajao razrogačenih očiju, mucajući:

- Tako što nikad još nisam video . . . Kako~ se to desilo?

Nilco mu nije odgavario. Pre osam dana, trebalo je da Sreder ide na odsustvo, ali Zelig mu je to pokvario, pošto njega i Kozola nikako nije trpeo. Sada je ~a~ieder bio mrtav.

IVli smo ot.išli, jer nismo mogli u tam trenutku da aledamo Ćiftu. Ludvig se ponovo povukao~ pod svoje ka-
pute. Ostao je samo Alb~ert. Zelig je ukočeno gledao u leš, a iza jednog oblaka izvukao se mesec i obasjao ga.

Debelim trupom svojim nagnut napred, stajao je narednik i ~ledao ona bleđa lica dole, u kojima je nedokučivi izraz užasa bio sDedjen u mir ko~ji je skoro vapio.

Al_bert hladno reče:

- Bilo bi najbolje da sada očitajte molituu, p.a da se vratste.

Narednik je brisao čelo i mrljao: - Ne mogu.

Spopao ga je užas. Mi smo to znali, - nedeljam.a čo~ek ne oseća ništa i skljojka se na~lednom, u nekoj nenadnoj prilici. Odgegao se zelena lica.

- On je mislio da se ovde bacaju bonbane, - reče Tjaden suvo.

Kiša je padala sve jače i mi postadasmo nestrpljivi. Ćift.a se nije vratio. Najzad suno izvukli Ludviga Brajera i5pod njegovih kaputa. On je tihim glasom očitao očenaš.

Spuštali smo mrtve. Vajl je bia dole i sa ostalima prihvatao. Primetio sam kako je drhtao. Skozu nečujno je
79

šaputao: "Bićete osvećeni". Stalno je šaputao. Začudjeno sam ga gledao, a onda ga upitah:

- ~ta ti je? Nisu ti to prvi. Mnoge ćeš imati da svetiš. Posle nij e više ništa govo~rio.

Kada smo pelložili prve redove, dodjoše Valentin i . Jup, noseći jedno šatorsko krilo.

- Ovaj još živi, - rece Jup i razmaknu šatarsko krilo.

Kozale baci jedan pogled i dodade: - Ali ne zadugo. Mođemo sačekat?.

Čovek na šatorskam krilu krkljao je na mrahove. Pri svakom dahu curila mu je krv niz bradu.

- Da ga sklonimo odavde? - upita Jup.

- Onda će odmah umreti, - reče Albert, i pokaza na krv.

Položili smo ga u.stranu. Maks Vajl se bavio oko njega. Mi sa'no dalje radili. Valentin mi je sada pom.agao.

Spustili smo Glazera; Va lentin je mumlao:

- Ej, čaveče, ona žena, ona žena . . .

- Pazi, sada je Šreder na redu, - viknuo je Jup dole i pustio šatorsko krilo da klizi.

- Jezik za zube, - pisnu Breger.

Kozole je još držao lieš na ramenima. Nije ra.zumeo, te upita.

- Ko?

- ~reder, - odgovori Jup, koji je mislio da Ferdinand zna.

- Ne laj, volu on je zarabljen, - viknu Kozole besan.

- Istina je, Ferdinande, - umeša se Albert Troske, koji je stajao pred njega.

Mi smo prestali da dišemo. Kozale je bez reči vratio leš gore, pa se i on popeo. Zatim ga je oövetlio džepnom lampam. Sagnuo se sasvim blizu nad astatak lica i tražio.

- Hvala bo~gu što nije ovde Ćifta, - šapnu Karl. Nepomično smo čekali na trenutak koji nailazi. Kozole se digao i otsečno rekaa:

- Lopatu!

Ja mu je dodadoh. Očekivali smo neko ubistva. Ali Kozole je samo počeo da kopa. Napravio je za Šredera po
so

seban grab, i nikoga nije pustio blizu. Sam ga je spustio unutra. Na Zeliga uopšte nije mislio, toliko je bio zauzet.

Do zore smo završili oba groba. U medjvremenu je ranjenik umro, i mogli smo ga odmah položiti uz ostale.

Kad je zemlja nabij-ena, stavili smo krstove. Kozole je na jednom, koji još beše prazan, masriljavom olovkom napisao Srederovo i~me i na nj obesio čeličru šlem.

_ Ludvig je došao jaš jednom. Mi smo skinuli šlemove a on je očitao i drugi očenaš. Altiert je stajao bled pored njega. ~reder je sedeo s njim u istoj školskoj klupi. Najgore je izgledao Kozole: bio je sasvim siv, oronuo i ništa više nije govorio.

Stajali smo jaš neko vreme. Kiša je padala bez prestanka. Onda su došli kuvari s kafom. Seli smo da jedemo. Ujutru se Čifta iznenada izvukao iz jednog o~bližnjeg skloništa. Mi s~rno mislili da je već odavno o~atišao, Smrdeo je izdaleka na rum, i tek sada je pošao u pozadinu. Srećom, Vili je bio u blizini. Odmah se bacio na Ferdinanda i zadržao ga. Ali četvorica smo morali upotrebiti svu magu da ne zadavi narednika. Urazumio se tek posle jednog časa i uvideo da bi samo unesrećio sebe kad bi pošao za njim. Ali na Šrederovu grobu se zarekao da će se obračunati sa Zeligom. Sada Zelig stoji ~a šankom, Kozole sedi pet metara udaljen od njega, i nisu više vojnici. Muzik.a grmi po treći put marš iz "Vesele udovice". - Gazda., svakam još po jednu rakiju, - viče Tjaden, a svinjske oči mu se cakle.

- Odmah, - odgovara Zelig i danosi čaše. - Zdravo, drugovi! - pozdravlja nas zatim. Kozole ga gleda ispod spuštenih obrva i mumla: - Ti nisi naš drug.

Zelig uze bocu pod. mišku i vrati se šanku gundjajući: - Pa dabro, anda nisam . . .

Valentin sruči rakiju, i obraća se Ferdinandu: - Loči, Ferdinande, jedino je to istina.

Vili poručuje novu rundu. Tjaden je već polupijan, i ~und;ia:

l'ocratalc 6

- No, Zelig, stari četni pauče, nema više gundjanja, je li? Hajde, popi jednu s nama!

Pritom udari svag bivšeg pretpostavljenag po r~n~u, tako da se ovaj zagrcnuo. Za ~ bi pre god.inu dana bio izveden pred ratni sud ili dospao u ludnicu. .

Kozole premešta pogled sa šanka na svoju čašu, a s čaše opet na šank i onog uslužno.g debelog čoveka iza pivs.kih slavina. Klima glavom i obraća se meni:

- Ovo j~e sasvim drugi čovek, Ernst.

Meni je kao i nje~mu. Ne mogu više da poznam Zeliga. Bio je tako srastao sa uniformom i svojom beležnicom da ga nisam mogao uopšte zamisliti u kašulji, a kao la'čmara i da ne spominjemi. Sada on donosi sebi čašu, i dozvoljava Tjadenu, koji je ranij~e b~io pred njim manji od makova zrna, da mu kaže ti i da ga pljeska po ramenu. Davraga, kako se svet obrnuo!

Vili gura Kozola u rebra, bodreći ga: - No?

Ferd'inand mu zbunieno odgovara:

- I Ve znam, Vili, da li da ~a lupim po g'ubici? Nisam ovo ovako zamišljaa. Pagledaj kako služi unaokolo. Sada mi se ne mili više.

Tjaden poručuje i poručuje: Čini mu pasje zadovoljstvo da njegov pretpostavljeni skače i trčka.

Zeligu ie već dosta. Njegova buldočka glavurda gori, delom od alkohola, delom zbo~g poslovno;g uspeha, i pred'laž2 nam:

- Hajde da se pomirimo, ja plaćam jednu rundu ruma za izmirenje.

- ~ta? - dreknu Kozole i uspravi se.

- Ruma. Imam još jednu bocu u armanu, - kaže Zelig bezazlena, i ode da je do~nese.

Kozole kao ošamućen bulji za njim. Vili dodaje, razmišljajući:

- Taj se više ne seća onoga, Ferdinande, - inače se ne bi usudio.

Zelig se vraća i toči. Kozole sikće na njega:

- Zar se ne se'caš više kako si od staha lokao rum? Mogao bi biti čuvar leševa u mrtvačruci!

Zelig napravi pamirljiv pokret i dodade:

82

- Davno je bilo to, a možda nije ni tačno. Ferdinand opet ćuti. Da Zelig samo jedanput oštro odgovori, odmah bi nastao lom. Ali to neobično popuštanje zbunjuje Kozola i čini ga neodlučnim.

Tjaden njuši, a mi dižemo noseve. Rusn je dabar. Kozole prevrnu svoju "čašu:

- Ne prihvatam nikakw čast!

- čoveče, pa mogao si meni dati, - viče Tjaden i pokušava da spase što se još može spasti. Nije mnogo spasao.

Radnja se postepeno prazni. "Razlaz", viče Zelig, i navlači kapke. Mi ustajemo.

- No, FerdinancDe? - pitam ga.

On vrti glavam. Nije načisto sa sobam. Ovaj kelner nije više onaj pravi Zelig.

Gazda nam otvara vrata.

- Dovidjenja, gospodo, prijatno! Tjaden se kikoće:

- Gospoda! Gospoda! . . . A ranij~e nam je govo~rio svinje.

Kozole je već skoro napolju,, kad slučajno baci pogled na pod i vidi Z~ligove noge, na kojima su još uvek dobro nam poznate dokole~nice. I pantalo~ne imaju još lampase i vojnički kroj. Gore je krčmar, a dole još narednik.

To odlučuje.

Jednim mahom se okrenu. Zelig uzmiče. Kozole ide za njim i neži:

- Pazi sada . . . Šreder! Šreder! Šreder! Znaš li ga još, pseto prokleta? Evo ti za ~redera! Lep pozdrav iz masovne grobnice.

Kozole udara. Krčmar pade, pa skoći iza šanka i dohvati drveni čekić. Pogodi Kozola u rame i lice. ~31i Ferdinand se ne sklanja, tako je po~besneo. Dohvati Zeligu i tresnu mu glavu o šank tako da sve zvoni pa otvara sve slavine i škrguće:

Loči, sada, jarče rumski! Uguši se, udavi se u tom tvo,m svinjskom valow!

Teđe pivo Zeligu na vrat, i prabija mu kroz košulju u pantalone, koje se odmah naduše kao mešina. On urla od besa, jer teško je danas nabaviti tako dobro pivo. Onda

83

mu podje za rukom da se o~tme, pa dograbi jednu čašu i udari njome Kozola odozdo u vilicu.

Vili ko,ji zainteresovan stoji u vratima, primećuje: - Pogrešno! Trebalo je glavom da ga udari, a zatim kolena da mu trgne.

Nijedan od nas se ne meša. To je Kozolova sLVar. Ne smemo mu pomoći, čak i kad bi ga ubogaljio Zelig. Mi smo tu samo da druge zadržavamo ako bi hbeli da po~mognu Zeligu. Ali niko nema iu nameru, jer je Tjaden u tri reči već objasnio stvar.

Ferdinandovo lice jako krvari. Sada se sčvarno razbesneo i brzo svršava sa Zeligom. Jednim udarcem u grkljan obori ga, baci se na nj~ega, i udara mu lobanju o pod, sve dok ovome ne bi dosta.

Zatim polazimo. Bleda kao sir staji Lina pred svojim gazdom, koji krklja.

Vili joj dovikuje:

- Najbolje će biti da ga odnesete u bolnicu. Trajaće dve do tri nedelje. Dobra je gradja! Napolju se Kozol~e smeška, sa olakšanjem, kao dete,

jer Šreder je sada osvećen, i obraća nam se, brišući krv sa sebe:

- Lepo je.bilo . . . Zatim nam pruža ruku.

- Tako . . . A sada moram brzo opet mojoj ženi, jer inače će još misliti da sam bio u pravoj tuči.

Rastajemo se na pijaci. Jup i Valentin odlaze u kasarnu. čizme im kloparaju po kaldrmi obasjanoj mesečinom.

Najednom Albert izjavi:

- Najradije bih i ja s njima.

Vili, koji verovatno još uvek misli na svoga petla, odobrava mu:

~ Mogu da razumem . . . Sitničari su ljudi ovde, je li' Ja potvrđujem glavom.

- Pa uskoro ćemo verovatno opet u školu. Zastajemo i kliberimo se. Tjaden nikako ne može da se smiri od zadovoljstva zbog toga. Sa smehom otrča za Valentinom i Jupo~m.

Vili se češe po glavi:

- Mislite li da .ham se ovi ovde raduju? Nismo im baš sasvim ugodni . . .

- Kao junaci, po mogućnosti što više udaljeni, bili smo im sigurno miliji, - primećuje Karl.

Vili nastavlja:

- Radoznao sa~rn na taj cirkus . . . Sada kako .mo izrasli . . . očvrslili u čeličnoj kupki . . .

Zatim malo izdiže jednu nogu i pusti gromoalasan prdež, pa sa zadovoljstvom ustanovi:

- Trideset i po.

8~

a~

C"~

u. ~

@.

Ć`~ 1~9 Sv

'3 ~ ·_O.. r· u.

,Y, CD O

N< `rr r

u. . N. 0

~ ~ 8~0 1 ~ ~ , ~ ~0~ ~7~~. ~~~~~0~~ ~. ~. ~ 1 ~ ~ ~ ~3. 2~

o

w < w o

o

~

c

n

~

~

.

.

" r.~i

~ fD

III

z

l

Idemo velikom ulicom. Kozole priča da će danas posle ! podne da opravlja svoj galubarnik. Pre rata imao je priplod golubova pismoša i belocrnih prevrtača. Sad će iznova da počne. Uvek je to želeo~ još dak je napolju bio.

- A inače, Ferdinande? - pitam ga. Kratko odgovara:

- Tražim posla. Pa ja sam oženjen, čov~eče. Sada će biti trke za hlebom.

Iz okoline Marijine crkve čuju se pucnji. Oslušujemo.

Vili nam stručnjački objašnjava:

- Amniski revolver i puška 98. Dva revolvera, mi slim. _ Tjaden se smeje i maše svojim dubokim cipelama.

- Ako . . . Još uvek je vraški mirno prema Flandriji. Pred, jednom muškam pomodnom radnjom Vili zastade. U izlogu izložena odela od papira i koprivina vlakna. Ali to ga slabo zanima. M~jutim, sa divljenjem posmatra niz izbledblih pomodnih plakata, koji vise iza odela. Uzbudjen, o pokazuje na sliku jednog elegantnog gospodina sa šiljastom bradicom, koji je u većitom razgovoru s jednim lovcem. ' - Zna li šta je to?

w - Puška, - veli Kozole, koji misli na lovca. Vili ga nestrpljivo prekide:

- Koješta! To j!e žaket, razumeš? Poslednja m~la. Zna li šta mi je palo n.a um? Napraviću ga sebi od ovog kaputa. Oparati, crno ofarbat, prekriti, ove peševale dole, - bomba, kažem vam.

88

primetno se oduševljava svojom idejatom. Ali Karl ga ohladi, pitajući sa visine:

- A imaš li prugaste čakšire?

Vili stuknu za časak, pa onda odlučuje:

- Njih ću zdepiti mome starom iz ormara. I njegov beli prsluk od venčanja . . . ~ta mislite, kako će onda Vili izgledati?

Blistajući od sreće posmatra nas sve redom. - Bogamu, deco, sad će da se živi. Zar ne?

Stižem kući i dajem majci polovinu otpusnine. Ona mi saopštava:

- Ludvig Brajer je ovde. Sedi u tvojoj sobi. - Pa on je potpo~ničnik, - dodaje moj otac. - Da. Zar nisi znao? - odgovaram mu.

Ludvig je ~rnalo svežiji. Srdobolja mu se popravlja. Smeši mi se.

- Hteo sam da uzajmim nekoliko knjiga od tebe, Ernst.

- Izaberi šta hoćeš, Ludvig - kažem mu. - Zar tebi nisu potrebne? - pita an.

Ja odrečno klimam glavom.

- Za sada nisu. Juće sam pokušao da čitam. Ali, začudo, ne mo~gu više da pribere misli. Posle nekoliko strana mislim na nešto sasvim drugo. Kao da mi je daska u glavi. Hoćeš ramane?

- Ne, - veli om, i odabra nekoliko knjiga. Ja pogledah naslove i začudih se:

- Tako teške stvari, Ludvig? ~ta će ti to?

On se zbunjeno smeška, a onda mi sa oklevanjem kaže:

- Tamo, napolju, mnogo mi je šta prošlo kroz gla~u, Ernst, ali nikad nisam bio načisto s time. Sada, pak, kada j~e prošlo, hteo bih mno~go da znam . . . Kako je to s ljudima . . . nai,me, da se tako šta moglo desiti, i kako se s~e to zbiva. Mno~go pitanja ima tu. Pa i kod nas samih. Ra~je smo sasvim drukčije mislili o životu. Hteo bih, E~t, mnogo stvari da znam . . .

Ja pokaz.ujem na knjige:

89

- Misliš li da ćeš to u njima naći?

- Pokušaću. Čitam sada od jutra do mraka.

Ubrzo se aprosti. Sedim zamišljen. A šta sam ja dosad .uradio? Pastidjen dohvatih jednu knjigu. Ali uskoro je opet astavljam i netremice gledam kroz prozor. Satima mogu tako da gledam u p:razninu. Ranije je drukčije bilo, tada sam uvek znaa šta treba da radi,m.

Majka mi udje u sabu.

- Ernst, verovatno ćeš večeras čika Karlu?

- Dobro . . . da idem . . . - odgovorih malo mrzovoljno.

- On nam je često slao namirnice, - kaže ona oprezno.

Ja klimam glavom. Napo.lju, pred prozorom, spušta se sutan. U granju kestenova lebde plave senke. Okrenem se i brzo upitam:

- Jeste li letos često išli na Jablanov Jarak, rilajko? Mora da je lepa bilo~ . . .

- Ne, Ernst, čitavu godinu nismo bili. Začudjeno je pitam:

- A zašto, majko? Ranije ste svake nedelje išli. Ona mi tiho odgovara:

- Nismo više išli u šetnju . . . Jako se ogladni od toga. A mi nismo imali šta za jela.

Palako primećujem:

- Ah, tako . . . A čika Karl je dosta imao, je li? - On nam j!e česta slaa ponešta, Ernst. Iznenada se malo ras.tužih pa je pitam:

- Zbag čega je, majko~, sve to bilo? Ona me ~luje po ruci.

- Svakako je b.ilo nečega radi, Ernst. Gospod će znati to.

Čika Karl je panos naše paxodice. Ima vilu, i u ratu je bio viši blag'ajnik. .

Valf me prati anamo, ali mora da astane napolju, jer strina ne voli pse. Zazvonih.

Otvari mi jedan čovek u fraku. Zabezegnuto ga pozdravim. Onda mi pad.e na um da će to biti slu.ga. Sasvim sam to zaboravio u vojsci.

90

posmatra me kao da je potpukovnik u ci~rilu. Za se smešim, ali on mi ne odgovara. Ja svlačim kaput, a on diže ruku kao da bi h~o da mi pomagne. Da bih zadobio njego~ naklon~t, velim mu:

- Neka . . . Ja sam stari borac, mogu i sam. Govareć~ to okačih prnje o jednu kuku.

On ih, međjutim, čutke skide i nadmeno obesi na ~ugu kuku. "Budala", pomislih i odoh.

Čika Karl mi dolazi u susret zveckajući mamuzama. Snishodljivo me pozdravlja. Zadržljena posmatram njegovu blistavu paradnu uniformu. Da bih se našalio, pitam ga:

- Ima li danas kod vas konjskog pečenja? - Zašta? - čudi se on.

- Pa nasiš mamuze za večeru., - odgovaram ja smejući se.

On me ljutito pogleda. Kanda sam mu nehotice pogodio o~etljivo mes.ta. Ove kancelariske čučalice često su u vo~jsci naxočito pahlepne baš na mač i mamuze.

Pre nego što sam magao da mu abjasnim da ga nisam hteo uvrediti, došišta mo~ja strina. Ona je još uvek pljo~snata kao daska za pegl.anje, a i male crne oči jo.j sijaju kao i ranije, kao da su izglačane na viljušci za čišćenje dugmadi. Dak me zasapa bujicom reči, stalna baca oštre poglede na sve strane.

Ja sam po~malo smućen. Suviše mi je mnaga sveta, suviše dam,a, i, nada swe, suviše svetlosti. Na frantu smo imali panekad, u najboljem slučaju, petro~lejsku lampu. A cwi svečani lusteri neumoljivi s~a kao sudski izvršitelj. Ništa se ne može sakriti od njih. Neprijatna mi je i "cešem se po led~jima. Strina p~rekide ćutanje pitanjem:

- Sta radiš to?

Ja još abjašnjavam:

- Biće da mi je jo~š neka vaš izmakla. Tolika smo ih imali da treba bar nedelja dana dak ih se potpuno oslo~bodimo . . .

~na se uplaš i ustuknu, a ja je umirujem: - Ne boj se, o~na ne skače. Vašl~e nisu buve.

- Za ime božje! - ciknu ona, pa stavi prst na usta i razvuče lice kao da sam bogzna kakvu svinjariju rekao. Eto, takvi su oni: mi treba da smo junaci, ali o vašima neće da znaju.

91

Mnogima moram da pružim ruku, i počinjem da se ' znojim. Svi ovd!e sasvim su d~rukčiji nego mi napolju. Ja se oseć.am prema njima nezgrapan kao tenk. Oni se ponašaju kao da sede u izlogu, a govo~re kao da su na po~zornici. Pokušavam oprezno da sakrijem svaje rulce, jer , se rovovska prljavština uwkla u njih kao otrov. Potajno ih brišem o svoje čakšire, ali su ipak uvek mokre baš kad treba da se n.ikujem s nekom damom.

Guram se i naidjoh na j~:nu grupu u kojoj neki član glavne kontrale vodi reč i ljuti se: ' - Zamislite: sarač! Sarač kao ministar pretsednik '

Rajha! Pre~tstavite to sebi: svečani prijem na dvoru, i sarač deli audijencije. Da vrišti čovek!

Mora da s.e iskašlje od uzbuđenja, a onda me pliesnu po ramenu i ~knu:

- Šta velite na to, mladi ratniče?

Nisam razmišljao o tome. Zbunjen sležem ramenima: - Možda i razume nešto . . .

član kontrole netremice bulji u mene jedan časzk a' onda se poče ljuljata od zadovoljstva, pa zakrekeće:

- Vrlo dobro! Možda razu.me nešto! Ne, dragi moj, uradjeno je to! Sarač! Zašto ne bi o~nda rnogao biti i Icrojač ili obučar?

Opet se obraća drugima. Ja se ljutim na njegov govor, jer mi nije po volji da on tako prezrivo govori o obučarima. Oni su bili vojnici isto tako kao i ljudi iz najboljeg društva. I Adolf Betke je obučar, a zna o ratu više no mno~gi majari. Kod nas se cenio samo čovek, a ne poziv. Podozrivo posmatram člana kontrole. Sada se raz~meće citatima. Možda je kašikom kusao obrazovanje, ali, kad 'bi trebalo da me neko iznese iz vatre, radije bih se poverio Adolfu Betke.

Srećan sam što smo najzad seli za sto. Pored mene sedi j~lna mlada devojk a sa ogrlicom od labudava paperja.

Svidja mi se, ali ne znam šta da po~čnem s njom. Kao vojnik malo sam govorio, a naro~čito s damama. Ostali se živo zabavljaju. Ja pokušavam da slušam, da bih iskoristio nešto.

92

Gore za stolam sedi član kontrale, koji baš tumači da bismo dobili rat samo da smo još dva meseca izdržali.

Mene spopada muka od te .gluposti, jer svaki vojnik zna da nismo imali više mun.icije ni ljudi. Prema njemu

sedi jedna da.ma k~ja priča o svome mužu što je poginuo, i pritom se pravi tako važna kaa da je ona po~ginula.

Niže odatle govori se o akcijama i uslovima mira, i svi, svi, raLume se, sve znaju bolje nego ani koji se time

bave. J.eda.n čovek s kukastim nosom priča o ženi svoga druga sa takvim pritvornim saučešćem da bi mu čovek, zbog te slabo skrivene zloradosti, najradije nabio čašu na njušku.

Meni je sasvim puna glava od tih razgovara, i ne mogu više tačno da ih pratim. Devojka sa ogrlicom od labudova perja podrugljivo me pita nisam li omutavio na bojištu.

- N~e, - odgovaram ja, a mislim: Kozole i Tjade~n trebalo bi da sede ovde, siti bi se nasmejali bozi koju ovi IQČme i na koju su j-aš ponosni. Ali me ipak muči što ne mogu jednom dobrom primedbom da kažem šta mislim.

U ovom času, hvala bogu, pjavljaju se rskavi kotleti na stolu. Ja njušim. Pravi svinjski katleti, prženi u istinskoj masti. Pagled na njih omagućuje mi da sve pregorim. Dohvatim jedan dabar komad i počeh da žvaćam sa uživanjem. Prija mi veličanstveno. Beskrajno davno nisam jeo sveže kotlete. U Flandriji beše .poslednji put . . . Uхватili smo bili dva praseta . . . Jedne čarobno blage letnje večeri ždrali smo ih i oglodali do samih kastiju . . . Tada je bio živ i Kacinski, alias Kat . . . i Hajle Vesthuz . . . To su bili drukčiji moanci od ovih ovde, u zavijaču . . . Ja se podbočih rukama o sto i zabaravih sve ako sebe, vidim ih tako blizu pred sobom. One životim:jice behu vrlo nežne . . . Usto smo napravili uštipke od krompira . . . I Ler je bio prisutan, i Paul Bajmer . . . da, Paul . . . Ne čujem i ne vid.im ništa, gubim se u uspcumenama . . .

Probudi me prigušen smeh. Za stolom je bila sasvim t~o. Strina Lina ~gleda kao boca sumporne kiseline. Devojka pored mene zadržava smeh. Svi gledaju u mene.

Najedno,m me abli znoj. Zanesen i nalakćen o sto, sedirn kao onda u Flandriji i drži,m kost u šapi, a prsti mi Funi m~ti,, i glod~jem ostatke kotleta . . . a ostali pristojno ~edu viljuškom i nožem.

93

Crven kao krv, buljim preda se i astavljam kost. Kako. sam še ,mogao tako zaboraviti? Ali ja nisam na drugo ni navikao: na frontu smo uvek tako jeli, - tamo sma imali, u najbaljem slučaju, kašiku ili viljušku, ali tanjir nikada. Najednom se u moj stid umeša bes. Bes na taga čiku, koji počinje upadljivo glasno da govori a ratnom zajmu; bes na sve, sve, koji se prave tako važni svojim pamet,nim govorom; bes na ceo ovaj sv~et, koji tako mirna i dalje ! živi sa svojim sitničarstvom; kao da nikada nisu ni postojale strahovite godine, u kojima je bilo sama jedno: ` smrt ili živat, i ništa više.

~utke i pohotljivo trpam u se sve što dohvatim, hoću bar propisno da se najedem. čim mi se pruži prilika, izwkoh se.

U gard~erobi staji sluga u fraku. Dohvatih svaje stvari sikćući:

- Trebalo je da i ti budeš kod: nas na frontu, lakirani majmune! I ti i sva ova banda!

I zalupih vrata za sobom.

Volf me je čekao pred kućom. Skače na ~mene. "Hajde, Volf", obratih mu se, i odjednom mi bi jasno da me nije belaj sa katle;tima toliko ozlojedia, kaliko taj ustajali duh, koji se ovde uvek razmeće i pravi važan. I ponavo se obratih Valfu:

- Hajde, Vo~Ife, nisu to ljudi za nas. Sa svakim Tomijam, sa svakom francuskom ravovskom svinjom bolje bi se razumeli. Hajd'mo našim dTUgovima! Tamo je bolje, mada oni jedu~rukama i rigaju! Hajde!

Pas i ja krenusmo trkom. Jurimo kako samo možemo, sve bliže, dahćući, lajući, jurimo kao ludaci sa užarenim očima . . . Sve nek ide do sto djavola, mi živima, Volfe, živimo!

V

Ludvig Brajer, Albert Troske i ja na putu smo za školu. Nastava treba opet da počne. Mi smo bili učenici učiteljske škole, i za nas nije bilo skraćeno.~ isPita. Ratnici iz gi.mnazije bolje su p~rošli. Mnagi od njih mogli su da polažu po skraćenom programu, ili pre odlaska u vajsku ili o dopustu. Ostali, pak, kaji nisu to uradili, moraju takodje o-pet u klupu. Karl Breger spada medju te.

Prolazimo pored katedrale. Zelene bakarne pločice na tornjevima skinute su i zamenjene sivom krovnom hartijom. Izgledaju plesnivi i nagriženi, te crkva delu je kao fab:ika. Bakarne pločice su pretopljene u granate.

- Ni sam bo~g ovo nije magao da nasluti, - primećuje Albert.

Na zapadnoj strani katedrale, u jednoj krivudavoj ulici, uzdiže se dvospratna zgrada učiteljske škole. Koso prekoputa je gimna2ija. Iza nie reka i nasip sa lipama. Pre no što smo postali vojnici ova j'e z~rada cbuhvatala naš svet. Zatim su rovavi postali naš svet, a sada sma o~n_ et ovde. Ali ovo nije više naš svet, Rovovi su bili jači.

Pred gimnazijom susrećemo~ našeg dru~a iz igre Georga Rae. On je bio potporučnik i komandir čete, ali za vreme dopusta je pio i wcaraa se, a nije;mislio~ na maturu. Zato sada mora ponovo u sed.mi razred, koji je već dvaput ponavljao. Ja ga diram:

~ Je li istina, Gearg, da si se na frontu usavršio ~~ iatinskom?

Un se smeje i korača svojim dugim nogam.a prema gl'i1na11)1.

~ -- Pazi da ne dobiješ četvorku iz vlada.nja; -- v:če °n za mnam.

95

U poslednjoj polu:godini bio je amjatičar. Oborio je četiri Engleza, ali ja ne verujem da zna Pitagorino pravilo.

Idemo dalje, prema seminaru. Ulicom vrve uniforme. Pojavljuju se lica koja smo skoro zaboravili, imena koja godinama nismo čuli. U susret nam ramlje Hans Valdarf, koga smo u novembru sedamnaeste sa razmrskanim kolenom odvukli natrag. Otsečena mu je naga do butine: sada nosi tešku veštačku nogu na šarke, te gromko tabana u hodu. Pojavljuje se Kurt Lajpold i sa osmehom se pretstavlja: Gec fon BeTliingen sa gvozdeno~m p~esnicom. Ima veštačku desnu ruku. Zatim izlazi neko iz ugla kapije i pita me krkljajući:

- Mene zacelo ne mo~žete poznati?

Ja .gledam lice, ukoliko je to još lice. Preko čela se pruža široka, crvena brazgotina. Dopire do samog levog oka. Tu je meso preraslo, tako da oko leži duboko i umanjeno. Ali je ipak još tu. Desno je oko k~to, od sta~cla . . . I~Tosa nema, komad crne tkanine pokriva to mesto. Ožiljak se ispod toga pro~teže i dvaput cepa usta. Usne su nabubrele i ukrivo srasle, i otuda nejasan govor. Zubi su veštački. Među njima se vidi jedna kuka. N~dlučno gledam. Krkljavi glas mi veli:

- Paul Rademaher.

Sada ga prepoznajem. Pa to je nj'egovo sivo prugasto odela.

- Dobar dan, Paule, šta radiš? On pokušava da razvuče usne.

- Eto, vidiš, dva udarca ašovom. I ovo je zahvatio pritom diže ruku na kojoj nema tri prsta. ~alosnc žmirka njegovo jedino oko. Drugo gleda pravo napred ukočeno i bez učešća.

- Kada bih samo žnao da li mogu postati učitelj; Govor mi je suviše rdjav. Možeš li da me razumeš? Tešim ga:

- Dosta dobro. To će se još popraviti. Si;gurno si može i dalje aperisati.

On sleže ramenima i čutl. Izgleda kao da nema mnog~ nade. Da se m.aglo, verovatno bi to već učinili.

Vili rupi k nama da ispriča poslednje dag,adjaje. čuje mo da je Borkman ipak umro od pogotka u pluća. Dobi.~96

je galopirajuću sušicu. Hence se ubio kad je čuo da će zbag ozlede n~: kičmi morati trajno da upotrebLjiva stolicu na točkovin'ia. Može se razumeti: on je bio naš najbolji fudbaler. Majer je pao u sepbemburu, Lihtenfeld u junu. Lihtenfeld je samo dva dana bio na frontu.

Najednom se zabezeknusmo. Jedna mala, slabunjava prilika stooi pred nama.

- ~ata, Vesterholt? - pita Vili s nevericom. - Dabome, zlikovče, - odgovara an.

Vili je preneražen:

- Ja m3šljah da si mrtav.

- Još nisam, - dobacuje Vesterholt raspoložen. - Ali sam čitao u novinama.

- Pogrešan oglas, - smeška se mali. Vili vrti glavom:

- Ni na šta se više ne ~nože čovek os.loniti. Mislio sam da su te već davno pojeli crvi.

Vesterholt, uživajući u sebi, vraća mu:

- Posle tebe, Vili. Ti si prvi na redu. Ridji ne živedugo.

Ulazimo u školu. Dvo~rište u kome smo u deset ča.sova~ jeli naš hleb sa maslom, učionice sa tablama i klupama, hodnici sa redovima kuka za kap~e, - sve je kao i ranije., ali nama iz,gleda kao iz drugog sveta. Samo miris podutarnih prostarija raspoznamo, - nije tako opor, ali je~ sličan mirisu kasarne.

Velike orgulje sa sto cevi belasaju se u auli. Desna od njih sto~ji grupa nastavnika. Na direktorovu stolu dve saksije s biljkama sa kožastim lišćem. Ispred toga Iovorov venac sa trakama. Direktor je u geraku. Dakle: biće svečanost s pozdravom.

Zbijamo se u gomilu. Niko neće da staji u prvo~m redu. Samo Vili bez kolebanja zauzima tamo mesto. Glawrda mu svetli u polumračnoj prostariji kao crvena lampa pred' la~om kućam.

Pcsmatram grupu nastavnika. Ranije su nam oni značili više no drugi ljudi, ne samo zato što su nam bili pret-Postavljeni, nego zato što smo u osnovi ipak verovali u

p°~ratak 7 9"T

njih, mada smo zbijali šalu s njima. Danas su oni za n samo još stari ljudi koje ljubazna preziremo.

Evo, tu su, opet ho~e da nas poučavaju. Primećuje da su spremni da nešto žrtv'uju od svog dostojanstva. ~° čemu nas ani mogw naučiti? Mi poznajemo život bolje r go oni, mi smo stekli drugo znanje, surovo, krvavo, s~repo, nemilosrdno. Danas bismo mx njih mo~gli učiti, ali bi to hte~o! Kada bi se sa.da iznenada desio juriš, oni bi, ; plašeni i bespomoćni kao zečevi, skakutali unaokolo, nij'edan od nas ne bi izgubio glavu. Mirna i odlučno učir bismo ona što je najcelishodnije: njih zatvorili da nam smetaju, pa otpočeli o~dbranu.

Direktar se nakašlja i spremi da drži go,vor. Reči n sa usana teku able i glatke, - sjajan je govornik, mora n se priznati. Govori o junačkom držanju trupa, o barbi, p bedi i hrabrosti. Ali, i poretu svih lepih reči, osećam jedt žaoku; možda baš zbag lepih reči. Taka glatka i ablo ni baš bilo. Ja gledam Ludviga, on gleda mene; Albertu, V~darfu, Vesterholtu, Rajnersmanu, nijednom se to ne sviđ;

Direktar se zahuktaa. Sada već rne slavi sama jun štvo na frontu, nego i ono u pozad:ini, iaka skromnije.

- I mi ovde, u zavičajju, vršili smo svoju punu d žnost. Odricali s.mo se i gladovali za naše vajnike, strep~ smo i drhtali. Teško je bilo, i često nam be~še možda te izd.ržati n~ego našim če~stitim vojnicima na frontu . . .

"Uho", izmaknu se Vesterholtu. Nastade žagor. St< nas po~gleda prekim pagledom, pa nastavi:

- Ali to se ipak ne može uparedjivati. Vi ste neusti šivo gled~ali akrutno~j smrti u lice i vršili svoju veliku dt; nast. Mada konačna pobeda nije dosudjena našem oruž; mi ćemo ipak tim jače da se združimo u žarko.j ljubsvi našu tako teško napaćenu atadžhinu, i mi ćemo panovo gradimo uprkos svim neprijateljskim silama, u duhu naš starine Getea, kaji iz vekavne daljine uporno poručit ovome našem srnetenam vremenu: "D~ržite se svim silai uprkos"!

Glas starog'a spušta se za jednu tercju. Sada jeabvij crnim floro,m i natopljen mirom. Jedan trzaj prostruja k~ 98

c~o jato nastavnika. Na licima im se odražava pribranost i ozbiljnost.

- Naročito se ipak sećamo po~ginulih pitamaca naše škole, kaji su oduševljeno pohitali da brane otadžbinu i ostali na palju časti. Dvadeset i jedan drug nije više među nama . . . Dvadeset i jedan barac našaa je slavam avenc' anu ratničku smrt . . . Dvadeset i jedan junak odmara se u tuđjoj zemlji od zveke oružja i spava večnim snom pod zelenam travom.

U tom času začu se kratak smeh. Direktor, neprijatno dirnut, zastade. Smeh dalazi od Viliija, koji stoji blizu nje-ga. U licu je kao rak crven od besa, i muca:

--- Zelena t.rava . . . zelena trava . . . večni san? U blatu po jamama leže oni, iz,rešetani, iskid~ani, po~to~nu,fi u baruštine. Zelena trava! Nismo vadjda n.a času pevanja.

Mlatara rukama kao vetrenjača u buri, i nastavlja:

- Junačka stmr! Kako zamišljatc to! Haćete li da znate kako je umro mali Hajer? Ce"o dan je ležao u žicama i vikao, a creva su mu visila iz trbuha kaa makarone. Qnda mu ie parče granate odnelo prste i pasI~e dva sata l~o~mad no~e, a jaš je bio živ i paktzs"avao drugom rukom da ugura svoju utro~bu. Najzad je, uveća, svršio. Kada smo posle, no~ću, uspeli da ~mu se približima, bio je izrešetan kao rešeto. De, pri"cajte njegovoj majci kako je umro, ako izn ate hrabrasti.

Direkto~r je pobledo. Lomi se da li da očuva disciplinu ili da beži. Ali nema vrem~ena ni za jedna ni za drugo, jer Albert Troske admah prihvatit:

- Gospodine direktore, mi nismo došli avamo da sluša~n,o kako smo dobra obavili naš po~saa, iako, nažalost, nismo mogli pabediti. Seremo ;mi na to . . .

Direkto~r se strese, a s njime i ceo nastavnički savet, aula se za,ljulja, orgvlje zadrhtaše. Direktor, zgranut, pokuša da g'a ublaži:

- Ipak, maram vas zamoliti, bar u izrazima . . . Ali Albert upoTna nastavlja:

- Serem, serean i apet sere~m! To nam je .godinama bila svaka treća reč, - da znate već jedm,am. Kada na,m, je t~o bilo tako gadno da smo već davno sve vaše gluposti zaboravili stegli smo zube i rekli "serem", i anda ~e ope~t m~lo dalje. Vi kao da nemate pojma šta se d~esila! Ne

99

t,

dolaze vann dobri pitamci, ne dalaze dragi učenici, - dolaze vam vajnici!

Stari skoro preklinje:

- Ali, gospodo moj a, nesparazum j e . . . bolan n~ sporazum . . .

Ne nwže do kraja da izgovori. Prekide ga Helmut Raj_ nersman, koji je n:a Izeru izn,eo svoga ranjenog brata iz najteže vatre i mrtva ga doneo na previjalište. Kao pobesneo viče:

- Nisu ani poginuli da bi se o tome govori držali, To su naši drugovi, i time je svršeno. Nećemw d'a se preklapa o tonn,e!

Nastade strahovit metež. Direktor stoji zgranut i potpuno nem~~. Nastavnički savet liči na jato zaplašent živine. Samo su dva nastavnika mirna. Oni su bili vojnici

Stari pokušava svakako da nas umiri. Ali nas je vrk mnogo, a Vili gromko trubi pred njim. Ko žna, uostaloan šta se sve može očekivati od ovih podivljalih momaka, ~ svakog časa mogu i bombe izvući iz dže~pa. Direktor maš~ rukama kao arhandjel kriliana. Ali ga niko ne sluša.

Najednom se stiša uzbuna. Ludvig Brajer je istupio Tišina je, a Ludvig govori svojim jasnim glasom:

- Gospodine direktore, vi ste na svoj način videl rat. Sa lepršavim zastavama, sa oduševljenjem i muzikon marša. Ali vi ste .ga videli samo do železničke stanice odakle smo mi krenuli. Mi vas nećemo koriti zbog to~ga Svi smo m.i isto tako mislili. Ali posle sm,o videli drug~ stranu, i zanos 1914 brzo se rasplinuo. Mi smo ipak izdr žali, jer nas je na okupu držalo nešto dublje, što ie tel napolju nastalo; odgovarnost, o kojoj vi ništa ne znate o l:ojoj se ne može govoriti.

Ludvig gleda pr~a se jedan časak, a onda predje i'u kom preko čela i nastavi:

- Ne traži,mo od vas da nam polažete račun. Bilo ~ uludno, jer niko nije znao šta će biti. Ali tražimo da n~ ne propisujete više kako da mislimo o tim stvarima. N smo otišli oduševljeni., sa otadžbinom na usnama, a vratit smo se tihi, sa otadžbinom u srcu. Zato vas sad molim da ćutite. Ostavite velike reči. Nisu one više za nas. Nis 100

ni za naše mrtve drugove. Mi smo ih videli kad umiru. Uspomene na to tako su bliske da ne možemo podneti da se o njima tako govori. Oni su umrli za nešto više, a ne za to.

Sasvim se utišalo. Direktor steže ruke i tiho govori: - Ali, Brajer . . . nisa,m tako mislio . . .
Ludvig ćuti.

Posle nekog vremena direktor nastavlja: - Onda mi recite sami šta hoćete.

Mi se gledamo. Šta hoćemo? Kad bi se to moglo tako lako, jednom rećenicom iskazati. Jedan snažan osećaj nejasno se komeša u nama. Ali zar otlmah i reći! Nemamo još reći za to. Možda ćemo ih kasnije imati!

Posle kratkog ćutanja Vesterholt se gura napred. Staje pred~ dir~kora i veli:

- Da govorimo o praktičnoj strani, - to je najnužnije sada. ~ta mislite o nama? Ovde stoji sedamdeset vojnika, koji maraju ponovo u školske klupe. Ja vam odmah kažem: mi ne znamo više skoro ništa iz vaših predmeta, a nemamo ni velju du.go da sedimo ovde. '

Direktor se pribere. Izjavljuje da o tome nema još direktive od nadležnih vlasti. Stoga se moramo privremeno razići u razrede iz kojih smo atišli. Kasni~~~e će se videti šta se ~može učiniti.

Žagor i smeh mu odgovara, a Vili ljutito dobacuje: - Verovatno ni sami ne mislite da ćemo sestiti u h.lupe pored dece koja nisu bila vojnici, i da ćemo poslušno dizati prste kad nešto znamo. Mi ostajemo zajedno.

Sad tek jasno vidimo kako je sve ovo smešno. Godinama smo smeli pucati, bosti i ubijati, a sada je važno da smo iz drugog ili trećeg raz~reda pošli onamo. Jedan zna već sa dvema, a drugi tek sa jednom nepoznatom da ra~a. To su razlike koje, ovde važe.

Direktor obećava da će poslati molbu da nam se odobre zasebni vojnički kursevi.

Albert Troske ga preseće:

101

- Na to ne možemo čekati. Bolje da to sami svr

ši~m.o. Direktor ništa n~e odgovara. Ćutke ide vratima. Na

stavnici za njim. I mi tupkamo prema izlazu. Ali Viliju se ne sviđja tai zav.°~šetak, pa dohvati s govorničkog stola obe saksije i~ tresnu ih o zemlju, besno dodajući:

- To zelje i tako nisam mogao nikad da trpim.

Uz to još nataknu Vesterholtu na glavu lovorov venac, sa primedbom:

- Skuvaj od toga supu , . .

Dime se cigare i lule. Sedimo sa ratnim učesnicama gimnazije i dogovaramo se. Preko sta vojnika, osamnac potporučnika, trideset narednika i padoficira.

Vesterholt je daneo jednu svesku starih školskih p~ vila i čita nag~las iz nje. Polako odmiče, jer iza svak stava izbija grohatan smeh. Ne možemo da shvatimo je to nekada važiloz za nas.

Vesterholt se ruga naročito tome što se pre rata ~ smo smeli zadržavati na ulici posle sedam časova bez oć brenja razrednog starešine. Ali Vili ga ućutkuje dobac jući ,mu:

- Ti, Alvine, ćuti. Obrukao si svaga razrednog gc no ma koji drugi. Prijavljeno je da si poginuo, dobio~ posmrtni govor tronutoga direktora, u kome si prosla ljen kao junak i primeran ućenik, i toliko si drzak da posle svega toga vratiš živ, Stari je sada u lepom so; mora povući sve što ti je kao lešini priznao, jer si iz all bre i pismenih zacelo i danas slab kao i ranije.

Biramo djačke poverenike, jer naši nastavnici mo~ da nas pouče nećem za ispit, aki nećemo da oni upravljaj Naši su poverenici Ludvig Brajer, Hel,~nut Rajnersman Albert Troske, a gimnaziski Georg Rae i Karl Breger. Zatim odredjujemo tri zastupnika, koji sutra ima < otputuju do okružne vlasti i ministarstva, da sproved

102

naše zahteve za ispit i trajanje obuke. Alvina, Vilija Veeterholta i Alberta smo izabrali za to. Ludvig ne može da podje s njima, jer još nije dovoljno zdrav.

Ova trojica primaju vojničke objave i besplatne voz.ne l~arte, čije zalihe imamo u ćitavim blokovima.

Po~poručnika i vojnićkih poverenika za potpisivanje imamo takodje dosta.

Helmut Rajnersman daje celoz stvari i prikladan spoljni izgled. Predlaže Viliju da ostavi kod kuće svoj novi kaput, koji je dobio iz komore, a mesto njega da obuće za put okrpļjen, mecima prorešetan.

Vili ga zaćudjeno pita: - A zašto?

- Na kancelariske stenice deluje to jaće nego sto razloga - objašnjava mu Helmut.

Vili se opire, jer je ponosan na svoj kaput, i rado bi paradirao s njime po kafanama u velikom gradu, pa dokazuje:

- Kada ćestito udarim o sto školskom savetniku, delovaće to isto tako dobro.

Ali Helmut ne popušta:

- Ne možemo, Vili, spaliti sve mostove. Ti su na~rn ljudi potrebni. Ako im u okrpļjenom kaputu tresneš o sto, uspećeš više nego u novom. Takvi su ljudi, veruj mi.

Vili popušta. Helmut se sada okreće Alvinu Vesterholtu i admerava ga. Izgleda mu suviše prazan, i zato ~mu stavlja na grudi arden Ludviga Brajera, sa objašnjjenjem:

- Ovako ćeš biti ubedljiviji za jednog tajnag savetnika.

Albertu to nije potrebno, njemu dosta ~vecka na grudima. Sva trojica su sada propisno opremljeni. Helmut posmatra svoje delo i primećuje:

- Sjajno! A sad napred! Gledajte da urazumite taj go~podski soj svinja.
Vili, koji se u ,medjvremenu opet snašao, uverava ga: - Budi uveren u to!
Dime se cigare i lule, Želje, misli i prohtevi komesaju se jedni kroz druge. Bog bi znao šta će se iz njih
103

izleći. Sto mladih vojnika, osamnaest potporučnika, trid set narednika i podoficira sede i žele da počnu život.
Sva je sposoban da po najtežem jurišno~m terenu s najman gubitaka provede četu kroz vatru. Nijedan se ne bi ni trenutak mislio šta da učini kad bi noću odjeknulo u nj govu rovu "Dolaze". Svaki je u bezbrojnim nemilosrdni danima iskovan, svaki je savršen vojnik - ni više manj e.

Ali za mir? Valjamo li mi za to? Jesmo li sposobni drugo nešto sem za vojnike?

TRE~(DEO

Dolazim sa stanice u posetu Adalfu Be~tke. Odmah sam prepoznao njegovu kuću, koju mi je na frontu često opisivao.

~rt sa vočkama. Jabuke nisu sve obrane. Mnoge leže još na travi ispod drveća. Na slobodnom prostaru pred vratima uzdiže se ogroman kesten. Zemlja je ispod njega prekrivena crvenosmedjim lišćem, a i kameni sto i klupa pod njim. Mestimično svetluca ružičasta belina raspuklih bodljikavih ljuštura i tamnomrki sjaj poispadalih kestenova: Uzimam nekoliko kamada i posmatram lakovanu, žiličastu mahagonsku koru sa svetlijom klicinom mrljom ispod nje. Obzirem se i razmišljam, čudeći se da to postaji, da we to uopšte još postoji: šareno drveće, plavkasto omagljene šume - šume a ne više panjevi razjedeni granatama; vetar nad poljima bez anirisa baruta i zadaha gasa; preriljana, masna i sjajna zemlja sa svojim jakim mirisom; konji pred plugom, a ne pred municiski,m kolima, i za njima orači bez puške, na povratku kući, orači u vojnoj odeći, Sunce je skriveno iza oblaka iznad jedne šumice, ali snopovi srebrnastih `zraka strče odande; šareni dečji zmajevi lebde visoko u vazduhu; pluća dišu, prohladan vazduh se uvlači i izlazi; nema više topova, nema mina, ranac više ne steže grudi, opasač ne visi na sto~m,aku . . . Ne oseća se više u potiljku napregnuta opreznost i vrebaje, nema anog polušustanja, koje je uvek već u sledećem trenutku moglo preći u padanje, ležanje, grozu i smrt . . . Slobodno i uspravno, sa spokojnim ramenima, idem i osećam snagu ovog trenutka: ovde sam i pobećujem svoga druga Adolfa.

107

Kućna vrata su poluotvorena. Desno je kujna. Pokucah. Niko ne odgovara. Glasno poželeh dobar dan. Ništa se ne miče. Podjoh dalje i otvorih još jedna vrata. Neko sedi sam za stolom. Sada me pogleda . . . podivljao, stara uniforma, poznati pogled: Betke.

Sav radostan viknuh:

- Adolfe . . . Zar nisi ništa čuo? Spavao si, je li? Ne miče se i pruža mi ruku.

- Hteo sam da te posetim, Adolfe.

- Lepo je od tebe, Ernst, - kaže mi setno.

- Je l' ti se nešto desilo, Adolfe? - pitam ga začu dj eno.

- Ostavi, Ernst . . . Sedoh do njega.

- Adolfe . . . ~ta ti je, čoveče? On odmahnu.

- U redu je, Ernst, pusti. Dobro je, znaš, dobro j što neko od vas jedno~m već dodje.

Ustaje. - Da poludi čovek . . . ovako usamljen . . .

Ja gledam unaokolo. Nigde ne vidi~m njegovu ženu. On ćuti neko vreme, a o~nda još jednom kaže:

- Dobro je šta si došao.

Traži rakiju i cigarete. Popismo po jednu iz debeli čaša s ružičastim dno~m. Pred prozorom je vrt i staza vočkama. Duva. Baštenska vrata kloparaju. U uglu izbi; tamno obojeni sat na tegove.

- U zdravlje, Adolf! - U zdravije, Ernst!

Mačka se šunja kroz sobu. Skoči na šivaću mašinu prede. Posle nekog vre~mena Adolf počinje da .govori: - Dolaze i govore mi, i roditelji i tazbina, a ne razumw

ju ni oni mene ni ja njih . . . Kao da više nismo isti ljuć Podiže glavu.

- Ti me razumeš, Ernst, a i ja tebe, ali između ov ovde i mene kao da je žid.

Najzad čuje~m sve.

Betke dolazi kući sa rancem na ledjima, s punim dž kom namirnica, s kafom, čokoladom, čak i svilom za j- halj inu.

Hoće sasvim tiho da udje, da bi iznenadio ženu, ali pseto laje kao mahnito i skoro da obori svoju kućic!~. Ne može više da izdrži, i poleti stazom kroz drvored jabuka . . . svojom stazom, pored svoga drveća, svojoj kući, svojoj ženi . . . Srce mu kao čekić bije gore u ~rlu . . . Otvori vrata, duboko udahnu i udje . . .

- Marij a! . . .

Vidi je . . . Odmah je obuhvati pogledom, i obuze ga jeza, polutama, zavičaj, sat što izbija, sto, velika naslonja-ča, žena . . . Haće da joj pridje. Ali ona uzmiče i bulji u njega kao u prividjenje.

Ništa još ne shvata. Pita je sa osmehom: - Zar si se ta,ko uplašila?

- Da . . . - veli ona nespokojno.

- Proći će već, Marija - umiruje on ženu.

Dršće od uzbudjenja. Sada, kad je već u sobi, sav treperi. Dugo je i bilo.

- Nisam znala, Adolfe, kada ćeš doći - veli mu žena.

Usti. iknula je ormanu, i gleda ~'a raširenih očiju. Namah ga obuže neka hladnoća i prignječi mu grudi. Pita je smeten:

- Zar se nimalo ne raduješ? - O, da, Adolfe . . .

- Da li se desilo šta? - pita on dalje, a još uvek drži sve stvari u rukama.

U tome času ridanje već počinje, ona leži s glavom na stolu. Zašto da odmah ne dozna sve, i tako će mu drugi reći. I~mala je s jednim nešto, došlo je tako, ona uopšte nije htela, uvek je samo na njega mislila. Sada je maže i ~:biti.

Adolf stoji i sto-ji, i najzad primećuje da mu je ranac još uvek na leđjima. Otkopča ga, vadi stvari, a dršće i stalno misli: ne može to biti istina, ne može biti . . . I dalje vadi stvari. Svila šušti u njegovaj ruci, i pruža joj je s rečinja: "Tebi sam doneo", a stalno misli: ne može to biti istina, ne maže biti . . . Bespomoćno pruža crvenu svilu, i Još ništa ne shvata od svega taga.

A ona samo plače i ni o čemu neće da zna. On sedne i razmišlja. Čini mu se da je užasno gladan. Tu su iabuke~, lepe jesenje jabuke, pa ih uzima i jede, jer mora nešto da

108 ;~ 109

radi. Ali onda mu ruke o~mlitave i on shvati o~no. Divlji bes plane u njemu, hoće nešto da skrši, pa odjuri da traži onu bitangu.

Ne mo-že da ga nadje. Onda ode u krčmu. Tamo~ ga pozdravljaju, ali svi su kao na iglama, gledaju mimo njega, oprezni su u g'avoru, - oni, dakle, znaju već. On se pravi, doduše, da ničeg nema, ali ko će to izdržati . . . Sruči jednu u grlo, a neko ga pita:

- Jesi l' bio već kod kuće?

Napušta krčmu, a iza njega je tišina. Juri unaakolo.. U to~me se i smrklo. Opet stoji pred svojom kućom. Šta da radi . . . Ulazi. Lampa gori, kafa je na stolu, pečeni krompiri u tavicu na štednjaku. I bea zastirač je na stolu: Bol ga ophrva - kako bi lepa bilo da je u redu . . . Ali ovako je samo još bolnije.

Žena je tu i ne plače više. Kada je on seo, naliva on~ kafu i donosi krompir i kobasice na sto. Ali sebi r~e stavlja tanjir.

On je pogleda. Bleda je i mršava. Sve mu se opet diže l1 besmislenoj tuzi. Neće ništa više o tome da zna, hoć~ da se zaključa i baci na krevet, pa da se skameni. KafE se puši, on je gtira cd sebe, pa i tavicu. Žena se uplaši, Zna šta dolazi sada. '

Adolf se ne diže, ne može da se dignu, sa~ma drm~ glavom i kaže joj :

- Odlazi, Marij a.

Ona ne odgovara ni jednom reči, prebaci maramu n~ ledja. primakne mu tavicu još jedno~m, i dodaje boja žljiva:

- Jedi bar, Adolfe . . .

Zatim odlazi. Ona ide, ide svo~jim tihim korakom, ne čujno. Vrata se zatvore, pas zalaje napolju, a vetar huć oko prazora. Betke je sam. _ I onda noć.

Nekoliko usamljeno provedenih dana u kući čoveka koji je došao iz rova.

Adolf pakušava da ukeba onag mangupa, pa da ga ubogalji; ali on je blagovremeno pri,metio i kidnuo. Adolf ga vreba i svuda traži; ali ne može da ga nadje, i to ga sasvim slomi.

Onda se pojavljuju tast i tašča, i govore mu: da razmisli, žena se već odavno urazumila, četiri godine usamljenosti nisu sitnica, anaj mangup je kriv, a u ratu su se dešavale i ,mnago teže stvari . . .

- Kad bih samo znao šta da radim, Ernst . . . uzdahnu Adolf i podiže oči.

- Sto mu g;romova . . . takav glib - dodajem ja. - Da se čovek ne vrati kući, Ernst.

Ja nasuh još jednu i popismo. U kući više nema cigara za Adolfa, a on neće da ide u krčmu, te odoh ja da donesem. Adolf je jak pušač, pa će mu lakše biti kad bude imao šta da puši. Stoga odmah uzeh celu kutiju cigara, "Šumski mir", debele smedje klipove; imaju pravo ime. Od čista su bukova lišća, ali ipak bolje nega ništa.

Vratih se. Nekoga ima. Odmah videh da mu je to žena. Pravo se drži, ali ramena su joj meka. Ženski potiljak uzbudjuje, jer one uvek Lmaju nešto detinje, i čovek zaista nikad ne može da se sasvim srdi na njih. Izuzimajući, razume se, debele, koje imaju naslagu slanine.

Nazvah dobar dan i skidoh kapu. Žena ne odgovori. Cigare stavih pred Adolfa, ali on ni jednu ne uzima. Sat kuca. Pred prozoro~m se kovitla kestenovo lišće, i poneki doleprša do prozora, a vetar ga pritisne uz okno. Pet mrkih, zemljastih listava na jednoj peteljci prete spolja u sobu kao ruke ispružene da nešto dohvate, - mrke samtrne ruke jes8ni.

- Idi već jednom, Marija.

Ona se diže poslušno kao djače, pogleda preda se i ade. Meki patiljak, uska ramena, - kako je moguće sve to?

- Svaki dan dolazi. Sedi i ništa ne govori, čeka i gleda me - kaže potišteno Adolf.

Sažaljevam ga, ali sada i žen.u žalim.

- Dodji u grad, Adolfe, nema smisla tu da džonjaš - predlaže~m mu ja.

Neće. Napolju zalaja pas. Sada pralazi žena kroz bašte~ska vrata, vraća se svojim roditeljima.

110 . ~ 111

- Hoće li ona da ti se vrati? - pitam ga.

On klima glavom. Dalje ne pitam. To mora an sam ' sa sobom da raščisti. Ipak pokušah još jednom: . - Trebalo bi da podješ sa mnom u grad . . .

- Kasnije, Ernst . . . - Zapali bar jednu.

Doturam mu kutiju i čekam da uzme cigaru. Onda mu pružih ruku.

- Posetiću te apet, Adolf .

On me isprati do dvorišnih vrata. Ja mu mašem posle nekog vremena. Još stoji kod ograde, a iza njega j~ opet večernja tama, kao onda kad je sišao s vaza i otišao od nas. Trebalo je da ostane s nama. Sad je sam i nesrećan, a ~ ne možemo da mu pomognemo, iako bismo rad hteli. Ah, na frantu je to bilo je~ostavnije, - samo kaĆ je čovek živ, sve je drugo bila dobro.

II

Ležim na divanu, široko ispruženih nagu, s glavom na naslonu i zatvarenih očiju. U polusnu mi se misli čudnovato mešaju. Svet mi se rasplinjuje između jave i sna, i kroz glavu mi struji umor kao san.. Iza njega šumi ovamo nejasna daleka tutnjava topova, tiho zuje granate, i primiče se šuplja zvo~njava gongova koji objavljuju gasni napad. Ali, pre no što mogu da se mašim mas~ke, tama se nečujno povlači, a zemlja za koju sam prilepljen nestaje pred jednim toplim, jasnijim osećanjem, postaje apert plišana prevlaka divana, priljubljena uz maj obraz, nejasno i duboko osećam; kod kuće . . . i zvonjava iz rovova rastvara se u prigušeno klaparanje posudja koje moja majka pažljivo postavlja na sto.

Onda se tama ponovo privuče bliže, a s njom i grmljavina artiljerije. I čujem kako u to kaplju reči, ali sasvim izdaleka, kao da dolaze preko mora i šuma, i tek postepeno se slažu u smisao i prodiru do inene. "Kobasica je od čika Karla", govori moja majka uz tihi tutanj topova.

Te reči me dostižu još na samoj ivici jame u koju klizim. S njima pro~makne i jedno sito, samosvesno lice. "Ah, on . . . taj . . . brljivi . . . šupak . . .", kažem ja srdit, a glas mi zvuči kao da imam vate u ustima, tako me umor i dalje obvlja. I onda padam i padam i padam, a seni ska~u k meni dole i preplavljuju me u dugim talasima, sve tamnije i tamnije . . .

Ali ne mogu da zaspim. Nedostaje mi nešto, ono što s~ pre imao: ravnomerna, tiha, metalna zveka. Polako ~ osveščujem i otvaram oči. Majka sto~ji tu s bleđim, zaprepašćenim licem, i ukočeno gleda u mene.

Uplašen skočih i doviknuh:

Po~ratak g 113

- Šta ti je? Jesi li bolesna? Ona odmahnu.

- Nisam, ne, ni sam . . . Ali da ti možeš izgovoriti ta ko nešto . . .

Razmišljam. Šta li sam rekao? Ah, da . . . čika Karl . . . Laknu mi i nasmejah se.

- Ne budi, majko, tako osetljiva. Čika Karl je za ista crnoberzijanac. I ti znaš to.

Ona ~rni tiho odgovara:

- Ne mislim to . . . Zar ti da upotrebljavaš tal:ve i~

raze . . .

Najednom mi pade na um šta sam rekao u polusni Stidim se što mi se to baš pred majkom desilo. Objasnj~ vam joj izvinjavajući se:

- Izmaklo mi je . . . čovek se mora tek naviči da ni~ više na frontu. Tamo je vladao grub ton, maiko. Grub a srdačan.

Zagladih kosu i zakopčah koporan, pa potražih cig; rete. Pritom primetih da me majka jednako posmatr~ da joj dršču n.ike.

Zastadoh iznenadjen. Stavih joj ruku na rame i rek~ začudjeno:

- Majko, pa nije to tako strašno. Takvi su vojnii Ona mi odgovara:

- Da, da . . . Znam to. Ali ti . . . I ti . . .

Smejem se. Htedoh da viknem: I ja, razume se, ali n nešto pogodi, te oćutah i pustih je. Šednem na divan ~ bih se pribrao.

Pređa mnom stoji starica sa zaplašeni~m, brižnim cem. Sklopila je ruke, radom iznurene ruke s naboran~ mekom kožom, ruke na kojima se ističu plavkaste ži ruke kaje su mene radi postale takve. Ranije nikad ~ sam to video, ranije mnogo šta nisam video, jer sam l još suviše mlad. Ali sada shvatam zašto sam ovoj ojad; noj ženi ja nešto drugo nego svi vojnici sveta: ja sam ri no čedo.

Za nju sam ja, i kao vojnik, ostao dete. Ona je u r~ videla samo splet opasnih bestija, koje rade o glavi n nom ugroženom eedu. Ali nikako joj nije palo na um je to ugroženo čedo bilo is.to tako opasna bestija za d~ drugih majki.

11~

Skida~m pogled sa njenih ruku na svoje. Njima sam u maju 1917 ubio jednog Francuza. Niz prste mi je tekla odvratno vrela krv dol~ sam u ludačkam strahu i besu neprestano probadao, Posle sam povraćao i celu noć plakao. Tek pred zoru Adolf Betke je uspeo da me uteši. Tada sam imao ravno osamnaest godina, i ta beše prvi juriš u kome sam učestvovao.

Po:ako okrećem dlanove. Pri velikom pokušaju pr~ boja ~o, eetkom jula njima sam ubio tri čoveka. Ostali su viseći ns žicama preko celog dana. Pri svakom pogotku grana'e. usl.ed pritiska vazduha, njihale su im se apuštene ruke, i često je izgledalo kao da prete, a ponekad kao da . mole ~a po~moć. Jedno:m sam, kasnije, bacio bombu na dvadeset m~~ra, i odnela je obe noge jednom engleskom kapetanu. Užasno je vikao, glavu sa razjapljenim ustima ispružio je gore, ruke odupro, trup podigao kao morski pas, ali je brzo iskrvavio.

A sada s~edim ovde, pred svojom majkam, koja skoro plače, jer ne može da shvati da sam toliko ogrubeo i upotrebljavam nepristojan izraz.

Tiho m: veli:

-- Frnst, od nekoa vremena već hoću da ti kažem: jako si ~e izmenio; postao si ne~miran.

Da, mislim ja gorko, izmenio sam se. Šta znaš ti o meni maiko . . . Ostala je još samo uspomena, ništa više do uspomena na zanesenog, tihog dečaka od ranije. Nikada, rikad ne smeš doznati o poslednjim godinama, nikad ne smeš ni naslutiti kako je stvarno bilo i šta je postalo od mene. Stoti deo toga slomio bi ti srce, tebi koja drhtiš i stidiš se već od jedne jedine reči koja je poljuljala tvoju pretstavu o meni.

- Sme će to biti bolje - kažem joj bespomoćan, pokušavajući da umirim i sebe samoga.

Ona seda do mene i ~miluje mi ruke. Ja ih sklanjam. ~na me zabrinuto gleda.

- Ponekad si mi sasvim stran, Ernst, - imaš izraz k°Ji mi je sasvim nepoznat.

Ja se branim:

- Moram se tek navići . . . Još uvek se osećam kao da sam ovde samo u poseti . . .

113

Suton se spušta u sobu. Sa hodnika udje maj pas, ~ leže ispred mene na pod. Oči mu svetle dok gleda gore, mene. I on je još uznemiren, ni on se još nije navikao.

Majka se odupre o naslon.

- Samo k.ad si mi se vratio, Ernst . . .

- Da, to je najvažnije - dodajem ja i usta~jem. Ona i dalje sedi u svame kutku. Malena prilika u : tonu . . .

Osećam, sa naročitom nežnošću, kako su nam ulo;ge izmenile. Sada je ona postala dete.

Volim je. O, nikad ja nisam voleo više nego sada k znam: ne mo~gu joj više nikad doći i biti uz nju, i sve reći, i možda se smiriti. Zar je nisam izgubio? Oseć~ sada kako sam stran i usamljen.

Ona je sklapila oči. Ja šapćem da je ne uzrienniri - Ja ću se obući, da izidjem malo.

Ona klima glavom, pa izusti: - Dobro, dečko moj .

Posle nekag vremena tiho dodade: - Moj dobri dečko . . .

Pogodi me kao strela. Oprezno zatvorih vrata.

III

Livade su vlažne, a stazama teče i brboće voda. U džepu nosim malu teglu za komplet i idem duž Jablanova Jarka. Ovde sam kao deran lavio ribe i leptire, a pod drvećem ležao i spavao.

U proleće beše jarak pun žabokrečine i alga. Svetli, zeleni bokori vodene kuge lelujuhu se u malim, bistrim talasima, dugonogi vodeni trkači ševuljali su izmedju stabljika od trske, a jata daždevnjaka na suncu bacahu svoje hitre uske senke na zlatnopegasti pesak, pod vodom.

Hladno je i vlažno. U dugim redovima sto~je jablanovi pored jarka. Granje im je golo, ali ga obvijja lak, plavičast veo. Jednag će dana ponovo ozeleniti i zašumiti, i sunce će opet toplo i blaženo obasjavati ovaj kutak zemlje, koji je pun uspomena iz moje mladosti.

Tapkam po nagibu obale. Nekoliko riba izlete ispod nje. Ne mogu više da se uzdržim. Vrebam tamo gde se jarak sužava, tako da mogu stojati raskrečenih nogu, dok šakorm ne uhvatih dva daždevnjaka. Supštam ih u svoju teglu i posmatram.

Šišaju tamo-amo, sićušni i savršeni, sa svoje tri bodlje na hrbatu, sa vitkim smedjim telom, i s grudnim perajama koje žamore. Voda je bistra kao kristal. Otsevi stakla ogledaju se u njoj. Najednom mi prestaje dah, tako snažno osećam kako ~e lepo to, ova voda u staklu sa svet~ama i otsevima.

Pažljivo uzmem teglu i tumaram dalje. Oprezno je držim i katkad po~g'ledam unutra, a srce mi lupa, kao cia ~m svoju mladost uhvatio i nosim sada kući, čučnem pored barice, po kojoj plivaju debeli slojevi sočivice, i posmatram kako se plavo mramorisani daždevnjaci, kao ~ale plitke mine dižu da uzmu vazduha: Larve tularaca

117

gamižu polako po mulju, jedan gnjurac tromo vesla F dnu, a ispod jednog natrulog korena posmatraju me za čudjene oči jednog nepomičnog žapca. Vidim sve, a im više no što se ~,može videti, - tu su još i uspomene, čežni i sreća prošlosti.

Oprezno nosim teglu i idem dalje, tražeći, nadajw se . . . Vetar duva a planine se plave na obzorju. Ali najednom me prože bezuman strah, - dole, dole zaklon, potpuno izložen stojiš na vidiku! - Stresoh se ludačkom strahu, raširih ruke da jurnem za jedno drv drščem i dahćem, a onda odahnuh, prošlo je - i oprezn se obazreh - niko -me nije video. To je trajalo izvesr vreme dok se n.e umirih. Onda podigoh staklo koje mi ' ispalo iz ruke. Voda se prosula, ali se ribice još prać~ kahu unutra. Sagnuh se do jarka i zahvatih svežu vodu staklo. Polako idem dalje, predan svojim mislima. Približ; vam se~ šumi. Jedna mačka lunja i prelazi stazu. ~elezni ki nasip seče polje sve do šumarka. Tu bi se mogla sagT, diti skloništa, razmišljam, propisno duboka i s betonsko pločom gore - Pa ulevo povući rovove sa sprovednicam~ osnratračnicama, a tamo preko nelcoliko mitraljeza - n samo dva, a ostale uz šu,marak, i onda je skoro cea ter~ pod unakrsnom vatrom - jablanovi bi se morali pose da ne odaju metu neprijateljskoj artileriji - a pozadi, ~ brežuljku, nekoliko bacača mina - onda neka dodju . Zviždi jedan voz. Podignem oči. Šta ja to radim o de? . . . Došao sam da potražim predeo ,moje mladosti kroza nj provlačim rovove . . . To je moć navike, misli ja. IVTi ne vidimo više predeo u prirodi, vidimo samo t ren, teren za napad i adbranu . . . Stari mlin na onom vi nije mlin - on je oslonac; šuma nije šuma -- ona je z klon za artileriju . . . Stalno mi se to prividja . . .

Otresam to od sebe i pokušavam da mislim, da n sli,m na prošlost. Ali ne polazi mi za rukom. Nisam vi n.i tako veseo kao malopre, i nemam volje da idem dal; Vratim se.

Izdalekz vidim jednu usaml-enu priliku. Dolazi mi >usret. To je Georg Rae.

- Šta radiš ti ovde? - pita ;me on začudjen. - A ti?

118

- Ništa -- veli on.

- Ni ja - odgovaram mu.

- A ta tegla za ko~pot? - pita on i posmatra me malo podi'ugljivo.

Ja pocrveneh, a on me hrabri:

- Ne stidi se. Zacelo si hteo da opet loviš ribu, je li? Ja potvrđujem glavo:m, a on me pita:

- Pa?

Ja vrtim glavom, a on zamišljeno veli: - Da . . . Ne ide to sa uniformom.

Sednemo na jednu gamilu drva i pušimo. Rae skine kapu.

Sećaš li se kako smo ovde razmenjivali marke?

- Da, sećam se. Naslage drva na suncu mirisale su ~ako na smolu, jablanovi su treperili, a s vode je dopirao sve~povetarac . . Svega se još sećam . . . Kako smo tražili žabe vremenjače, kako smo čitali knjige, kako smo razgovarali o budućnosti i životu, koji je će,kao iza plavog horizonta, mameći nas kao prigušena muzika.

Rae se smeška osan,ehom koji je svojstven svima nama, pomalo gorkim i pomalo umornim, pa veli:

- A onda se malo drukčije zbilo, je li, Ernst? Na frontu smo drukčije lovili ribe. BoQnbu u vodu, i već su plivale na površini sa raspuklim mehurima i belim trbusima. To je bilo praktičnije.

- - Kako mu to samo dodje, Georg, da čovek ovako sedi i ne zna zapravo šta da počne? - zapitah ga.

- Nešto tu nedostaje, Ernst, zar ne?

Ja potvrđujem glavom. On me kucnu po grudima. - Kazaću ti, i ja. sam već razmišljao o tome . . . Ovo ovde, - i po~kaza na livade pred nama, - to je bio život, on je cvetao i rastao, i mi smo rasli s njim. A ono iza nas, - i pokaza glavom natrag, u daljinu, - to je bila smrt, tamo se umiralo, pa i nas je malo razo~rilo. Nama je pomalo potrebna opravka, mladiću moj, - završi on i opet se nasmeši.

- Modža bi bolje bilo da je leto, tada je sve lakše Primetih ja.

- Ne zavisi od toga, mislim da je drugo po sredi ~dgorovi on duvajući dim.

- ~ta to? - pitam ga.

119

On sleže ramenima i ustade.

- Hajdex~w kući, Ernst. Hoćeš li da ti kažem šta sam ".

mного svetlija i lepša, mnogo mislima? Zar sve ovo više nije slagala, zar me je sećanje

moje obmanulo?

wmislio?

Zeb~em. Drukče je postalo,

Zatim se sag!nu k ~ni i tiho reče:

- Verovatno ću opet biti vojnik.

sad radi sat na tornju Nojbauero

- Ti si poludeo - kažem mu zaprepašćen.

baš kao i onda kada smo buljili

- NimaZo - odgovori on.

go se kreću kazaljke; još

sedi Ara in

Zatim se za jedan trenutak jako uozbilji, pa dodade:',

- Možda sam sama dosledan.
bakalnici preko puta rekl

Ja zastadoh.
smo Karl Fogt i ja na sunc

- Ali, čoveče, Georg . . . ~'
On ide dalje.
ja sam nekoliko nedelja duže nego ti avw'
- Najzad
,
pa onda počne razgovar o drugim stva `::
de - kaže on

poginuo kod Kemela.
,
rima. :~
Kada se ukazaše prve kuće, pro~suh iz tegle vodu
svetlo

jarak, Ribe brzo otperjaše. Teglu sam ostavio na obal.'t;w
bila življa od stva

O raštam se od Geor a
On polako odlazi ulicom.=č

Ja sta~ m pred našoin. kućom i ~ledam za n im. Njegov
pun sete? D

su me reči čudno uznemirile. Nešto nejasna šunja se ok
onom ranij
mene, pa uzmiče kad pokušam da ga uhvatim, rasplinjuj

susedno trafici u ko o
za nas; još stoje u j , j j je Georg

sapunski prašak, kojima

reli oči staklima od sata. Gleda
mrlje od izgoretine. Ali u to~m

I F
K
t
d
og
ar
je
avno

Ne shvatam zašto sada, do
kao i onda u jamama i barakan
podrhtavanje
ona

st
,
,
Zar je moja uspomena , onaj

ona postala stvarnost, a ova se
ostao samo prazan skelet, na k

za
t
Š~'e
II
ne
s
ave?
Ilad njom kao oblak

na o~

p ju spalile most ka

e,m

č
i
t
d
pr
vu
e

a se ope

se kad podjem k njemu, a on
iza mene, pa vreba. .

Nebo visi kao olovo nad niskim žbunjem na L,ujran
trgu, drveće je golo, jedan otvoren prozor lupa na vetrnix
a razbarušeno grmlje zova u vrtovima nred kućama ob`
vija sixton, vlažan i neutješan.

Razgledam sve oko sebe i najednom mi se učini
sve to prvi put danas vidim. Iznenada mi je sve tako mal,4
prisno da skoro i ne poznajem. Zar ovaj komad mokrog °
prljavog travnjaka preda mnom zaista obuhvata godin
moga detinjstva, kaje su tako poletne i blistave u mo
sećanju? Zar je ovaj prazni, hladni trg zaista onaj tihi ku
tak koji nazi.vasmo zavičajevm i kaji nam je tamo u bujic
užasa jedini bio nada i spas od davljenja? Zar to nije bil
neka druga ulica, nego baš ova siva sa ružnim kućama:
čija se slika u šturim razmacima izmedju smrti i smrti d~i:
zala iznad jama kao razuzdan i setan san? Zar nije bil
120

IV

Stigla je uredba o školovanju ratnih učesnika. N pretstavnici postigli su što smo hteli: skraćen školski r~
za.sebne kurseve za vojnike i olakšice za ispit.

Nije bilo lako to postići, iako je revolucija, - či1 ovaj prevrat samo je povetarac na površini, ne zahv, duboka.
Šta vredi ako nekoliko visokih položaja zauz~ drugi! Svaki vajnik zna da kamandir čete može imati n boije
namere, pa ipak, ako podoficir neće, nemoćan Isto je tako i najnapredniji ministar osudjen na neusl ako mu je
protivan reakcianarni blak tajnih savetni A u Ne~čkoj su tajni savetnici ostali na svojim polo jima. Ti
kancelariski Napaleoni ne mogu se iskareniti.

Prvi školski čas. Čučimo u klupama. Skoro svi smo unifarmama. Trojica s bradama. Jedan oženjen.

Na klupi pranadjoh urezano svaje ime; hrižljivo izT djeno perorezom i prevučeno mastilom. Sećam se da ~ to
delo izvršio na času istorije, - ipak ,mi se čini kaa ~ je to bilo pre sto godina, tako se čudno osećam sedeći ox
ovde. Time rat postaje prošlost i krug se polako zatva: Ali mi nismo više u njemu.

Dolazi naš nastavnik nemačkog jezika Holerman i I vo svršava najnužnije: vraća nam naše stvari, koje zaostale
avde još ad pre rata. To mu sigurno već adav pritiskuje savesnu nastavničku dušu. Otključava razrec orman i
vadi stvari: stalke i table za crtanje, a pre sve debele svežnje plavih svezaka - pismene zadatke, d' tate, školske
pismene radove. Levo ad njega na kate~ raste velika hrpa. Pro~ziva imena, mi se javljamo i prin mo sveske. Vili
nam ih dobacuje tako da upijači lete.

122

~

12,3

~. _

sto ne zna šta da radi s njima. Najzad nalazi izlaz: svesk se mogu poslati roditeljima pokojnika.

Ali Vili se ne slaže sa tim. Pita ga:

- Mislite li da će se roditelji obradovati kad dobij svesku punu rdjavih i slabih ocena? Bolje da ta ostavit
Holerman ga bleđa raširenih očiju.

- Dobro, pa šta da radim onda s njima? - Nek leže, - dobacuje Albert. Holerman je skoro ljutit.

- Ali to nikako ne ide, Troske, - ove sveske ne pr padaju školi, ne mogu se prosto ostaviti da leže.

- Gospode bože, kolil~o zapleta, - jeknu Vili i pn vuče ruke kraz kosu. - Dajte nama sveske, mi ćemo v~ urediti.
Holerman ih predade njemu.

- Ali . . . - veli on bojažljivo, jer to je tudja svojin - Da, da , - kaže Vili. - Sve kako vi želite, prop sno frankirano, preporučeno, umirite se samo! Reda mo: biti, makar i bolelo!

Zatim nam namignu i pakaza na svoje čelo.

Posle časa prelistavamo sveske. Poslednja tema kc smo obradili glasila je: "Zašto Nemačka mora dobiti rat To je bilo početkom 1916. Uvod, šest dakaznih tačaka, ob hvatni zaključak. Tačka četvrta: verski razlozi, - to ~ sam dobro rešio. Sa strane je crvenim mastilom na~ sano: "Nesredjeno i neubedljivo". U celini je, medjuti ovaj rad od sedam strana ocenjen slabam dvojkom, a to dobar rezutat kad se činjenice danas uzmu u obzir.

Vili čita nag'las svo~j rad iz prirotopisa: "Šumska sa i njen izdanak". Kliberi se i gleda oko sebe.

- S time smo valjda svršili, zar ne? - Svršeno, - više Vesterholt.

Da, svršeno, zaista! Sve smo to zaboravili, i u too je već presuda. Ono, pak, čemu su nas Betke i i~ozole i učili, nećemo zaboraviti.

Posle podne dodjoše po mene Albert i Ludvig. 3 mo da vidimo kako je našem drugu Gizeku. Usput sr 124

,no Georga Rae. On nam se pridruži, jer Gizeka je i on ~navao.

Dan je vedar. Sa brežuljka na kom je zgrada vidi se daleko preko polja. Tamo rade, u grupama, ludaci u plavobelim prugastim odelima, pod nadzoro,m uniformisanih čuvara. Sa jednog prozora na levom krilu čujemo pesmu: "Na svetloj obali Zale . . ." Sigurno neki bolesnik. Čudno zvuči iza rešetke: "A oblaci lete . . . iznad nje . . ."

Gizeke je smešten u jednoj sobi s nekoliko drugih bolesnika. Pri našem ulasku vrisnu jedan: "U zaklon - zaklon!", i podvuče se pod sto. Ostali se ne osvrću na to. Gizeke nam odmah prilazi. Lice ,mu je usko, žuto; sa šiljastom bradom i razmaknutim ušima izgleda mnogo mlađji ne~o pre. Samo su mu oči nemirne i ostarele.

Pre no što smo se pazdravili s njim.e neko nas povuče u stranu i pita:

- Ima li šta novo napolju?

- Ne, nema ničega, - odgovaram mu ja. - A front! Je li Verden najzad naš?

Mi se zgledasmo. Albert ga umiruje: - Pa odavno j e već mir.

On se smeje, neprijatnim meketavim smehom.

- Ne dajte se namagarčiti! Hoće samo da vas zalude, i jedva čekaju da izidjemo odavde! A onda će nas za šiju, ~a na front!

Pritom tajanstveno do-daje: - ~Vlene neće ponovo dobiti!

Gizeke nam pruža ruku. Zbunjeni smo, jer smo mislili da se on vere kao majmun, da besni i da se bekelji, ili bar da stalno drhti kao Cresavci po uglovima ulica. Medjutim, on se smeška jadnim krivim ustima, i pita nas:

- Niste mogli ni misliti, je li?

- Ma ti si sasvim zdrav. Pa šta ti je? - čudim se ja. On pogladi rukom svoje čelo.

- Glavobolja. Kao обруч oko potiljka. I onda Fleri . . . On je u borbama oko Fleria bio zatrpan. Satima je ležao pored nekoga drugog, i lice mu je bilo pritisnuto balvanom o njegovo bedro koje beše rasporeno do trbu~ha.

Onorn je glava bila slobodna, i vikao je. Pritom je s:~aki put mlaz krvi potekao Gizeku preko lica. Utroba je 125

postepeno curila na.polje i pretila da ga uguši. Da bi d~ šao do vazduha, Gizeke je morao da je gura natrag, a px tom, kad god je utiskivao, čuo je potmulu riku onoga.

Sve to o~n priča sasvim tačno i po redu.

- Svake noći mi dolazi, i ja se onda gušim, a sol je puna prljavih belih zmija i krvi.

- Ali kada znaš to, zar ne možeš da se boriš orot toga? - pita ga Albert.

Gizeke vrti glavom.

-- l~Tišta ne pomaže, čak i kad sam budan. One ovde čim padne mrak.

Ježi se.

- Kod kuće sam skočio kroz prozor i slomio nog Onda su me doveli ovamo.

Posle nekog vremena pita nas:

- A šta radite vi? Jeste li polagali već? - Uskoro ćemo, - odgovara mu Ludvig. Gizeke sumorno primećuje:

- Ja verovatno nikad neću polagati. Ovakvo,g, kak sam ja, neće pustiti deci.

Čovek što je maločas vikao "U zaklon", došunjao iza Albert.a i zvrncuo ga u potiljak. Albert se obrecnu, se odmah doseti.

- Sposoban! - cereka se or.aj, - sposoban! - V ští od smeha, ali se iznenada uozbilji i tiho ode u jed ugao.

-- Zar ne bi mogli da pišete majoru? - pita Gizek - Kojern majoru? - začudih se ja.

Ludvig me munu u rebra, i ja nastavih: - A šta da mu pišem?

-- Da me opet pusti u Fleri, - adgovori Gizeke uzi miren. - To bi mi sigurno pomoglo, Tamo je sada ; svim mirno, a j a sam video Fleri samo kad j e sve ~ uskovitlano. Prošao bih kroz Klisuru Smrti, pa poa Hladne Zemlje otišao u Fleri, - nijedan pucanj se n.e čuo, i sve bi prošlo. Onda bih se i ja smirio, zar ne?

Ludvig stavi Gizeku ruku na rame i teši ga:

- Ipak će to proći. Moraš to samo sasvim jasno s predočiti.

Gizeke tužno gleda preda se.

126

- Ipak pišite majoru. Zovem se Gerhard Gizeke, sa ck.

Oči su mu ukočene i kao slepe.

- Ne bi li mi migli doneti malo pekmeza od jabuka? Tako bih rado jea p.:kmez od jabuka.

Sve mu obećavam, ali on nas uopšte više ne sluša, tako je najednom postao ravnodušan. Pri našem odlasliu. ustade i odade počast Ludvigu. Ouda rasejano sede za sto.

Va vratima se okrenuh i pogledah ga još jednom. On rzenenada skoči, kao da se probudio, pa požuri za nama i viknu čudnim visokim glasom:

- Povedite me sobom. Opet dolaze . . .

Strašljivo se pribija uz nas. Ne znamo šta da radimo. Uto udje lekar, spazi nas, te pažljivo uhvati Gizeka za rame i mirno mu kaže:

- Hajd'mo u baštu.

Gizeke poslušno. pusti da ga odvede.

Napoliu večernje sunce obasjava polja. Iza rešetke enog prozora još uvek se razleže pesma: "... no zamc: se . . . davno srušili . . . oblaci putuju . . . iznad njih . . ."

Ćutke idemo jedan pored drugog. Brazde na njivama svetlucaju. U granju drveća, uzan i bled, visi .mesečev srp. Ludvig prvi progovori posle nekog vremena:

- Čini mi se da svi mi imamo ponešto od toga . . . Ja ga pogledah. Lice mu je obasjano crvenilom veceri.

Ozbiljan je i zamišljen. Hoću da mu odgovorim, ali najednom mi drhtaj lake jeze prodje kožom. Ne znam otkud ni zašto.

- Ne bi trebalo više o tame govoriti, - primeti A-lbert.

Idemo dalje. Večernja rumen bleđi, suton se spušta. Mesečev srp postaje jasniji. Noćni vetar se diže s polja, a u kućama se osvetljavaju prozori. Stižemo u grad.

Georg Rae ćutao je celim putem. Tek kad smo zastali da se oprostimo, kao da se budi iz svojih misli i obraća nam se pitanjem:

- .Teste li čuli šta on hoće? U Fleri . . . natrag~ u Fleri . . .

127

Još mi se ne ide kući. A ni Albertu. Polako luta duž nasipa. Dole šumi reka. Zastanemo kod mlina i tamo njemo se preko ograde mosta.

- S.mešno je, Ernest, da čovek nikada ne voli bude sam, zar ne? - veli Albert.

- Da, - potvrdih ja. Mi stvarno ne znamo kako spadamo.

On klimnu glavom.

- Tako je. Ali negde ipak moramo pripadati. - Kad budemo imali svoj poziv. - velim ja. On odbija.

- Ni to nije ništa. Moralo bi se imati neko živo biće jedan čovek . . .

-- Ah, čovek . . . - odgovorih ja. - To ti je najsigurnija stvar na svetu. Često smo videli kako on bi može da ode vragu. Morao bi onda bar njih deset-dva imati, da uvek neki još ostanu ako oni drugi dot po glavi.

Albert pažljivo posmatra siluetu katedrale, a on nastavlja :

- Ja ne mislim tako. Dva mislim nekoga ko nam zapravo pripada. Poneki put mislim: ~možda žena . . .

- Gospode bože, - viknuh, jer moram da mislim na Betkeu.

Albert rne odjednom napade:

- IvTe trućaj! Pa mora čovek imati za šta da se dva zar ne shvataš to? Hoću da me neko voli, - onda mene drži, a ja njega! Inače, može se čovek obesiti,

Uzdahnu i okrenu mi leđa, a ja mu tiho rekoh: - Ali, Alberte, zar nemaš nas?

- Da, imam, ali to je sasvim drugo . . . Posle nekog vremena prošapta:

- Decu treba imati . . . Decu koji ni o čemu ništa znaju . . .

Nije mi jasno šta misli. Ali nemam ni volje da dalje pitam.

128

ČETVRTI DEO Mi smo sve ovo drukčije zamišljali. Verovali smo da će snažnim akordom započeti silan, intenzivan život, puna vedrina po~novo stečenog života, - tako smo mi hteli da počnemo. Ali dani i nedelje nam se krune pod prstima, provodimo ih u beznačajnim i površnim poslovima, a kad se osvrnemo vidimo da ništa nije učinjeno. Bili smo- navikli da mislimo i delamo na kratak rak, - posle jednog trenutka mogao je biti svemu kraj. Zato nam sada život suviše sporo teče, pa navaljujemo na nj, ali posustajemo pre nego što mu čujemo i jek. Suviše dugo smrt nam je bila drug, - ona je bila brz kockar, i svakog trenutka je najveći ulog bio u pitanju. Otuda nam nesredjenost, užurbanost, briga samo za ovaj trenutak, i zato smo sada prazni, jer to ne pristaje u ovaj život ovde. Ta nas praznina čini nemirnima, - osećamo da nas ovde ne razumeju, da nam čak ni ljubav ne može više da pomogne. Sami moramo sebi pomoći.

A u naše nemirne dane često čudno tišnji i brui još nešto, - potsećajući na daleku tutnjavu topova, - kao tamna opomena iza horizonta, koju ne znamo da protumačimo, koju nećemo da čujemo, od koje se okrećemo, uvek u čudnom strahu da ćemo nešto propustiti - kao da će nam. nešto umaći. Suviše često nam je ponešto umaklo - mnogima ništa manje nego sam život . . .

Zanimljivo je u sobi Karla Bre~era. Ispražnjene police za knjige. čitave gamile knjiga leže na stolu i pa Karl je ranije ludavao za knjigama. Skupljao je lit: ge kao što smo mi skupljali leptire i marke. Naročito voleo Ajhendorfa. Imao je tri razna izd~ja njegovih de Mnoge njegove pesme znao je nap~et. Ali sada hoće proda biblioteku, da bi tako došao do kapitala i pa trgovinu rakijom. On tvrdi da se na raldji može mnogo zaraditi. Dosad je bio samo Led;erhozeov agent, a s~ hoće da stane na svoje nage.

Prelistavam prvu knjigu jednog izdanja Ajhendo~ koje je povezano u meku, plavu kožu. Večernja rum šume i snovi letnje noći, žudnja i čežnja za zavičajem; kakvo beše to vreme . . .

Vili drži drt~gu knjigu u ruci. Zamišljeno jc posnma' pa predlaže:

- Trebalo bi da ih ponudiš obučaru.

- Zašto? - pita Ludvig smešeći se. ; - Koža! - odgovori Vili. - Obučari nemaju lo - Civde ima, - veli on uzi.snajući Geteova dela,

dvadeset svezaka - iz toga bi izišlo najmanje šest ~ prvoklasnih kožnih cipela. Obučari će ti d~ati za to sigurno više nego knjižari. Oni su pomahnitali za pravom, kdt

- Hoćete li vi koju, s popustom? - pita Karl. niko neće.

- Razmisli o tome, - kaže Ludvig. - Posle će ~ biti prekupiti ih.

- Nije tako važno, - smeje se Karl. - Prvo di živi, - to je bolje nego da se čita. Baš me briga : ispit! Sve je to koješta! Sutra: napred sa mustrama ral Deset maraka zarade na jednoj boci krijumčarenog ko:

132

ka - to je posao, d~ragi moj! Jedino je novac potreban, ~ onda možeš sve imati.

Vezuje knjige u svežnje. Pada mi na um da je nekad radije gladovao nego što bi prodao koju knjigu. Ruga n~n se:

- Što ste se tako zabezeknuli! Moramo biti praktični! Bacaj stari prtljag, pa počni nov život!

Vili mu odobrava:

- Ta je tačno! I ja bih rasprodao, samo kad bih imao. Karl ga tapša po ramenu.

- Santimetar trgovine vredi više nego kilometar obrazovanja, Vili. Ja sam dosta sedeo tamo napolju, u glibu, - sada hoću nešto od života!

I ja odabram:

- Stvarno ima pravo. A šta i mi veliko stvaramo? To malo škole nije baš ništa . . .

Karl odmah prihvati i savetuje nam:

- Deco, okanite se i vi. Šta tražite još u klupama? Vili se prativi:

- Bože dragi . . . Tačno je da je to glupost. Ali smo bar zajedno. Pa onda, samo je još nekoliko meseci do ispita, - bila bi šteta kad ne bi datle zajedno proživeli. Posle taga se još uvek može odlučiti.

Karl seče hartiju za pakovanje sa jedn~og smotuljka. - Pazi samo, uvek ćeš imati još nekoliko takvih meseci za koje je šteta - i na kraju si ostario . . .

Vili se cereka.

- Cekaj i uživaj . . Ludvig ustane.

- A šta kaže tvoj otac na to? Karl se smeje.

- Ono što uvek govore stariji, bojažljivi ljudi. To se ne može uzeti ozbiljno. Roditelji zabozavljaju da smo mi bili vojnici.

- A šta bi postao da nisi bio vajnik? - upitah ga ja. - Verovatno knjižar - ja, vo . . . - odgovori Karlo.

loži Na Vilija je Karlova odluka, učinila jak utisak. Pred° n m je da se okanemo svih tričarija, pa da se latimo P°sla tamo g'de ga ima.

133

:~_

Najlepše uživanje u životu jeste krkanje. Stoga oc~ čimo da krenemo u torbarski pohod. Na karte za narni nice dobija se nedeljno po osobi dvesta pedeset grama m sa, dvadeset grama masla, pedeset grama margarina, , grama prosa i nešto hleba. Od toga ni jedan čovek može biti sit.

Uveče i noću skupljaju se torbari na železničkoj s1 nici, pa zorom odlaz,e u selo. Stoga moramo pnvi,m vau krenuti, da nas ne bi pr~uhitрили.

Voz kreće, a u kupeu zlovoljno džonja siva beda. ' smo ~abrali jedno mestašce postrani, i tamo se podel: sve dvoje po dvoje, da bi ga sistematski obradili. Izvidja: bar znama.

Ja sam s Albertom. Stižamo na jedan veliki maj~ Djubrište se puši. Krave stoje u dugim redovima u stf

Dočekuje nas topli miris staja i mleka. Pilići pijuču. ; ih pohlepno posmatramo, ali se savladjujemo, jer na gw nu i~rna sveta. Pozdravljamo. Niko se ne osvrće na n Stajimo i čekamo. Najzad jedna žena viknu:

- Tornjajte se, prokletnici.

Drugi majur. Gazda baš staji napolju. Na njeznu dug'ačak vojnički šinjel, švička bičem i veli namW - Znete li koliko ih je ovde bilo pre vas? čita

tuce. čudimo se, jer smo došli prvim vozom. Ti su on

morali još sinoć stići, pa su prenočili u šupama ili p vedrim nebom.

-- Z,nate li k~rliko ih dnevna dolar.i ponekad? - p seljak dalje. - Do stotine. Pa što da se radi?

Mi uvidjamo. Njegov se pogled zadržao na Alber voj uniformi.

- Flandrij a? - pita on.

- Flandrija, - odgovara Albert.

- I ja, - kaže an, pa odlazi unutra i donese .s~ kome po dva jajeta. Mi pipamo po našim budjelarima on mahnu rukam.

- Ostavite. Može i tako. - E, onda hvala, druže.

Nama na čemu. Samo ne pričajte dalje. Inače sutra pola Nemačke biti ovde.

134

Sledeća kuća. Na ogradi tabla s natpisom: "Prosjačenje zabranjeno. Psi ujedaju". To je praktično.

Idemo dalje. Hrastovim drveom ogradjena livada i velik majur. Prodremo čak do kuhinje. Na sredini je štednjak najnovije konstrukcije, dovaljno velik i za hatel. Desno klavir, levo klavir. Vanred.an orman za knji.ge, sa uvrnutim stubovima sa zlatni~n obrezorn, stoji preko puta štednjaka. Isgred njega stari sto i d.rvene stolice.

Izgleda smešno. I odmah dva klavira.

Pojavljuje se gazdarica.

- Imate li konca? Ali mora biti pravi. Mi se zgledasmo.

- Konca? Nemamo.

- Ili svile? Svilenih čarap.a?

Ja posmatra, rn njene snažne listove. Polako shvatam: ona hoće da tramp, a ne da proda.

- Ne, svile nemamo, - kažem j a. - Ali rado ćemo dabro platiti.

Ona odbija.

- Ah novac . . . Možete se ubrisati njime. - Ona se odgega. Na njenoj kao krv crvenoj svilen, o strag, fale dva dugmeta.

- Da l' bi mogli dobiti bar malo vode? - viknu Albert za njom. Vraća se mizovoljna i stavi pred nas punu čašu.

- Deder, mičite se odavde, - zakrešta ona. - Nemam vremena da dreždim. Bolje hi bilo da radite no što drugom svetu kradete vreme.

Albert uze čašu i tresnu je o zemlju. Od besa ne može da govori. Stoga se ja izderah na nju:

- Da bog da te rak izeo, veštice matora.

Ali sada se okrenu ona i poče vikati kao zabuktana vodenica. Mi pabegosmo. Ni najjači čovek ne bi to izdržao. Lutamo dalje. Usput sretamo čitave grupe torbara.

Kruže oko kuća kao izglednele zolje ako komada pite sa šljivama, Sada nam je jasno da seljaci magu zbog taga da pobesne i postanu grubi. Ali mi ipak idemo dalje. Izbacuju nas, ili ugrabimo štogod; drugi nas torbari psuju, a i mi njih.

Posle podne se svi sastajemo u krčmi. Plen nije velik. Nekoliko funti krompira, malo brašna, nekoliko jaja i
135

jabuka, nešto kelja i mesa. Samo se Vili oznojio. Poslecin .
dolazi i nosi pod miškom pola svinjske glave. Nekol'
debeli zovnu natrag.

drugih paketa viri mu iz džepova. Ali zato nema
šinjel na sebi. Zam~enio .ga, jer ima kod kuće Karlov,
misli da će ipa,k doći proleće. ~'?

Do dolaska voza imamo još dva časa. To mi vre
donosi sreću. U krčmi stoji klavir, i ja razwkoh po nj
je li?

s punim pedalom "Malitvu jedne device". Na to se poj
razume i hoće da uzme slaninu.

gazdarica. Sluša neko vreme, a onda namignu da izidje
Ja se izvukah u hodnik, a ~a mi objasni da je velik lj ,
bitelj muzike, ali da se kod nje, nažalost, suviše retko s
ra, i pita me da li bi hteo ponovo da dodjem. Pritom

reda e o~la funte masla i iz avl u e da se to može češ
zabranjeno. To i sami znate.

p j p j j j ,
dobiti. Za sam, razume se, sporazuman i obavezujem -;,
žrtvu e a a ali

da ću svaki put dva časa svirati za to. Kao narednu ta

izveo sam što sam bolje znao "Grob u pustari" i "Go
stena na Raj~". ,e'

Posl.e toga krenusmo na stanicu. Usput nailazimo

nas ne tiče. Sled:eći!

mnage tarba.~e koji nameravaju da putuju istim voz

Svi se boje policije. Na kraju se sakupila čitava četa. S
po~bljuva se i viknu:

čekamo, skriveni u jednom vetz'ovitam uglu malo p
od stanice, da nas ne bi primetili pre nego što dodje o`'

Tako je manja op~~t, Ali smo baksuzni. Izne~nada stan;

~
nas dva žandarma na biciklima. Nečujno su n
pred

prišli iz po2adine.

niko da se nije maknuo. ,

- Stoj

Užasno uzbudjenje. Molbe i pre~klinjanja: ~~

Jednoj ženi oduzima,ju n
dalje sva utučena, kad je

- Stani! Šta vam je to tu'
Qv~o s tim! - ona se skam
Ona vadi ispod suknje koma

meće s l

B lo bi vam aman,

Ona još uvek ne

- Pa ja sam platila . . . Da
š~ sam u'nala~
Qn odgurnu nje~nu ruku i ve

sicu iz nedara.

- Torbarenje je

Zena je spremna da

slaninu:

- Barem slaninu! Šta da kaž
to je za ~moju decu! _
- Tražite dopunske karte

- preseče je žandar. - To se

'~ena posrnu u stranu,

- Za to je poginuo mo_j mu
od gladi . . .

Jedna mlada devajka, koja je

i guta maslo. Usta su joj izmašcer

i guta, ali će unati bar neku koris
Biće nažalost mala, - posle će

će dobiti.

- Sledeći!

- Pustite nas, morazna na voz. ~'

- Voz dolazi tek kroz četvrt časa - izjavljuje ona debeli, nimalo tro~nut. - Svi ovamo! - viče i pokazuje na jedan fenjer.

Tu mogu bolje da vide. Jedan pazi da niko ne umakn~r~ a drugi pregleda. Skoro su same žene, deca i starci; već odgovara Vili neljubazno. stoji ćutke i pokorno. Navikli su da se tako postu paketu? s njima, a i nisu smeli nikad da veruju u tu sreću da izjavljuje Vili otvoreno. im poći za rukam da prokrijumčare kući pola funte masi ~

Posmatram žandarme. Naduveni su i osiani, u svojim zel' nim uniformama, sa svojim crvenim njuškama, sa sabljaj ma i revo~lverskim futrolama, kao nekad na frontu. S

ti
bil
d tri
san
mie
ra,
a samo o
i opet sila, pa ma

okorellma.

136

137

da mi spadamo zajedno, iako nismo razgovarali ,me . sobom. Stoga je trebalo ostati po strani, da bi nas o žjem držao u škripcu, mada se ani ne bi ~ago obazi na to. A i šta je jedan revolver! Mesto toga rn'i je o; do svoga kolege, za slučaj ako Vili pokuša silom.

Posledice se odmah pokazuju. Vili predaje svinj glavu. Začudjeni žandarm je prima, ali sa. da ne može ds brani, jer su mu zauzete obe ruke. U istom času Vili, ~ puno miran, udari ga u njušku, tako da odmah pade. nego što je drugi mogao da se ma. kne, Kozole ga svo, tvrdom glavurdom udari o podbradak, Valentin mu s le tako steže šiju da razjapi čeljusti, a Kozole brzo u nju si novine. Oba žandarma krkljaju, gutaju, pljuju, ali im n ne pomaže, hartija Lm je u grlu, ruke im zavrćemo na 11 i vezujemo njihovim kaiševima. To je brzo išlo, kuda ćemo sada s njima?

Albert zna, - on je pronašao na pedeset ko~ odatle jednu usamljenu kućicu, na čijim je vratima i zano srce: nužnik. Trkom krenusmo tamo. Obojicu si7 smo unutra. Vrata su od hrastovine, reze široke i čW - trebaće im dobar čas dok se izwku odatle. Kozol pristojan - stavi im točkove pred vrata.

Ostali torbari su posmatrali preplašeni. Ferdin2tu . se cereka:

- Grabite svoje stvari.

Voz zviždi u daljini: Oni nas strašljivo gledaju . čekaju da im još jednom kažemo. Ali jedna starica je puno van sebe, i kuka:

- O, baže moj, žandar~me izlupali . . . nesreć~ takva nesreća!

Ona kanda smatra to smrtnim grehom. I ostali su t zburnjeni. Strah od uniforme i policije duboko je u kost Vili se kliberi.

- Ne kukaj majčiče, - i da je cela vlada ovde, ~ ne bi dali! Stari vojnici, pa da predadu jestivo, - leF bilo.

Sreća je što mnoge seaske stanice leže daleko od l~ Niko ništa nije prLmetia. Šef stanice sada tek izlazi iz celarije, zeva i češe se po glavi. Prilazimo oropustu. drži sv~njsku glavu pod miškom.

- Tebe zar da predam! - mrmlja on i nežno miluje glaw.

Niko se ne miče. Žandarm

j p gr

- Sledeći! - Ljutito se ispra

Znatno mirnije ga pita:

- Jeste li vi sledeći?

- Ja nisam ništa -

- ~ta imate u tom

- Pola svinjske glave -

- Morate je predati.

Vili se ne miče. Žandarm

kole

'u

~~ g

. Ovaj stade do njega. Time

a

an

d

ik

š

na~~~

k

a nemaju n

akvog i

~

o

a por, jer drugi je ve

Voz polazi. Mi mašemo s prozora. Šef stanice misli da je njemu namenjeno, pa otpozdravlja. Ali mi mislimo na nužnik. Vili se nagtuu kroz prozor i posmatra šefovu crvenu kapu.

- On se vraća u kancelariju, - objavljuje Vili likujuć. - Onda će se žandarmi još dugo mučiti.

Nestaje napetosti sa lica torbara. Opet se smeju i govore. Žena sa slanimom smeje se sa suzama u očima, toliko je blagodarna. Samo devojka što je žderala maslo bolno leleče. Bila brzopleta. A i muka joj je već. Sada se Kozole pokazuje: pokloni joj polovinu svoje kobasice, Ona je skloni u čarapu.

Iz predostrožnosti smo sišli na stanici ispred varoši, pa ju~mo preko polja, da se dohvatimo druma. Ovaj komad puta hteli smo da predjemo peške. Ali naidje jedan kamion s kantama. Šifer ima vojnički šinjel. Pri,mi nas u kola i jurimo kroz veče. Zvezde blistaju. Mi čučimo jedan cio drugog, a iz naših paketa diže se prijatni miris svinjetine.

138

II

Velika ulica obavijena je vlažnom, srebrnastom v černjom maglam. Oko fenjera su veliki, žuti krugovi. Lju idu kao po vati. Izlo~z.i s leva i s desna kao tajanstvo vatre. Volf dapлива, pa ponovo zaroni. Drveće pored fenj ra sija se vlažna i crna.

Sa ~om je Valentin Laer. Ne tuži se baš, ali nika7 ne može da zaboravi svoju tačku na vratilu, s kojom nastupao_ u Parizu i Budimpešti.

- Nema više ništa od toga, Ernst. Kostu pucaju, imam i reumatizam. Pakušavao sam i pokušavao besvesri. Nema smisla više da počinjem.

- Pa šta ćeš raditi, Valentine? - pitam ga. - Stv~ no, i tebi bi država morala dati penziju, kao i otpušten: oficirima.

- Ah, država . . . država, - odgovara Valentin p~ zriivo. - Ona daje ponešto samo onima koji umeju po pisno da razjape vilice. Ja vežbam sada s jednom igra com nekoliko stvari, jednu tačku za prikaz. To je le za publiku, a ustvari nije bogzna šta, i pravi artista bi stideo da prikazuje tako nešto. Ali, šta da se radi, mora živeti.

Valentin ide na probu, i ja se reših da podjem sa nji Na uglu Hamkeove ulice promiče pored nas kroz ma~ jedan crni polucilinder, a pod nji,m, kao kanarinac, ž gumeni kaput i torba za akta.

- Artur! - viknuh ja.

Lederhoze zastade. Valentin se izrienadi: - Grom i pakao! Kako si se udesia!

Znalački pipa Arturovu kravatu, divan komad od štačke svile sa ljubičastim šarama.

140

- Ide polako, ide . . . - veli Lederhoze, polaskan i užurban.

- pa taj lepi poklapac, - čudi se Valentin i posmatra polucilinder.

Lederhoze ho,će dalje. Lupka po svojoj torbi. - Posao, posaa . . .

- Zar nemaš više trafiku? - pitam ga ja.

- Imam, - odgovara on, - Ali sada radi~m samo naveliko. Zna li kakav lokal za karicelariju? Plaćam svaku cenu.

- Kancelariske lakale ne znamo, - kaže Valentin. Nismo j oš dotle doterali. A šta ti radi žena?

- Zašto? - pita Lederhoze uzd~ržljivo.

- Pa u rovu si dosta jadikovao zbog toga. Bila ti je suviše mršava, a ti vališ temeljnu.

Artur vrti glavom.

- Ne sećam se toga. - I odmah se izgubi. Valentin se smeje.

- Kako se ljudi menjaju, je li? U rovu je bio šaka jada, a sada je okretan poslan čovek. Koliko je svinjarija napričao taj ~mangup na frontu! A sada neće ništa više da zna o tome.

- Ali čini mi se da mu vraški dobro ide, - velim ja zamišljeno.

Tumaramo dalje. Magla pliva. Volf se igra s njome. Lica se primiču i nestaju. U jasnoj beličastoj svetlosti iznenada ugledah sjajan crveni šešir od lakavane kože, a pod njim blago ovlašeno lice, usled čega oči još jače blistaju.

Zastadoh. Srce mi uzbudjeno lupa. To, je Adela. Namah mi se probudiše uspomene na minule večeri kada smo, kao dečaci od šesnaest godina, skriveni u polutama pred vratima gimnastičke sale, čekali da izidju devojčice u belun bluzama, pa onda hitali za njima da ih sti;gmemo, i stal~i pod fenjerom, teško dišući, čutke i ukočena ih gledajući - dok se ne otrgnu, pa jurnjava iznova počne; na p°p°dneve kada smo ih slučajno sretali pa ih stidljivo i uporno pratili na nekoliko koraka iza njih, suviše zbunjeni da ih oslowimo. Jedino, kad udju u neku kuću, usudjivali

141

smo se da im doviknemo dovid~jenja, i onda opet p begli . . .

. Valentin se osmehnu. Ja mu užurbano dobacih:

- Moram na časak da se vratim. l~mam da govorim nekim. Odmah ću doći.

Potrčah natrag, da bih našao crveni šešir, crve9 svetlucanje u magli, dane mladosti pre uniforme i pre ro~ Adela . . .

' Ona se obazse.

- Erneste . . . Opet si ovde?

Koračamo jedno pored drugog. Magla se provlači između nas. Volf skače ako nas i laje, tramvaj zvoni; svet je topao i mek. Osećanje se povratilo, puno, drhtav lelujava, godine su izbrisane, i u prošlost se pruža jed luk, jedna duga, jedan svetao most kroz maglu.

Ne znam o čemu govorimo, a i sporedno je. Glav je da smo jedno uz drugo, i da je opet ovde ona bla~ ' nečujna rimzika od ranije, ani slapovi slutnje i čežnje, i

kojih se belasa svilPnkasto zelenilo livada, a iza njih 1 vuši srebrni šum jablanova i sviće meki vidik mladoc d:.

.i esmo li d~.gn išli? Ne znam. Adela se oprostila, Ž rim sam natrag, ali ~z meni se vije, kao šarena velika a stava radost, nada i obilje, moja mala dečaćka soba, zel< tornjevi i ogromne daljine.

Gureći natrag naidjoh na Vilija, pa zajedno podjos da tražimo Valentina. Stigli smo ga baš kad je sa svim razi,ma radosti navaljivao na jednog čoveka i snažno tapšao po ledjima.

- Hej, Kukhofe, stari družo, otkud ti ovde? Pruža mu ruku:

- Slučaj, zar ne? Eto, opet se nadjosmo. Onaj ga odmerava neko vreme.

- Ah, Laer, je li?

- Jasno, čoveče. Pa bio si sa mnom na Somi. SE li se kako smo tamo nasred djubrišta krkali palačinke ~ mi je Lilika poslala? Georg ih je doneo s poštom u pred liniju. To mu je bio djavolski smeo podvig, je li?

- Da, svakako, - veli onaj.

Valentin je sasvim uzbudjen od uspomena i priča dalje~ Kasnije, pak, dobio je svoje, ali tada si ti već bio otišao. Izgubio je desnu ruku. Nije rnal a stvar za kočijaša. Iyloraće verovatno nešto dri.tgo da radi. A gde si ti bio posle?

Onaj daje neki neodredjen odgovor, pa izjavi:

- Lepo je što smo se našli. A kako ste vi, Laer? - Šta - kaže Valentin zabezegnuto.

"Vi"? Valentin ne može da dodje sebi. Jedan trenutak bulji u onoga, koji stoji pred njim u elegantnom oigraču.

Onda pogleda svoje odelo, pocrveni kao krv, pa krenu dalje.

- Majmun! . . .

IVleni je teško u duši zbog Valentina. Verovatno mu se sada prvi put j avila misao o razlici. Doskora smo svi bi~i vojnici, A sada mu ovaj uobraženi klippan jednim jednim "Vi" iskida njegovu prostodušnost.

Tešim ga:

-)žatali, Valentine. Ti su ponosni na ono šta im je zaradio otac. I to je neki poziv.

I Viii dodadL nekoliko sočnih primedbi.

- Lepi su to drugovi . . . - najzad će jeLko Valentin, ali se ti,me nije oslobodio one misli. Ona i dalje rije u njemu.

Srećom r.aidjosmo na Tjadena. Sav je siv kao otirač. Vili mu primeti:

- Slušaj, rat je prošao, - sada bi mogao već jednom da se opereš.

Tjaden mu značajno objašnjava:

- Danas još ne, ali u subotu. Onda ću se i okupati. Mi se trgosome. Tjaden će da se kupa? Da mu nešto nije ostalo od kako je zatrpan bio u avgustu? Vili diže ~ku za uvo sa izrazo,m sumnje.

- Čini mi se da te nisam dobro razumeo. Šta ćeš raditi u subotu?

- Kupaću se, - ponosno od.gavara Tjaden. - Naime, u subotu uveče mi je veridba.

Vili ga posmatra kao neki redak primerak papagaja. A onda mu blago polaži šapu na rame, i pita ga očinski:

142 , đ 143

			N VI
'r C 9	ao~~~		
		~	
	~ ~ Q. N;		
		O	
	~ o ~ ~		
		~	
		w	
			~ C
ozl		,.b	
~~		~	
		~	
	~Q.~.~~o~		
.	ca ~ ~ c~ ~ ~ W		n ~ ~
Ć r. -3			'
p> ~ p. C	~ ~ ~ ~ A' @ ~ ~		Z
	~ ~ ~ G ~ '~		

~ r O O ~ C

~ cn C . ~
(D ~ O ~ 'O G

r.! i~ q`
9 ~ ~ H

~ ~
(N ~ v

o' Y ~ . ~ N a ~ ~ c ~ H o ~ m

~ ~ : O p p. ~ D ~
(D ~ ~ (~ 'u. ~ h

Q" ` O ~ ~ `° H
a. ~ ' w 9, ~ ~ ~

~ , v. ~ G ~ 7 r < r' ~ Q ~
~ ~ ~ Q ~ ~ ` G

~ ` p ' C ` ° ~ O
~ P o " d
u (~ . ~ ~ < ~ < . ~ i ~ ~ ~ i ! . V 1
r.

n . r . , . 1 D . : O .. 7 .
" d f 9 O Q ~ ~ - S ~ . I - s
` - : ~ b - - . - y w ` ~ ~ ~ ~ ~ o

G ~ , 7 ~ . i ~ H N .

~ ~ ~ u
~ ~ 1
~

I ~ " ~ c~, ~l~o~
~
~~77

.y p,"S ~ Y

~ rr tn C` G~ tn< Q.. ~ .r Q ~'
01 r u, u. ~,
u

O ~ ~
r< ~u.
" ~ A. D ~V
.J ~ ~ ~ H ~ < ~ m o. ~. ti

Đ ~ G~ 'r N ~ O ~ O

N 'N u.

c~< ~ ~
~,~ r ~ u. `

N,, "3 .
(C (1q H

~ ~
~7 ~.
r

u. ,rT< ~' < ~ O N` Đ ~ ~ u. ,7, (~ !' ~
G.(!'

~ Q 'C ~ il. `t ~
~f7 ~
, ' ~

CD W
Q Đ a ~ r ~ ~ ~ ~ Q ~ @

~' u
r ~ < ~ fD

~ ,:.
F~ ~t _: F~e~. - -

w W · CD · ~ W UG ~. ~ ~ ~ ~ 'C ~ . ~ , ~ ~ ~ ~ . W N n · Pi N ~ ~ ~ ~ 7G' cn P~ c~n W ~ tn~ ~, (D ?~' cn .y
rD · , ~. C ~-s Oq ~ <- . ,i ~ ~' ~-p~ sv ~ o ~ ~ N
~ , C. 9 ~O `~ ~ ~ cD m"
a? (~c P~ p' ~ ~, C ~ ~ w ' ~ ~ cD « đ C « 7:"Y' ~m ~ ~D '~ o ~' a' ~' C ~ C. ~
' ~ ~'. ~... N Q ~' ~ 'L7 ~ "' ~ Đ. ~ w ~ ~ 'b ~ p O O p~7 c~ .-. U4 P~ ~. T' < u. C ~. R~ ~ ~ N O ~ ~ O Q ~ ~ W r'
, "Y, d 'r < er. ~' C ~
(D ~ C) 'O ~ ~ u.
~ R~ O (D ~ ~ '9 · N ~ f.'. I -Đ~ fp 1 N I u. W S:> (~ V7<
% i

III

Vili je svako veče kod Valdmana. To je izletnik lokal u blizini grada; u kosne se posle podne i uveče igla odlazim, jer mi je Karl Breger pričao da i Adela nekad dolazi tamo. A hteo bih ponovo da je vidim. Svi su prazori osvetljeni na Vovoj baštenskoj sali. Senke igrača klize po spušenim zavesama. Stoj kod šanka i tražim Vilija. Svi su stolovi zauzeti, nema jedne slobodne stolice. U ovim posleratnim mesecima; izbilo je pravo ludilo od zabavljanja.

Izenada uglah pred sobom blistav beli trbul veličanstvene krake lastina repa. Vili u žaketu. Zasea buljim u njegovu eglu. Žaket je crn, prsluk beo, a kosa crvena - izgleda kao živa kopljača.

Vili snishodljivo prima moje divljenje.

- Diviš se, je li? - kaže mi on i okrenu se kao p2 - Ovo mi je uspomena od cara Viljema-žaket! Sta može da ispadne iz erarskog šinjela! Sta veliš! Lupnu me po ramenu.

- Uostalom, dobro je što si došao, - utakmicu u igranju, svi učestvujemo, nagrade su prvoklasne! činje kroz pola časa.

Dotle se, dakle, može još trenirati. Vilijeva da rri neka atletkinja, moćno izgrađeno stvorenje, snažno štajerska kljusina. Vežba s njom neki uanstep, gde je važnija brzina. Karl, naprotiv, igra sa jednom devoj. iz ureda za namirnice, koja je zauzdana l-cima i p njem kao ko-nj u saonicama. Tako on zgodno vezuje D i zabavu. Ali Albert - Albert nije za našim stolom. I zbunjen pozdravljao nas is jednog ulaza. Sedi s jed olavojkom.

146

- Toga smo se oslobodili, - kaže nam Vili proročki. Ja stalno gledam naokolo ne bih li ugrabio dobru igračicu. To nije baš jednostavno, jer mnoga izgleda za stolom laka kao srna, a igra kao trudan slon. Sem toga, jagma je za lakim igračicama. Ali ipak sam uspeo da se sporazumem s jednom malom švaljom.

Zatutnja tuš. Neko, s hrizantemnom u rupici od kaputa, istupi i objavi da će jedan par igrača iz Berlina pokazati najnoviju igru: fokstrot. Mi je ne znamo, samo smo čuli o njoj.

Radoznali smo i okupljamo se. Orkestar intonira neku otsečnu muziku. Oba igrača skakuću kao jaganjci jedan oko drugog. Poneki put se udalje, pa se onda opet uhvate rukama i u krugu vrte šepuckajući. Vili se izdiže i guta ih očima. To je igra po njegovom ukusu.

Unesoše sto sa nagradama. Jurnusmo tamo, Po tri su nagrade za uanstep, boston i fokstrot. Fokstrot ne dolazi u obzir za nas, jer ga ne znamo; ali u drugim dvema nasrućemo kao Bliher.

Prva je nagrada za svaku igru: deset galebovih jaja ili boca rakije. Vili se nepoverljivo raspituje da li se galebova jaja jedu. Umiren se vraća. Džug. nagradu čine: šest galebovih jaja ili kapuljača od čiste wne, a treću četiri jajeta ili dve kutije cigareta marke "Junačka slava Nemačke".

- Njih nipošto nećemo uzeti, - primećuje Karl, koji je upućen u to.

Turnir počinje. Za boston smo odabrali Karla i Alberta; za uanstep Vilija i mene. U Vilija, doduše, mala nada polazemo. On meže pobediti samo ako sudije imaju smisla za hurnor

U bostonu dolaze Karl i Albert, sa tri druga para, u završnu rundu. Karl ima prednost, - visoki akovratnik njegove ekstrauniforme, lakovane čizme, pa lanci i prsteje njegova konjića iz saonica odaju sliku elegancije koja zbunjuje da joj se ne može doleteti. Po držanju i stilu instven je, ali po harmoniji Albert je bar isto tako dobar, Sudije beleže kao da je kod Valdmana utakmica za sutnji dan. Karl pobedjuje i uzima deset galebovih jaja, jer tu rakiju vrlo dobro poznaje; on ju je i prodaa ovima. Velikodušno nam poklanja svoj plen; on ima nešto bolje 10

147

kod kuće. Albert osvaja drugu nagradu. Plavoj devojci nosi šest galebovih jaja, pošto je prvo zbunjena pogledom ka našem stolu. Vili pusti jedan zvižduk.

U uanstepu paleti, mja s malom švaljom i mi tako ulazimo u završnu rundu. Vili je, na moje iznenađenje jednostavno izastao, uopšte se nije ni pojavio. Ja briljir jednom naročitom varijantom savijanja u kolenu i šaranja natrag, koju ranije nisam pokazao. Mala igra - perca, i mi ulovismo drugu nagradu. Padelili smo je.

Ponosan se vraćam za naš sto, sa srebrnom počasnjom; fgлом državnog saveza za igrački sport na grudima, i p bacim Viliju:

- Zašto nisi bar pakušao, zvekane! Mažda bi dobronanu medalju!

- Zaista, zašto to nisi učinio? - odobrava mi K, Vili ustade, ispruži se, dotera žaket, pogleda nas vercno, i odgovari sama je~dnom reči:

.- Zata!

Onaj sa hrizantemom u taj mah poziva na utal~m u fakstrotu. Javlja se samo nekoliko parova. Vili ne a on gordo stupa prema parketu.

-- Pa an ni p~ajma nema o tame - prasnu Karj smeh.

Nagnuti preko stalica, s napregnutom pažnjom damo šta će biti. Ukrotiteljka lavova dalazi u susret r liju. On joj s velikim gestam pruža ruku. Muzika pač~i

U tom času pretvara se Vili u razbesnelu kaxi~ Skače i klata se, cupka i vrti se, rita se i baca damu tax amo pa juri u kratkam svinjskorm kasu kroz dvora držeći cirkusku j ahačicu pomed sebe, a ne pred sobom, ~ da ona pacupkuje d:ržeći se o ispruženu desnu ruku t govu, dak je on na drugoj strani patpuno slabadan, bojazni da će joj izgaziti noge. Odmah zatim pod~ ringišpil, tako da mu repovi žaketa staje vodoravru>' sledećem času po~trča sitnim skokovima preko sale °~ jarac s biberom pod repo~rn; zatim buči, kavitla se, b~ i na kraju završava jednom jezivom pirueto~m, ~" svaju damu visoko kroz vazduh.

Niko u sali ne sumnja da gleda dosad nep~ veštaka u arhifokstrotu. Vili je uočio i iskaristio st~ priliku. Tako nadmoćno pobeđuje da iza njega

~Šta ne dolazi, onda. tek druga nagrada. Pobedonosno ~m, pruža bacu s rakijom. Doduše, tako se oznajia da mu je žaket pustio baju: kočulja i prsluk su pocrneli, i žaket je postao skoro svetliji.

Turnir je završen, ali se igranje nastavlja. Mi sedi;mo za stolom i ispijamo Vilijevu nagTadu. Samo nema Alberta -. ne može da se odvaji od one plavo jke.

Vili me munu:

- Hej, tu je Adela.

- Gde je? - pitam ga rado2nalo. Pakazuje mi palcem u gužvu na parketu.

Zaista, eno je, igra valcer s jedni,m dugim, crnim dj idom.

- Je li već odavno ovde? - raspitujem, jer bih valeo da je videla našu pabedu.

- Pre pet minuta je došla, - odgovara Vili. - Sa tim dugajlijom?

- Sa dugajlijom.

Adela drži u igri glavu malo zavaljenu unazad. Jetinu je ruku stavila na rame crnog delije. Kada joj gledam lice sa strane, katkad mi dah zastane, jer ~mi oživljava uspomene na one večeri pre rata. Ali sprema jaj je lice oblije, a kad se smeje sasvim mi je strano.

Povukoh dobar gutljaj iz Vilijeve boce. Sada baš, u prolazu pored nas igra mala švalja. Ona je tanja i nežnija od Adele. Nedavno, u magli na Velikoj ulici, nisam to uočio: Adela je postala prava žena, s punim dojčkama i snažnim nogama. Ne mogu da se setim da li je ranije bila t~a, - tada verovatno nisam ni obraćao pažnju na to.

- Postala je jedra cura - veli Vili, kao da pagadja moje misli.

- Jezik za zube! - odgovorih mu ljutito.

Valcer je završen, Adela se naslonila na vrata. Odah ~nama. Ona me pozdravlja. Pritom i dalje brblja i smeje se sa onim crno~manjastim djjidam. Zastadoh i gledam je. srce mi lupa kao pred nekom velikam adlukom.

- Zašto me tako gledaš - pita ona.

"" ~nako tek - branim se. - Haćemo li igrati?

148 149

- Ovu ne . . . sledeću - od.govara ona i odlazi ; svoj im pratiocem na parket.

Sačekao sam je. Igramo boston. Veoma se trudim; ~ dob: o igram, i ona mi se s priznanjem osmehuje. . - Na frontu si naučio da igz'aš?

- Tamo baš ne - velim ja. - Ali maločas dobis~ nagradu.

Ona me pogleda. w - ~teta - magli smo je zajedno osvojiti. A šta ~ dobio?

- Šest galebovih jaja i jednu značku - odgov~~ a vručina mi navali u glavu.

Violine tako tiho sviraju da se čuju šumovi m.~o~ nogu.

- Sada igramo zajedno - velim joj. - A sećaš li; kako smo uveče posle gimnastike, trčali jedno zn drug~ Ona klimnu glavoan.

- Da tada smo bili još prilično detinjasti. Pogle~ malo preko, onu devojk u crvenoj haljini - takve blu koje se spuštaju na suknju, sada su najm~odernije. L11 sno, zar ne? '

Violine predaju melodiju čelu, drhte i kao da priy ~eno plaču, trepere iznad zlatnomrkih tanova njego4 - Kada sam te prvi put oslovio, aboje smo polit

- nastavljam ja. - Ta je bilo u junu, na gradskom ~ pu. Sećam se kao danas . . .

Adela nekome maše glavom. Tek onda se opet olu~ meni.

- Da, glupo je bilo to. Zbilja, umeš li tango da igt Onaj garavi preko sjajno igra tango.

Ne odgovorih joj. Muzika je prestala. - Hoćeš li malo za sto? - pitam je. Ona pogleda onamo.

- Ko je onaj vitki, s lakovanim cipelama. - Karl Breger - odgovorih.

Sela je za naš sto. Vili joj nudi čašicu i šali se: ~ se smeje i gleda Karla. S vremena na vreme baci po! i na Karlova konja iz saonica; to je ana devojka u ma noj haljini. Začudjeno posmatram Adelu - jako se ~ nila. Da li me je uspomena i ovde obmanula? Je li r

i bujala, dok nije izrasla iznad stvarnosti? Pa ovo je strana devojka, previše glasna i mnogo govori, Da se u njoj ne krije neko drugi koga bolje poznajem? Zar se neko može toliko izmeniti samo zato što je postao malo stariji? IVlozda su to godine, - razmišljam ja - prošlo je više od tri godine, tada je imala šesnaest i bila dete, a sad joj je devetnaest i odrasla je. I najednom me obuze neizreciva seta vremena - teče, teče i me~nja se, a kad se čovek vrati ništa više ne zatekne. O, težak je rastanak - ali povratak je još teži.

- ~to praviš tako smešno lice, Ernst? - pita me Vili. - Jesi li gladan?

- Dosadan je - primeti Adela smejući se. - Takav je i ranije bio. Budi već jednom veseo! To devojke više vole no kad sediš kao žalosna vrba!

Prošlo je, razmišljam ja. I to je prošlo. Ne zbo~ toga što je flertovala sa onim crnomanjastim i s Bregerom, ni zato što me smatra dosadnim, a ni stoga što je drukčija.

Da - ne, ja uvidjam da je sve bez smisla. Jurio sam i jurio unaokolo, kucao na avim vratima svoje mladosti i hteo opet da udjem, mislio sam da me ona mora opet primiti, jer sam još uvek ~mlad, a i toliko sam želeo da zaboravim . . . Ali ona je iščezla kao fatamorgana, razbila se nečujno, raspala se pri mome dodiru . . . Nisam to mogao da shvatim - ovde je ipak bar nešto moralo ostati, te sam neprestano pokušavao, i najzad sam postao sme~an : tužan zbog toga . . . Sada uvidjam da je i ovde, u predelu mojih uspomena, besneo tihi, nečujni rat, i da je besmisleno i dylje nešto tražiti. Između prošlosti i sadašnjice stoji vreme kao širok ponar - ne ~mogu natrag, i ne ostaje mi ništa drugo nego da krenem napred, svejedno kuda, jer sada još nemam cilja.

Stežem čašicu s rakijom i gledam gore. Evo, Adela sedi i još ispituie Karla gde se ispod ruke mog~ nabaviti svilene čarape; igraju kao i maločas, i muzika još jednako svira isti valcer iz "Tri devojčice"; i ja još avek sedlm na s~lici, dišem i živim kao i malopre . . . Nije li munja udarila i otrgla me, nije li iznenada potonuo kraj oko mene, nisam li ja preostao i sada tek stvarno sve izgubio`?

15Đ ` ' 151

Adela ustaje i oprašta se od Karla.

- Dakle, kad Majera i Nikla - veli ona raspaložE - Zaista, oni svačim tr.guju ispod tezge. Sutra ću o onamo. Dovidjenja, Ernst!

- Otprat.iću te mala - veli~m joj. Napolju mi pruži ruku.

- Dalje ne možeš sa mnom, neko me čeka ovde. Uvidjam da sam sentimentalna budala, ali nema pomoći: skidah kapu i duboko je pozdravih, kao da ; na velikom rastanku - ne samo od nje nego od svega je bilo. Ona me ispitivački gleda jedan časai~.

- Ponekad si zaista smešan. Pevajući ode putam.

Oblaci su se razišli. Nad gradam je vedra noć. Dugo sam gledao za n.jom, a onda sam se po: vratio.

IV

U velikoj sali Konersmana prvi je pukovski sastanak otkako smo se vratili iz rata. Pozvar.i su drugavi. Treba da bude velika svečanost.

Karl, Albert, Jup i ja došli smo čitav čas ranije. Ne možemo da dočekamo opet da vidi,mo stara lica.

Sedimo privremeno u sabi do velike sale i čekamo Vilija i ostale. Baš smo nameravali da odigramo jedm.~ rundu, kada se otvoriše vrata i udje Kozole, Kecke nam ispadoše iz ruku, jer nas je njegov izgled prosto zapanjio. U civilu je.

Doskora je, kao gotovo i svi mi, stalno nosio svoju staru uniformu.. Danas, medjutim. u počast dana, prvi put se pojavio u civilu: u plavam ogrtaču sa somotskom jakom, sa zelenim šeširom na glavi, sa krutom kragnom i mašnom oko vrata. Sasvim drugi čovek.

Nismo još sebi došli od čudjenja, a pajavi se i Tjaden. I on je prvi put u civilu - prugast kaput, žute polucipele i štap sa posrebrenom drškom. Visoko uzdignute glave šepuri se po sobi. Iznenadio se kada je ugledao Iiozola. I Kozole se iznenadi. Nikad se nisu videli drukčije r.ego u uniformi_ Odmeravali su se nekoliko časaka; a onda prsnuše u smeh. Kao civili, jedan drugom izgledali su blesavo smešni.

- Čoveče božji, Ferdinande, ja sam uvek mislio da si ti fini čovek - kliberi se Tjaden.

- Zašto? - pita ovaj i prestade da se smeje.

- Po tome - pokazuje Tjaden na Kazolov ogrtač. Pa vidi se da je kupljen kod starinara.

- Vole! - promumla Ferdinand besno i okrenu se od njega.

153

. 1` , Ali ja vidim da polako crveni. Ne verujem sv .

očima - stvarno se zbunio, i, kad m~sli da ga niko ne ~ da, potajno posmatra svoj ismejani ogrtač. O unifor. svojoj se nikad ne bi brinuo, ali sada, evo, čisti iz;lizaci rukavom neke mrlje, a anda dugo gleda Karla BregE koji ima prvoklasno novo odelo. Ne zna da sam ga ja ~ smatrao. Posle nekog vremena pita me:

- ~ta je Karlov otac?

- Sreski sudija - odgovorih mu.

- Tako . . . Sreski sudija . . . - ponavlja on zamišl; na. - A Ludvigov?

- Poreski sekretar.

Neko vi'eme ćuti, a onda mi kaže:

- No, onda sigurno uskoro nećete imati veze s i ma...

Ja planuh:

- Ti si lud, Ferdinande!

S nevericom slegnu ramenima. Ja se sve više čuđi Ne samo da drukčije izgleda u tim prokletim civilin prnjama, nego se stvarno i promenio. Do sada nije'; obraćao pažnju na to, a sada čak svlači ogrtač i veša, u najtamnijem uglu.

- Ovde je suviše toplo - veli an ljutito, kada;~ video da ga posmatram. Ja petvrđujean glavom. Po nekog vremena pita me neraspo,ložen:

- A tvoj otac?

- Knjigovezac - odgovorih mu. On živnu.

- Zaista? A Albertov?

- On je mrtav. Bio je bravar.

- Bravar - ponovi on radosno, kao da je to ski papa. - Bravar - to je divno. Ja sam dreer. Pa mi onda bili kole,ge.

- Tako je - kažem ja.

Vidim ka.ko se krv vojnika Kozola vraća u civila ~ zol.a. Dobija opet boju i snagu.

- Zaista bi šteta bila - uver ava me on ubedljivi baš u tom trenutku prodje Tjaden i ponovo se iskezi na Bez reči, i ne dižući se, on mu samo prilepi jedan s;ja; odmeren udarac no~!om.

Opet je onaj stari. 154

1,~

Vrata što vode u veliku salu počinju da lupaju. Dol~e prvi drugovi. I mi ulazimo. Prazna prosto~rija s papirnim vencima i praznim stoloviana ostavlja neugodan utisak. Po uglovima stoji nekoliko grupa. Ugledah Juliusa Vedekampa u njegovoj izbledejoj vojničkoj bluzi i b~o gurnuh nekoliko stolica u stranu da ga pozdravim.

- Kako je, Julius? - pitam ga. - Da li se još sećaš da mi duguješ krst od mahagonija? Hteo si tada da mi ga zapraviš od klavirskog poklopca. Dobro ga čuvaj junačino stara . . .

- I ,meni bi već dobro došao, Ernst - odgovori on turcno. - Umrta mi je žena.

- Dovraga, Julius, - zaprepastih se ja. - A šta joj je bilo?

On slegnu ramenima.

- Verovatno je prapala stojeći večito u redu, zimi, pred radnjama. Onda je došlo i dete, pa nije magla više da izdrži.

-- A dete?

- I ono je umrlo. - I uzdignu svoja kriva ramena, kao da zebe. - Da, Ernst, i Šefler je mrtav, to već znaš, je li?

Ja klimam glavom.

- A kako se to desilo?

Vedekamp z.apali lulu.

-- Pa, sedamnaeste je dobio pogodak u glavu, je li? Tada se sasvim izlečio. Pre šest nedelja najednom dobije tako blesav'e bolove da je stalno hteo da udara glavom o zid. Četiri čoveka su bila potrebna da ga odvedu u bolnicu. Zapaljenje ili nešto slično. Već idućeu dana došao mu je kraj.

Upali i drugu šibicu.

- I njegovoj ženi ne daju sada penziju. - A Gerhard Pol? - raspitujem dalje.

- ~n ne može da dodje; a ni Fasbender, ni Frič. Nezape.sleni su. Nemaju novaca ni za ždranje, A rado bi došli stari drugovi.

Sala se već upola ispunila. Nalazimo još mnoge drugove iz naše čete, ali je čudno: ipak nema pravo.g raspo

155

loženja. A nedeljama smo se radovali ovom sastanici,~, n, dajući se da će nam doneti oslobodjenje od pritiska, n, ', ' sigurnosti i nesporazuma, Možda je tome krivo civilno oc~ lo koje je swda izrriešano sa ostacima uniformi, a mou su se poziv, porodica i socijalni položaj zabilili medju n kao drveni klinovi. Tek, ovo nije više pravo staro dn garstvo.

Sve se izmenilo. Tu je Bose, budala naše čete, s koji smo terali šegu, jer se uvek pravio lud i glup; na fron je uvek bio prljav i zapušten, i više puta smo ga uhvat i strpali pod pumpu. Sada, pak, sedi medju nama u ode od najfinije;g kamgarna, s biserom u kravati i s gamašn ma na no~gama, - ovo je čovek koji dobro stoji i vodi rE A po~red njega Adolf Betke, koji je na fro~ntu nad nji bio visoko kao toranj, tako da je Bose sretan bio kad ga ovaj samo oslovio, - on je sada samo siromašan rtv obuçar sa nešto zemlje. Ludvig Brajer nosi, mesto pc poručničke uniforme, svoje vrlo tesno, izlizano dja~l odelo s dečačkosn pletenom mašnom nakrivo namakn tom - a njegov bivši posilni dobroćudna ga tapše po x menu; on je o~pet instalater vodovoda, s radnjom na i vom mestu u g'lavnoj poslovno_j ulici. Valentin ima isp~ poderane, otvorene uniforme stari beloplav sviter, i izg9 da kao odrpanac, - a kakav vojnik beše! Lederhoze, n djutum, grbavo pseto, sa sjajnim šeširocn i kao kanarin

! žutim gumenim ogrtačem, sada nadmeno sedi i puši e gleske cigarete. Sve je ispreturano.

Ali to bi još nekako išlo. Medjutim, i govor je post drukčiji, a i to dolazi sa odelo~m. Ljudi koji ranije znali ni da lieknu, na~j jednom su postali bučni. Oni u d bri,m odelima drže se pokroviteljski, a oni u ritama ve~ nom su tihi, Jedan profeso~r, koji je bio podoficir, i to ~ podoficir, raspituje se s visine o Karlovom i Ludvigovt ispitu. Zbog toga bi tsebalo da mu Ludvig saspe pivo vrat. Karl mu odgovori s krajnjim nipodaštavanjem ob~ zovanja, ispita i ostalog, a mesto toga hvali poslave_i ' govinu.

Pozlilo mi je od ovog brbljanja ovde. Bolje bi bilo se nikada nismo ni sastali, bar bi nam astala usparr~ea

Uzalud pokušavam da zamislim sve ove ljude opet u ~

156

f~i i ovu Konersmanovu mehanu kao kantinu u pozadini. Ne uspeva mi. Stvari ko.je vidim snažnije su. Jače je ovo što je tuđe. Ono zajedničko ne preovladjuje više. Raspalo se već u pojedinačne interese. Poneki put, doduše, ponešto još provejava iz onog vremena kada smo svi nosili ista odela, ali i to je izbledelo i nejasno. Ovo su još naši ~'ugovi, a ipak nisu više, i to je ano što rastužuje. Sve je ostalo propalo u ratu, ali u drugarstvo smo verovali. Sada pak vidimo: što nije postigla smrt postiže život rastavlja nas.

Ali mi to nećemo da veruj.emo. Ludvig, Albert, Karl, Ado~lf, Vili, Valentin i ja skupljamo se oko istog stola.

Vlada potišteno raspo~loženje.

- Mi bar zajedno da se držim.o - veli Albert gledajući po sali. Odobravamo ~mu i pružamo ruke jedan drugom, a za to vreme u sali već počinje skupljanje dobrih odela. U tome novom poretku mi ne sudelujemo. Mi ćemo poći od onoga što drugi guraju u stranu.

- Daj ruku, Adolfe, i ti si naš - pozivam ja Betkea. On se nasmeja prvi put posle dugog vramena i položi svoju šaku na naše ruke.

Još neko vreme sedimo zajedno. Adolf Betke je ubrzo otišao. Rdjavo je izgledao. Nameravam ovih dana da ga posetim.

Dolazi kelner i šapuće nešto Tjadenu. Ovaj odmahuje. - Dame nemaju ovde šta da traže.

Gledamo ga iznenadjeni. Tjadenu to laska i smeši se. Kelner se vraća. Za njim ide brlim korakom jedna jedra cura. Tjaden je preneražen. Mi se cerimo. Ali Tjaden ume da se pomogne. ~airokim gestom poka.za:

- Moja verenica.

Time je za njega okončana stvar. Vili preuzima dalje pretstavljanje. Počinje Ludvigom i završava sobom. Onda ~nudi devojkju da sedne. Ona to učini. Vili sede pored nje i stavi ruku na naslon njene stolice, pa otpočne razgo~or:

157

- Vaš otac je ona poznata konjska kasapnica na ~ vom šancu?

Devojka potvrđuje glavom. Vili joj se prirnak Tjaden se nimalo ne uzrujava zbog toga. Udobno svoje pivo.

Devojka se brzo raskravi pored Vilijevog ~ hovitog i svojskog zabavljanja.

- Toliko sam želela da već jednom upoznam gos~ du. - priča o.na. - Moje zlato je ta.ko često govo~ vama, ali kad god sam rekla da vas dovede, nikada c hteo.

Vili proždire Tjadena očima.

- ~ta? Da dflvede? Pa mi ćemo strašno rado d~ zaista neobično rado. Ni reči nam nije rekla ta bitanga: Tj aden se malo uznemiri. Sad.a se i Kozole nagu - Tako, dakle . . . Često je govorio o nama, to zla A šta je pričao?

- Moramo ići Marihen - dobaci Tjaden i usta Kozole ga pritisnu na stolicu.

- Sedi, zlato. A šta je to pričao, gospodjice? Marihen je sasvim prisna. Koketno pogleda Vilija:, - Vi ste gospodin Hom.ajer?

Vili se pokloni pred kasapnicom.

- Onda je vas spasao on - čavrlja ona - dok Tjaden vrpolti na stalici kao da sedi na mravinjaku: Za-r se ne sećate?

Vili se uhvati za glaw.

- Kasnije sam bio zatrpan a to teško deluje na p~ čenje. Tada sam, nažalost, mnogo šta zaboravio.

- Spasao? - pita Kozole sa zaustavljenim dahi -- Marihen, ja idem, hoćeš li sa mnem ili ne? izjavljuje Tjaden.

Kozole ga čvrsto drži.

- On je tako skroman - kikaće se Marihen ozarena. - A ubio je tri Crnca koji su hteli sekirom zaniolju gospodina Homajera. Jednoga pesnicom . . .

- Pesnicom - ponavlja Kozole prigušeno. - A drugu dvojicu njihovim sekirama.

Marihen pogleda Vilijevih sto devedeset santimeta pa energično klima glavom svom vereniku.

- Može se već jednom mirno reći, zlato moje, št sve uradio.

- Tako je - odobrava Kozole. - Zaista se može reći.

Vili se za časak zamišljeno zagleda Marihen u oči, pa ~javi:

- Da, divan je on.

Zatim klim.nu glavom Tjadenu. - Hodi časkom napolje.

Tjaden se sa oklevanjem diže. Ali Vili nema loše namere. Pod ruku se vraćaju posle nekoliko minuta. Vili se sagnu Mariheni:

- Dakle, uglavili smo: sutra uveče dolazim u posetu. ged je da se zahvalim za spasenje od Crnaca. Ali i ja sam jednom spasao vašeg verenika.

- Tako? - začudi se Marihen.

- On će vam to možda ispričati jednom - ceri se Vili. Sa olakšanjem se očisti Tjaden sa svojom verenicom. - Sutra kolju, - kaže nam Vili.

Ali niko ga ne sluša. Suviše dugo smo se uzdržavali, te vrištimo sada kao puna staja gladnih konja. Kozole hoće da povraća, toliko se trese od smeha. Tek kasnije uspeva Vili da nam saopšti pod kakvim je p.ovoljnim uslovima zaključio s Tjadenom liferaciju konjskih kobasica.

- Taj je u mo~joj ruci - smeška se on.

158

t

V

Danas posle podne sedeo sam kod kuće i pokušav~i da radi,m.. Ali ništa nije bilo od toga, i evo već čitav i~ bez cilja tumaram ulicama. Prolazim pored Holands~ bifea. To je već treća radnja sa alkoholnim pi'cima o ";' rena u toku poslednje tri nedelje. Sa svojim šarenim . mama, na sve strane niču između kuća takve radn~e ` pečurke. Holandski bife je najveća i najfinija m:ed~u r!~' ma.

Ispred asvetljenih staklenih vrata štoji portir, ode,~ upola kao ~husarski pukovnik a upola kao vladika, og'~ man delija sa zlatom okovanom palicom u ruci. Kad, ~ pagledah malo oštrije namah nestade njegova dastoj,~ stva i cereći se upire ~mi palicu u stomak: a

- Zdravo, Ernst, staro strašilo ptica! Koman s~"~ @ što no veli Francuz.

To je poaoficir Ariton Demut, bivši naš kuvar, ~ zdravih ga oštro vojnički, jer su nam u vojsci u'tu.Vili d~" počast odaje uniformi a ne njenom nosiocu. A aVa f~~ stična uniforma nešto je izvanredno, i zaslužuje bar tolji da joj se oda pozdrav u stavu mirno. '

- Na zdravlje, Antone - smejem se ja. - BT~` j reci, da bismo odmah prešli na pametan razgovor, ima~ šta za krkanje?

- Važi - odgovori on potvrdno. - Ovde je, naa~l i Elstermanov Franc. Kao kuvar!

- Kada mogu da navratim? - pitam ga, jer ta ~ nica je dovoljna da mi sve objasr_i. Elsterman i Demut` bili najveći rekv:itori u celoj Francuskoj. ;

- Nočas pasle jedan - namiguje mi Anton. ~ ~ dan inspektor ishrane doturio nazn je tuce gusaka. R~ s crne berze. Možeš biti siguran da će Els.termanov Fr~

160

nekoliko prethodno amputirati! Ko sme tvrditi da među guskama nema rata u kome mogu izgubiti noge?

- Niko - odgovorih ja, pa ga onda pitam: - Kako ide radnja?

- Svako veče prepuno. Da pogledaš časkom?

On gurnu zavesu malo u stranu, i ja provirih kroz otvor. Meka, topla svetlost rasuta po stolovima, plavkasti dim duvana vuče se oblacima, tepisi se belasaju, porculan sija, srebro blista. Za stolovima sede žene okružene kelnerima, a uz njih muškarci koji se nimalo ne znoje niti su zbunjeni. Su čudnim mirom izdaju naloge. '

- Kako bi bilo s jedno~rn takvom pravom na toci'ljajku?' - veli mi Anton i munu me u rebra,

Ne odgovaram mu, jer me raznobojni, magloviti ise-čak života neobično uzbudio. U njemu je nešto nestvarno, kao da sanjarn da stojim ovde, u mračnoj ulici u snežnom brlogu i gledam ovu sliku kroz otvor na vratima. Opči-njen sam njome, mada sam svestan da verovatna samo izvestan broj crnoberzijanaca ovde traši nova;c. Ali mi smo suviše dugo ležali u blatnjavim jamama u zemlji a da nam se ne bi ponekiput pojavila plaha i ludačka požuda za luksuzom i elegancijom, jer luksuz znači čuvanje i negu, a mi to baš ne poznajemo.

- No, sta veliš - pita me Anton opet. - Sasvim zgodne mačkice za postelju, je li?

Smešan sam samom sebi, ali ne znam odmah tačno da mu odgovorim. Sav taj život kojem sam se već .godinama odao najednom mi izgleda surov i odvratan. Srećom, Anton se u taj ~mah dostojanstveno ukruti, jeT je pred vratima stao jedan auto. Vitko žensko čeljade izidje i ode kroz vrata. Malo je nagnuta napred, krzno na grudima drži skupljeno, kosa joj sjaji pod pripijenim zlatnim šlemom, kolena priljubljena jedno uz drugo, noge vitke, lice usko. Prolazi pored mene s lakim gibanjem zglobova, ostavljajući za sobom ~mutan i gorak miris, i najednom me uhvati mahnita želja da sa ovim ženskim čedom udjem kroz vrata do stolova, u prijatnu, bezbednu atmosferu bara i svetlosti, i bezbrižno da hodam kroz blagi život uokviren kelnerima slugama i neprobojni,m slojem novca, bez bede i blata, koji su nam već godinama nasušni hleb.

pov"atak il

161

..... Q, a' cn ~. ~' ~ v' ~ h ~ ~

v ~ ~ C

@W (D ,~. " ~ n-. (D ~, "' ~ ID r. Đ.. ~ ~ ~ rOy C Đ~ a'O ~ (D ~ ~ v' O N. ~. m, "~A~~ O -o. ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ .C·s N. ~
Oq v ~ ~ (~D
v~ · w ("o ~ ~. m ~ < o ~.
~ ~ . ~ ~ ~ ~ ~ ~ !:~. (D n O~. ~ ~ , ~ C
~u, ~ Ć7m ~ ~" v~, ~C ~, ~ O (D ~ C5' N E~ n< "~z rD' ~ O· ~ ~ N ~ `O V...! N ~
~, đQ (~ ~ ~ Q ~ ~ ~ ,,: (D ~i ~'. ~ ~. O ~ 7r (D ~ ~ Ć O Q. ,7, 'r.N~ '~ C .y cn. ~W.u.
r~i cr `r~ r., N cr "1 r ~ C r. Ni C 0 (D
o ~ t~n~ t', ~ Gp~ ~ ~ o p,,
~ ~ ~ S. x ~. (~ ~ ~ ~
=~?~n<~ ~ ~ ~ ~0~
H ~ < w. ~. ". in
~C_ ~ ~ 1 ~ ~ A.. O N (^ ~D G~ tu tND` ~ ~ tn<
~, `s ~ ~ iz ~.3 V1 < u a.
~ CD ~. ": O ~ W ĐW ~ ~ P 04
C ~ ~ ~ ~ w ~ ~ v ~ ~ ~ C3 ~ _ R.. ID < ~ _., "f O
fl' ~ O ' ~ ' ~ · t~T ~ Q; ~ r' ~. .P' ~. ~ ~ o ĉD ~ ~ O ~
n' " ~ ~ o ~ ~ ~ ~ w Cv N ~ < ~
~., ~ A. o
`.L3 p ~ ~ O ~ O .y ~ ~ O R~ Cl, ~ · ~
N ~ ~ N N N ~ O r~. ~ R~ O
Đ ~ ~ t' cn. C
O < N < ~ '% W iv ~ O f) < ,,,, ID ~ Đ. ~ ~ p (o O, "O ~ ~ ~ O
O o é é (o a, m
Đ ~ O .r.
~~~~~., ~ N~,
- `° r~ p~rc`oi`fl n, < " ~. ~ p' \_w ~ a, o ~ ~ p .y ~ f7 < ~ y ! ~ ~ ~ ` ~ Q' ~ 0 (i4 m, ; ~. .OC c~n~. ~ ~ R ~ ~ CW
OO fDC / ~ I I' i7. A ~ ' CJ · Z\$ · 7 N t~ _ < fD ,., ~ . m . ~' ~' ~ O
~ ~ 'p. O ~ ~ ~ N
O · !. ~. (7 ~ ID O ~ ~. ~, (D t7. O , :. ~ < .r'. Q ~. ~ O ~ n < _., ~ ~., '!' C 0 N ~ cn
C ~ ~ C ~ y ~ < ~ 7 ~' ~ ". O ~ 5 o s ~ ct~ . O Q·4 CD (D O (D O N U. ~' C ~. L1 ~ n O
N < ~ f pn!. (D W c ~ ~ ~ !. ~ SD O N ~ ~ ~ 0 D _ < . ~ (D ~ ! ~ ~ "- ~. @, ,,,, N H Đ ~
ID D o't W CD · G Cl. 0 O · ' ~ 1 GG7., ~, ~. w. ~' u. ' ~ y. Đ ~ ĐW ~. ~, . .CY W P ~ U7 < ~. ~ n, I ~ ~ 7 H (D ~ 1
~' ~ ~ ~ ~ ~ LT tn (D ~ N ~ G
m ~. ~ .o ~ ~ ~ ,o w ~ (~ r" ~ ~ o o ~ . ~ 4 sv
X.' ~ N < N r. O. C ..r., y cn 0.0 ~ O W m .` 7 O iv r. (D N ID . ~
n C a ~ su z7
0 v ~ ~ n ~ ~ r, ' ~. ~ ~ ~ ~ ~ w @ ~ ~ ~ N , sv ' x' r. C ~ . Ud
C v7 ..d ..i (D ~ D . (D tn , i u. m < ~ H W Đ ~ N O (D I fD `U CD O ~.. I ~.. ~ ~ ~ W
O ~ ~ G O
~

a

N < 'C
7 ~ ~, G ~ W
O.
~ . G Đ ~ W
N < I ~ ~ A..
~
~ O O (D G
~ ii.
C ~ (n C
N G ~ ~ , ! J ~
G ~
e' ~ i .
~ w
o ~
~ ' b
~ O Ć
~
~
.

(., ~
 D
 w
 N ~
 r.
 O
 Ć ~C
 O
 N (D. G fv
 ~
 O ~U ~ ~ H
 O
 O
 C
 ~
 `r F .,
 ~

~6~ ~0~ ~7 ~0~ 0~3~ ~3. ~ ~ ~ ~ ~ 0~5~ ~ ~ ~013~ ~0~ ~ ~ ~8~0., ~ ~ ~83~52~ ~ ~
 ~ ~ ~. ~ ~ + ~ ~ 0~ ~ 0 ~ ~ 2, ~ 5. ~ ~ 02~5 ~. ~. ~ ~0~ .7. 0~0~9~ ~ ~9~0~ ~8~. ~ ~ ~ 30~6~ ~ ~3~ ~
 ~ ~ ~ ~ ~0 ~ ~ ~ ~
 ~0~ ~2~ ~ ~8~ 3~.3~ ~ 0~ ~. ~ ~0~0 ~ ~ ~. ~ 0~0~ 2~6 ~ ~ .0 . ~ 0 ~ ~ . 6 ~ 0 ~ 8 2 00 ~ ~ ~ ~ ~
 ~ ~0 ~ ~ ~0~ 05 ~.0~41 .0 ~ ~ ~ ~ ~07~ ~ ~ ~. ~ ~ ~600 7~ ~ ~6 03~ ~0~ ~88~ ~30~ ~0~0 7 ~ ~ ~ ~0~0 ~.
 0~ ~3~ ~ ~ 0 ~ ~ ~ ~ ~3~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 5 0 ~ ~ ~.0 2~0~ ~ ~
 ~ . ~. ~ ~007 ~5 ~ ~. ~ ~ ~ ~ ~.0. ~ ~ ~0 ~ ~4~ ~ ~80~ ~ ~ ,
 ~0 ~ ~8~ ~ ~. ~9~ ~ ~1~ 0 ~ ~ ~ ~ . 39 ~0 05~ ~. ~ ~0 ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 9 5 9 ~ ~ 0
 0 ~ ~ ~2~ ~ 9~ ~ ~

Prosto nisam mogao. Uхватила me jeza i davilo ga< nje. Da bi me razdrkala napravila je neke pokrete,; zgrapne i
 odvratne pokrete, htela je da me privuče, p~ čalc i smeškala, sladunjavo i usiljeno. Skoro da se čo sažali na nju,
 jer ona je bila, najzad, samo bedan pulcov madrac, morala je svakog dana da izdrži dvadeset do deset
 ljubavnika, a možda i više. Ostavio sam joj noy brzo izašao, pa se izgubio niz stepenice. , Jup mi namignu.

- Kako je bilo?

- Besno! - odgovorih kao da sam stari stručn Htedosmo otići, ali smo prethodno morali opet proći' red
 sanitetskog kaplara, koji nam je opet uštrcao pon protargola. '

To je, dakle, ljubav, razmišljao sam, očajan i v laksao; dok sam pakovao svoje stvari. To je, dakle, lju kojom su
 sve moje knjige kod kuće bile ispunjene?;, koje sam tako mnogo očekivao u nejasnim snovima s mladosti. !
 Savio sam šinjel, upakovao šatorsko krilo, primio,'niciju, a onda krenusmo. Bio sam ćutljiv i tužan, i ra šljao o
 tome da mi sada ništa nije ostalo od svih pol~ snova o životu i ljubavi, do samo puška, debela bludi~ potmula
 tutnjava na horizontu, u koju smo polako uli Za to vreme se smrklo, naidjoše rovovi i smrt, F Vagner pogibe te
 noći, i izgubismo još dvadeset ~i čoveka.

Sipi kiša sa drveća. Dižem jaku. Sada često čezn~ nežnošću, za smernim rečima, za poletnim, širakiom _ . njima.
 Hteo bih da se izvučem iz užasne jednoliko~ slednjih godina. Ali šta bi bilo kada bi se to zaista ~ rilo kad bi se
 zaista našla ona mekota i širina od ~ kada bi se zaista našao neko dobar, neka vitka, nežn~. kao ona sa zlatnim
 šlemam i gipkim zglobovima, ~ bi bilo, čak i kad bi nas zaista zanos plave i sreb~ čeri obvio sutonom
 beskrajnosti i zaborava? Zar s~ y u poslednjem trenutku uvukla u to slika debele bl~ zar ne bi glasovi mojih
 kasarnskih podoficira vriskorm~ cili u to svoje svinjarije, zar ne bi. uspomene, iskid.atl~ govori, vojničke
 nedvosmislenosti rastrgle i i~

164

svako čisto osećanje? Mi smo skoro još čedni, ali je naša uobrazilja rastrojena, a da to nismo ni primetili, i pre
 no što smo išta znali o ljubavi već su nas javno postrojene pregledali zbog polnih bolesti. Ono što oduzima dah,
 ona neobuzdanost, vetar, tama, pitanje, sve što je bilo kada smo kao dečaci od šesnaest godina trčali za Adelom i
 drugim devojčicama kroz treperavu svetlost fenjera, to se kasnije nikada više nije vratilo, čak i kad nisam bie
 kod bludnice, kad sam mislio da je drukčije, kad ~mi se žena pripila i požuda me tresla. Posle toga sam uvek bio
 žalostan.

Nesvesno brže koračam i naglo dišem. Hoću opet da to zadobijem. Treba da se vrati, jer inače nema smisla ži-
 veti...

Uputio sam se u stan Ludviga Brajera. U njegovoj sobi još gori svetlost. Bacih ka,menčiće na prozor. Ludvig sidje i otvori mi vrata.

Gore u sobi Georg Rae stoji pred sandučićima Ludvigove minaralne zbirke. U ruci drži velik gorski kristal i obrće ga da svetluca.

- Dobro da te nadjoh, Ernst - smeška se on. Bio sam već kod tebe. Sutra odlazim.

On je u uniformi. Meni zapinje reč u grlu. - Georg . . . nećeš valjda . . .

On klima glavom.

- Hoću! Opet ću biti vojnik. Tako je. Sve je već svršeno. Sutra napred~

- Razumeš li ti ta? - pitam Ludviga.

Da - odgovara on. - Razumem. Ali to mu ništa ne koristi.

Zatim se obrati Georgu:

- Ti si razočaran, Georg; ali razmisli da je to prii~°dn°- Na frontu su nam živci bili napeti do krajnosti, jer se uvek radilo o smrti i životu. Sada se lepršaju kao jedra u zatišju, jer ovde se radi o malim uspesi,ma . . .

- Tačno - upade mu Rae u reč. - Radi se o sitni~arskom mučenju ishranom, štreberstvom i nekoliko iskrpljenih ideala. Od toga mi je baš i muka, i zato hoću da °dem.

165

Ja ga i dalje odgovaram:

- Ako bezuslovno hoćeš nešto da preduzmeš, mo~ saradjivati u revoluciji; možda ćeš postati ministar voj~g

Georg prezrivo odbija:

- Ah, ta revolucija . . . Nju izvode, s rukama na r~ vovima čakšira, partiski sekretari, koji su se uplašili,~ svoje hrabrosti. Pogledaj samo kako su se socijaldemok~, već uhvatili za kose, nezavisni, spartakisti, komucti;g~

Dotle će im oni drugi .mirno poskidati ono nekoliko p; vih glava što imaju, a ovi neće ni primetiti.

Ludvig se umeša:

- Ne, Georg, nije tačno. Mi smo pravili revoluciju~ suviše malo mržnje - to je istina; i mi hoćemo od s . početka da budemzo pravedni - usled toga je sve pop Revolucija mora besneti kao požar u šumi - onda se m~i docnije početi da seje; ali mi nismo ništa hteli da uništi~ a ipak hoćemo da obnavljama. (ak ni za mržnju niš~ više imali dovoljno snage, tako smo bili umoreni i is ` , ljeni ratom. Dobro znaš da se čak i u orkanskoj vatri že zaspati od umora. Ali možda nije još prekasno da se':~ dom postigne ono što je u napadu propušteno.

Okrećući pod lampom kristal da svetluca, Georg p~ zrivo odgovori:

- Radom . . . Mi u,memo da se borima, ali ne i da =~ dimo. ~ ' - Moramo ponovo naučiti - mirno veli Ludv'u;r; ugla svog divana. ' - Za to smo iskrvareni, - odvrća Gearg, r~Za trenutak je tišina. Napolju huji vetar. Rae

hoda;~

likim koracima po maloj Ludvigovoj sobi i čini se da stt~i~ no ne pristaje više medju ove zidove knjiga, tišina i t~ - kao da njegovo oštro, jasno lice iznad sive i.m~o~ spada još u rovove, borbu i rat. Rukama se odupro: o ~ nagnut prema Ludvigu. Svetlost lampe pada mu ria e'! lete, a iza nje svetluca kvarc iz mineralne zbirke. Smo~ no počinje da govori:

- Je li, Ludvig, a šta da radimo ovde? Pogledaj ~ oko sebe: kako je bedno i neutešno sve to! Mi smo na; retu sebi i drugi~ma. Propali su nam ideali, propali sno°dl lutamo- po ovom svetu valjanih praktičnih ljudi i crn~ zijanaca, kao Don Kihoti bačeni u neku stranu zemlju: '

166

Ladvi~ ga dugo posmatra.

- Čini mi se da smo bolesni, Georg. Rat nam je još u iilama.

Rae klima glavom.

- I nikad ga se nećemo. oslo~boditi.

- Hoćemo - tvrdi Ludvig. - Inače je sve ono uzalud bilo.

Rae skoči i udari pesnicama o sto.

- I bilo je uzalud, Ludvig. Zbog toga i hoću da poludim! Kakvi smo bili kad smo pošli u onoj oluji oduševljenja!

Kao da je novo doba granulo, bilo je zbrisano sve staro, trulo, polovno, partisko, mi smo bili omladina kao nijedna ranije!

Dohvati grumlen kristala kao da je ručna bomba. Trzaju mu se šake.

-- U mnogim sam skloništima ležao - nastavlja on. - Svi smo bili mladi, čučali smo oka bedne sveće i čekali, a iznad nas je besnela paljba kao zemljo,tres - nismo bili više regruti, znali smo šta čekamo, i znali smo šta dolazi . . . Ali u tim licima u polutami pod ~emljom bilo je više od pribranosti, više od smelosti, više od spremnosti na pogibiju - u tim nepokretnim tvrdi,m licima bila je volja za drukčijom budućnosti, koja je bila u njima i kad se jurišalo, pa čak i kad se umiralo! Iz godine u godinu postajali smo sve mirniji, mnago šta je otpalo, ali to je jedino ostalo. A sada, Ludvig, gde je sada to? Možeš li shvatiti da je sve to utonulo u ovu smesu reda, dužnosti, žena, pravilnosti, i kako se sve ne zove to što ovde nazivaju životom? Ne t3da smo živeli, makar mi sto puta rekao da mrziš rat. Tada smo živeli, jer smo bili zajedno, jer je u nama gorelo ono što vredi više nego sav ovaj brlog ovde!

Zadihan je, ali nastavlja:

- Mora da je nečem valjalo to, Ludvig! Jedared, samo za trem_itak, kada je oglašena revolucija, pomislio sam; sada će doći oslobodjenje, sada će natrag poteći reka, pa ~e srušiti stare i izgraditi nove obale, i, tako mi boga, bio

h i~z njih! Ali je reka rasturena u hiljade rukavaca, rei~aucija je postala jabuka razdora oko položaja i položaj~
°na je usahla, zabrljana, upijena pozivima, odnosima,

o~rodicam i strankama. Ali se ja u to ne mešam. Odlazim amo gde ću ponovo naći drugarstvo.

I67

— ,

Ludvig se diže. čelo mu je crveno. Oči mu goxe. ; svim izbliz,a gleda Georgu u lice.

- A zašto, Georg, zašto? Zato što su nas obmat~~ Obmanuli kako jaš i ne slutimo. Zato što su nas strahov zloupotrebili! Govorili su nam o domovini a mislili osvajačke planove pohlepne industrije. Govorili o časbj mislili na svadju i vlastoljublje šake slavloljubivih dip mata i knezova. Govorili o narodu, a mislili na težnju b, poslenih generala da delaju!

Uhvati Georga za ramena i prodrma ga, pa opet i stavi:

- Zar ti nije jasno to? Strpali su u reč patriotiz; blato svojih fraza, svoju pohlepu za slavom, svoju žudt za ,moći, svoju lažnu romantiku, svoju g~lupost, svoju ~ žudu za poslovima, pa nam to prikazali kao blistav id~ I mi smo verovali da je to poklič za novo, snažno, vel doba! Zar ti nije jasno. Ratovali smo protiv sebe samik nismo ni znali! Svaki kuršum koji je pogodio, jednoga nas je udario! Slušaj, otvori uši: omladina sveta se'j digla, i u svako~j zemlji je mislila da se bori za slobodu!. svakoj zemlji je obmanuta i zloupotrebljena, u svako~i ~e lji je pobijena i uzajamno se istrebila! Zar ti nije ja9a postoji samo jedna jedina borba: protiv laži, polutan~!~ kompromisa, starosti! A mi smo dozvolili da nas uhv njihovim frazama, i umesto protiv njih borili smo a~a njih. Verovali smo da se radi o budućnosti! A radil~ protiv budućnosti. Naša je budućnost mrtva, jer je mB omladina koja ju je nosila. Mi smo samo još oni pr ostaci! A oni drugi, oni siti i zadovoljni, oni su sitd; zadovoljniji nego ikad ranije! Jer oni su bili nezadovo~ oni koji su napadali i jurišali, oni su za to umrli! De, 1~ misli o tome! Jedno pokolenj'e je upropašćeno. Pokol~ nade, vere, volje, snage i znanja bilo je hipnotisano'~ da je samo sebe poubijalo, iako je u celom svetu i~4 iste ciljeve! '

Glas mu s'e kida. Oči su mu pune jecaja i besa. ~ čismo svi. Ja ga obgrlih.

- Ludvig!

Rae uzme svoju kapu i baci kamen natrag u zbi~ - Dovidjenja, Ludvig, stari družu!

168

Ludvig stoji prema njemu, Usta su mu stisnuta, Jabučice iskočile.

- Ti odlaziš Georg, - procedi on, - ali ja ostajem! Ja još ne napuštam!

Rae ga.dugo gleda, pa mu mirno kaže: - Beznadežno je.

Zatim namesti kopču na opasaču.

Ispraćam Georga niz stepenice. Dole se olovna zora uvlači kroz vrata. Kamene stepenice odjekuju. Izlazimo kao iz skloništa. Ulica je sasvim prazna i siva. Odužila se nadaleko. Rae pokazuje preko, na kuće.

- Sve sami rovovi, Ernst, - sve sama skloništa rat se nastavlja, ali gadan rat, jedan protiv drugog . . Pružamo jedan drugome ruku. Ne mogu da govorim. Rae se smešlca.

- Šta ti je, Ernst? Pa to nije pravi front, onaj tamo gore na istoku! Glavu gore! Mi smo vojnici! Ne rastajemo se prvi put sada . . .

-- Ipak, Georg, sada se izgleda prvi put stvarno rastajemo . . .

Stojao je još jedan trenutak preda mnom. Onda polako klimu glavom i podje ulicom, vitak, ,miran. Nije se ni osvrnuo. Kada je zamakao, još neko vreme čuo sam njegove korake.

I

Stigla je naredba da se ratnici ocenjuju vrlo blago_ Tako se i zbilo. Zahvaljujući tome svi smo položili. Sledeći tečaj, koji pohađaju Ludvig i Albert, polagaće za tri meseca. Dotle obojica moraju čekati, tako su oni nama četvorici izradili pismene z.adatke.

Nekoliko dana posle ispita rasporedjeni smo kao zamenici učitelja po okolnim selima. Ja se radujem tome, - sit sam ovoga života bez cilja. Navodi samo na razmišljanje i tugu, na besmisleni i bučnu raspuštenost. Sada hoću da radim.

Spakovao sam kofere i otišao s Vili~em. Imali smosreću, - postali smo susedi, Sela su nam udaljena jedva za jedan čas hoda.

Stan sam dobio na jednam starom majuru. Pred prozorima su hrastovi, a iz staje se čuje blejanje ovaca. Gazdarica me posadi u veliku naslonjaču, i prvo mi postavlja za jelo. Ona je uverena da su svi varošani poluizgladneli, a tako nekako i jeste. S tihim ganućem gledam kako se pojavljuju na stolu skoro zaboravljene stvari: velika šunka, kao ruda dugačka kobasica, kao sne~ beo pšenični hleb, i toliko hvaljne Tjadenove palačinke od heljdina brašna sa ogromnim okcima slanine u sredini. Toliko je bilo sv~.ga da bi se ~mogla čitava jedna četa da ishrani. ~

Ja se latih posla, a gazdarica stoji pared mene s rukamd :~a kukovima i s blaženim osmejkom na licu. Posle ~edn.o~ časa stenjem i moram da prestajem, mada me strira Šomaker i dalje nudi.

~~~š ,i tom trenutku nailazi Vili, i ja upozorih gazdaricu:

- Sad pazite, imaćete šta da vidite. Prema njernu sam .i a pravo siroče.

173

.. ~ m

.- N - ~ ~ ~ - co o C ' .a o N ~ ~ . , , , x' w c m w ~ . ~ C a ~ a . c ~ ~ Orq ~ ~ "O ~ ~ O` n ~ ~ w cn` C C .` ~ ~ tn ~ ~ ~ O ~ , ~ ~ " ^ py- , , ~ ~ ~ ~ fD \_ r fD ~ ~ ~ O ~ T . ~ ~ C N ~ . . O - p ~ ~ ' C W ~ · N p ~ Đ ~ . ~ 3 C ~` CD O (~ <

w m ~ o ~ c ~ ~ N ~ . ~ . n
., n : . ~ ' ~ '
o C w Oa 7s' ~ r. ~ r ~ Oa Y ~. o C ~ w ~, ~, n , r ~ ~ o w 'G
~ w ~ o ' ~. "a ~ ~ o . ~ ~ ~ o ' ~ < ~ ~ y Q- ~ O' O. r ~ ~ ~ ~ ~ O ~ o O O ., p ~. C3. ~ ~ ~ ~ C1. ty ~ 't7 c ~ 'L ~ , ~
~ N 0 _ G m ~ n ~ , ~. ~ ~ t N ~ `w` o ~ N p ~, o' ~ ~ ~, ~ o" _y. UY. : I ~ , ~ ~ "' r' ~ ~ N ~ ~. N tD ~ ~ t ~ D ~'. G' G
C ~ ~ Q. ~
Đ. N C "' ~ ~. i3 (D C` u. C ~ ~ ~ ~ ~, W ~ ` p, N CD N O r ~ ~
, ' , ~ ' _ . C C · C N- p "' ~, ~ 3 , " r' ~ ~ . ` ~ ~ N · Ti' (D = ~ pn, N cD ~ O Đ ~ ` ~ .... ~ ~ ~ ~ ~, ~ ~ ~ ~ ~ ... ~ , ~ (17
~ (D ~ n, · T' ~ M p ~ ~ .7 , ~ ~ CP · "r ~ ID Q, ~ . ~ ~ ~ C p, N < ~ "' Q O y Đy ~ O . TC · H r DW p, (D ` - . p ~
~ ~. R7 ~ ~ ~ N f9 O ~ ~ ~ (~ ~ Đ) ~ ~

” ”

- Iz biblije.

Gledam je neko vreme, pa odgovorim: ' - Ne, nije tačno. Ti si mislila na Maslinovu Gos, ili Livan, je li?

Devojčica plašljivo klima glavom. Ja je pogladih, kosi.

- Onda ćemo prvo to pisati. Livan je vrlo lepa r Opet između klupa hodam zamišljen. Preko iv sveske, katkad padne na mene pakoji ispitivački pog~ Stanem pored peći i posmatram ta mlada lica. Veću~ valjani i prosečni, neki prepredeni, ostali glupavi. A~ nekolicini treperi nešto svetlije. Ovima u životu nede 1 sve izgledati prirodno i ići glatko . . .

Najednom me spopade velika malodušnost. Sutra' mo preći predloge, razmišljam - idućle nedelje pisa~ diktat - kroz godinu dana znaćemo napamet pedese~~ tanja iz veronauke - kroz četiri godine počecemo s t~ kom tablicom množenja i - vi ćete rasti, a život, tup' buran, umeren ili razaran, dohvatiće vas u svoja klešt8 vi ćete imati svoje sudbine, i one će vas stići, ovakp onako, - šta vam ja mogu pomoći svojom konju~gao'i; ili nabranjem nemačkih reka . . . Vas je četrcTreset~ četrdeset raznih života stoj:e iza vas i čekaju. Kad bih mogao pomoći, kako bih to rado učinio! Ali ko ~ drugome stvarno pomoći? Ni Adolfu Betke nisam xn~ da pomognexn. Zvoni. Prvi čas je završen.

Drugog dana Vili i ja obukosmo žakete - mo1 JE na vreme bio gotov - i odosmo pastaru u posetu nam je dužnost.

Primio nas je ljubazno, ali vrlo uzdržljivo, jer zbog naše pobune u školi stekli prilično loš glas u s nim krugovima. Uveče smo hteli da posetimo još ~i '!' sednika op~stine, jer nam je i to dužnost. Ali nje,ga sreli već u krčmi, koja je ujedno i pošta.

To je prepreden seljak sa rošavim licem; on n, odmah ponudio velikim rakijama. Primili smo. Tre; očima pridjoše još dva-tri seljaka, pozdraviše se s ~

1?6

i isto tako nude nam rakiju. I s njima se kucnemo ljubazno Oni krišom daju znake i namiguju jedan drugom. Siroti zevzeci! Odmah smo, razume se, primetili da hoće da nas napiju, da bi se prošegačili s nama. Čini nam se da su to češće već učinili, jer, smeškajući se, pričaju nam o ~mladim učiteljima koji su ranije bili ovde. Veruju da će nas bnzo oboriti, i to iz tri razloga: zata što varošani, po njihovom mišljenju, manje podnose negb oni; zato što su

- učitelji obrazovani i već zbog taga slabiji na piću; i zato što tako mladi momci ne mogu još i~mati dovoljna iskustva. Verovatno je tako bilo sa učiteljima koji su ranije bili ovde, ali oni ne računaju u ovam slučaju s jednom činjenicom: da smo mi nekoliko godina bili vo.jnici i da smo rakiju pili iz manjerki. Primismo borbu. Seljaci nameravaju samo da nas naprave malo smešnima, ali mi branimo trostruku čast; i to nam povećava snagu.

Pretsednik, opštinski pisar, i nekoliko sQljaka sedle prema nama. To su izgleda najizdržljivije ispičuture. Kucaju se s nama, smeškajući se ovlaš, sa seljačkim. lukavstvom. Vili se pravi kao da ga je već uhvatilo. Osmehivanje ge pojačava kod seljaka.

I častimo jednom rundom piva s rakijom. Na to pade njihovih sedam rundi. Seljaci misle da smo time dotučeni. Po~malo zabezegnuti gledaju nas kaka hladnokrvno ljuštimo čašu za čašom. Izvesno priznanje proviruje iz njihovih očiju kojima nas mere. Vili, nepokretna lica, poručuje novu rundu, dovikujući krčmaru:

- Samo ne pivo! Ljuto piće!

- Sto mu gromova, zar samo rakiju? - pita predsednik opštine.

- Razume se inače ćemo do zore ostati, jer od piva se čovek stalno ponovo otrezni, - prim;eti Vili mirno.

U očima predsednikovim raste čudjenje. Jedan od seljaka nesigurnim glasom tvrdi kako vraški umemo da lo~mo. Nekoliko naših protivnika već pokušava potajno da prospe čaše pod sto. Ali Vili pazi da ni jedan ne zabuši. Natera ih da drže ruke na stolu, a čaše da sipaju u ždrela. Ne srneju se više. Mi preovladujemo.

Posle jednog časa većina leži bleđa lica po sobi, ili se bez reči tetura napolje. Grupa za stolom spala je na pret-p~ratak 1~ 1??

sednika i pisara. Počinje dvoboj između njih dvojice nas. I mi, doduše, vidimo već dvostruko, ali njih dvoji~ odavno već mucaju, i to nam daje nove snage.

Posle pola časa, pošto smo se svi zajapurili, Vili ~ dade glavni udarac. Dreknu prema šanku:

- četiri vodene čaše pune konjaka!

Pretsednik se trže. Donesoše čaše. Dve Vili ~ njima u šake.

- U zdravlje!

Oni blenu u nas. ' - Ispite! Napred, na iskap! - viče Vili, a glavutl mu blešti.

Pisar hoće da se izmigolji, ali Vili ne popušta. ; - U oetiri g'utljaja, - bogorada predsednik, već ~ svim klonuo. ;; - U jedno~m gutljaju! - uporno navaljuje Vili, j

ustade i svojom čašam kucnu pisarew.

Ja takodje skočih, pa oboje zagrmesmo o~noj zbun~ noj dvojici:

- Napred! U zdravlje! Na iskap! U vašu čast!

a Oni nas gledaju kao telad koju vode na klanje., pa~,~ piše jedan gutljaj.

- Dalje! Zar da zabašavate? Na nage! - riče i1~ Teturajući se ustali su i piju. Pokušavaju na rau~ načine da prekinu, ali mi urlamo na njih, pokazujucl~~ svoje čaše.

- Živeli! I ostatak! Gutaj!

I oni popiše sve. A onda im se najednom ustakliše~::~ i polako ali sigurno spustiše se na zemlju. Mi smo po Da smo pili polako, možda bi nas savladali. Ali mi s~, vežbani u ispijanju na brzinu, i naša prednost bila :j~ tome što smo im nametnuli svoj tempo.

v Ponosno se teturamo posmatrajući bojno polje. aem nas ne stoji više. Pismonoša, kaji je ujedno i k naslonio je glavu na šank i plače za svojam ženom,-, je umrla pri porodjaju, dok je on bia na frantu.

- Marta, Marta! - jeca on neobično visokim gl . Kelnerica nam priča da uvek plače u to vreme. Pl~ nje nam para uši. A i vreme je da v'eć idemo ~avde.v178

Vili zgrabi predsednika, a ja pisara, koji je lakši, i odwkosmo ih kući. To je vrhunac našeg triumfa. Pisara smo ostavili pred kapijom i lupali dok se nije pojavila svetlost. Predsednika, medjutim, očekuju. Žena mu stoji u vratima. Kad nas je videla zakreštala:

- Isuse, novi učitelji! Tako mladi, a već takve pijandure! Lepo će nam biti!

Vili pokušava da joj objasni da je čast bila u pitanju, ali se zagrcnu. Najzad je upita:

- Gde da ga odn~esimo?

- Ostavite pijanduru, nek leži tu! - odlučno izjavi ona.

Mi ga položismo na divan.

Posle toga, smeškajući se detinjasto, Vili zamoli crnu kafu. Žena pogleda u nj kao u Hotentota.

- Pa doneli smo vam muža! - objašnjava Vili sav srećan.

Pred tako nesvesnom drskošću kapitulira čak i ova tvrda baba. Vrteći glavom i dajući nam dobre savete, nali nam nekoliko šolja kafe. Mi smo joj sve odobravali, jer u to doba ne bismo mogli učiniti ništa pametnije . . .

Od toga dana važili smo u selu kao ljudi i svi su nas pozdravljali sa puno poštovanja.

O ° fT O N` \_ O ~ O W `.% r ~ Đ. ~ ~ ~ ~' tn

n`L3 O ~' . 'LJ ~' ~ m ~ Đ. CD . .."r. Đ. O· Cl. c-r ~ ~ ~ CD ,... u. .."~r. O ~ ~ `J C~A< ~ n-. O c~. C~. ID .°

` ~ ~ (D ~ G.. ~ C~` b ° f~` Č ~. ~, ~ ~Y ~ .... (D 'L7 N ~ Y- rN~. ~ C~_D'~'~, ~ O- C

'9~ ° ."' ~ C~.. ~ ~ ~: ~ O ~` ~v Q: ° ~ C t~` ` . ~ ~ C~D = ~ O Đ. ,a. - ~ O ° ',~ C~` ^ p~ !~ O ~ r~` ,". ~ u. C

r~ C~D N ·y

° N.~. ~ O "'`~. ~N` ~' O Đo ~. ~ ~' p., C7` G ~ "d ~ ~ ~ ~ r~` y N ~Y ~ P r. C " ~ ~ ~, ~ Q ~ T, ~ Cn ° C~ ~ ~

~"~. "'~ r~' !'

.

... "' O V~ rr t" r· Q ~ ~ ~' r~J u. N` '~ ".: ^7 N.~ ~r,^ ~ . ~.,~. ..or?~. _ sn:

y. .w.: d w ~` d' ~ fn ~ C ~

O n.p~, :.~ ~' N O O Ć

N ~ ~ I I i I I O

N. ~ A7 ~. l' ~ ~ ~. . ' H C ~ P A ~ ~ ~ ~ ~ ~ C ~ ~ ~. Cn<° O t_n< ~ ~ ~. N` ^~' b O P~ .

~ n.~ ~`~

Cl. y. Y ·y. ~, . ° . tu t~ =, v,< " R, ~". V7 (D (D· ' ° n-. t" _ CJ · . C r- ^! ~ ~ ,... "Tv

<, N ~ "" ~. 'T, ~ CD T3 ,r. · , ~. ° ,,'7 m ° : ~ ~ ~ ~ ~ fD n

, 5

ostalo bi tako da nisam doznao ono. Ko zna šta bi sve vek uradio kada bi uvek sv!e znao.

Adolf nervozno lupka rukom o naslon stolice. - Uzmi kafu, Ernst, eto i masla.

Ja nalijcm, pa pijemo, a onda on tiho nastavi:

- Vidiš, Ernst, vama je lakše, vi ixn,ate svoje l~.ta i obrazovanje i još mno~go štošta. Ali ja . . . ja nemam~ drugo sem žene . . .

Ništa mu ne kažem na to, jer mu ne bih mogao 0 sniti - nije više onaj s fronta, a nisam ni ja.

Posle nekog vremena upitah ga: - A šta ona kaže na to?

Adolf spusti ruku.

- Ona stvarno malo šta kaže, a i ne može se ma izvući iz nje. Sedi i gleda te. Jedino što poriče kad pi Malo govori.

Skloni svoju šolju u stranu.

- Jedared kaže da je to bilo samo zato da bi -- bio ovde. A anda, da to ne shvata, da nije znala da ' meni čini nažao, da joj je bilo kao da sam ja avd~e. A se ne može razumeti, tako nešto čovek mora znati da likuje, - inače ona je razbarita.

Premišljaj am.

- Možda hoće da kaže, Adolf, da za sve to ~n nije bila sasvim pri sebi, kao da je samn snivala.

- Može biti, - odgovori on. - Ja ne razume~ A sigurno nije duga ni trajalo.

- Za anoga sigurno neće više ni da čuje? - p

ga. - Ona kaže da je njeno mesto ovde. Razmišljam o tome. A šta da pitam dalje? - Da l' ti je sada bolje, Adolf? On me po~gleda.

- Ne baš sasvim, Ernst. iVložeš pojmiti. Još n~ će biti bolj e. N~e misliš li i ti?

Ni on sam kao da ne veruje baš sasvim.

- Sigurno će biti bolje, Adolf, - kaže,m mu ostavljam na sto nekoliko cigara koje sam ušted~'. govarali smo još malo, a onda sam krenuo. U h~ sretih ženu, koja hoće žurno da prodje.

182

- Dovidjenja, gospodjo Betke, - rekoh joj i pružih ruku.

- Dovidjenja, - odgovori ona i dade mi ruku sa okrenutim licem.

Adolf me prati do stanice. Vetar zviždi. Pasmatra,m ga sa strane, i mislim o tome kako je u rovu gledao preda se i smeškao kadgod smo govorili o miru. Šta je sve ispalo od toga . . .

Voz odlazi, a ja mu s prozora još brzo rekoh:

- Adolfe, vrlo dobro te razume~m . . . i ne znaš kako to dobro razumem.

On ode poljem sam svojoj kući.

Zvoni za veliki odmor u deset časova. Predavao sam u višem razredu. Pored mene sada napalje jure četrnaestogodišnji dečaci. Pasmatram ih s prozora. Za nekoliko trenutaka izmene se potpuno, zbrace sa sebe školsku stegw i ponovo zadobiju svežinu i prostodušnost svoje mladosti.

Nisu prirodni kad sede preda mnom - ili su podmukli i laktaši, ili licemerni i buntavni. Tako ih je vaspitala sedmo;godišnja nastava. Neiskvareni, iskreni i bez ikakve slutnje, kao mlade životinje, došli su u školu sa svojih livada, od svojih igara i snova. Kod njih jo~š važi osnovni zakon živih bića: najživlji i najsnažniji je vodja, koga ostali slušaju. Ali s nedeljnim obroci~ma obrazovanja postepeno je nakalemljen drugi, veštački zakon ocenjivanja: onaj koji je najbolje pokušao svaje obroke, odlikovan je i važi za najbaljeg. Ostali su imali da se ugledaju na njega. Nije čudo što su s~e najživlji protivili. Ali su morali da se povinuju, jer dobar učenik je ideal škole. Ali kakav je to ideal? I šta je postalo od dobrih djaka u životu? U staklenoj bašti škole imali su kratak prividan život, a ka~ije se utoliko sigurnije izgubili u prosečnosti i beznačajnoj podređenosti. Samo su loši djaci unapredili svet.

Posmatram ih u igri. Sa snažnim i gipkim pokretima predvodi ih kuždravi Damholt, koji sa svojom energijom vlada celim prostorom. Oči mu sevaju barbenošću i hrabrašću, .r~šići i žile su mu zategnuti, a ostali ga slušaju bez oklevanja. Kroz deset minuta, međjutim, isti će taj

18'

deran, kada bude sedeo ovde u klupi, biti zakopčan, j~
gunast dečko, koji nikad ne zna svoj zadatak i verova _ '
neće položiti ispit o Uskrsu. U lice će mi se napravi'
krotak, a iza ledja se izbekeļjiti, tečno će lagati kad
budem pitao da li je prepisao zadatak, i brzo će mi plj ;
nuti na čakšire ili podmetnuti ekserče na stolicu,
besomučno režanje.

ako mu se pruži prilika. A najbolji učenik, koji je
napolju bedna prilika, u učionici će rasti i samosv

dizati prst kad Damholt ne bude zn.ao da od.govori i
razneti u paramparčad!

nizno i besno bude očekivao svoju dvojku. Odličan u
zna sve, pa i to. Ali Damholt, koga bih zapravo moraa
hiljadu puta mi je miliji od ovog blede~ prime

! zniti

učenika.

Sležem ramenima. Zar nije već jednom bilo t

Tu
mene. Iz
se na r
da ga
se samo

Iz kuć
- Za

ga

Ja odmahujcm, a s
- Pluto! Pluto! Ga
Uz

njima. Ali

tara dalje

Na pukovskom sastanku u sali Knnersmana? Zar ni~~
dahće:

ste a dozvat
tamo poziv vredeo sve a čovek ništa, iako je ranije
sasvim drukčije? Vrtim glavom. Kakav li je owo sv

pitam ga ja.
' koji smo opet zapali . . . ~.

beštija poklala je već čitavo tuce

Damholtov se glas opet ori po dvorištu. Razmišl
Volf ni

o tome da li bi potpuno drugarsko ophodjenje učiteljg
stari vojnik! uaenikam dalje odvelo. Možda bi se time odnos popra

mno~go šta izbeglo ali bi to u suštini bila samo ab

Znam to i po nama samima: omladina jasno vidi i n
mitljiva je. Ona se drži zajedno i čini neprobaja~l ~

; protiv odraslih. Ona nije bolećiva - može joj se prl
stavno da mu pregriz,e kičmu. Ali se ovčarski pas

' žiti, ali se ne ~može k njoj ući. Ko je jednom izgnan iz

nikad se više rLe može vratiti. Postoji zakon godina.
laje, a Volf se patpunonrnuklo bori. nokrvno, sa svojim oštrim~ pogledam Damholt bi d
ski stav iskoristio 'za sebe. Možda bi čak poka~o ~v ;

seljak.

privrženost, ali ga to ne bi s rećilo da uoči svaju
Daga se stresa, priskaće, grabi u vazduhu

p ·

osećaju zaj ~

d

a

Zanesenjaci su vaspitači kaji veruju
~brće, ponovo napada i opet promaši; izgleda kao da je

tako se malo vidi ovčarski pas

sa omladinom. Omladina i ne želi da j~e razumeju ~

želi da ostane takva kakva je. Ako jaj se odrasli p :

na šta je navikao kao obaveštajni

~P~s, provlači se izmedju doginih nogu, napada je odoz-
suviše nametljivo, smešan joj je kao da je obukao

mladinom

ali amla

už

Ta e iz

li

g g

r.:

- Ko je izg~bljen? -

a, -

pas,

- A

Pr

vodu. Vidin
za krsta. A

jegulja, iz
sti, pa s

reži i

~

'-' Uovraga! - ljuti se

ti
ć

, , , , ,

trb ~

w

sa o

a

n

e

rsto

e

drži

haljinice. Mi možemo ose

ne oseća s nama. U tome je njen spas. ~

J

Kao pobesnena, zaurla dog a i baci se na zemlju da bi

Zvoni. Odmo,r je završen. Damholt sa oklev~

ga

tako šcepala. Ali Volf ju je u ~magnovenju, brže ne o

ulazi u red pred vratima.

184 y~

:~>i . 3 .1. :". ^ ..8~~ .I .š.y ,_ r :~i- . , , , , ,

C) 04 i3 N `~ (~D

O I ~b~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

`d ~ P ~ ~ fD. Ć Đ. ~ i ~ ~ . _ ~ ~ lD Đy O ~ ~ ~ ~ N "s ~ Ć C

w ~ o b ~ p ~ ~ "d

. N ! ~ ~ . r T O O Đ ~ N ~ O. Y. O w ~ ~ " O Đ _ 7 C ~ 'C ~ v, 'N ~ ~ ' ". ` _ !.

m ~ , ' p ~ ~ w ~ ~ co

~. ?r ~ é ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ . N ~ m' ° o o ~ °. sv. ~ , ~ b0 9 . ~ P~

cn Q ~ . C ~ ~ . r. , ~ C ~ ` (~ND`

~ C ~ tr ` ° ~ s ~ ~ . c ~ ~ ~ ~ :oa~a ~

~ . o. v ~ l " ~ O - Đ ~ ~ c9 N ~ 'Q' ~ ~ ~ N

O N` O p . O " r ~ u. C , " ~ Ć C C ~ O. r... r. v l ` ~

a ~ b u. ~ f ~

~ H. . . . . _ . . . . . ` , , , . . . , :e, ~ EC ~ ~ ~ ~ 'u ~ ~.

m Đ. . ~ N. ~ ~ ~ ~ ' (D

I ~ Đ ~ G ~ ~ . ` i P ~ I CGOO. ~ su ~ I ~ ~ Jr. , ~ .. - A7 r

y C o W au ~ ~ i ~ ~ p P - Ć ~ C . ~ ' ~ w

o ~ ` ~ ~ ' ~ , ' N ~ n ` w m ~ o o c. n: ~ o m m ~ ~ o ~ ~ cra ~ ~ a C

m o ~ x; o. ~ ^ v ~ w ~ ` ~ a. o ~ ` v o ~ ~ . m

O ~ t ` " ~ ~ p ~ . O ~ ~ ~ ~ t l ~ O , . _ w ~ ' . ~ C d Y ~ n Ć . , ' ~ ~ ' O a G O. G ~ y

CD ~ O

~ ` ~ s ~ ~ N ~ . ! ~ p , ~ . y ~ . ~ . . ' ~ ~ O ~ ~ , ~ p ~ O. P r. m

~ r . n ` r G: . vy _ _ . _

a, r, _

C p ~ ~ N o ~ . ~ ~ . v C ~ ~ n ~ c, o ~ p y, , ~ ~ ~ ~ . c1. c ~ o ~ ~ ' v ~ C N ...

~ C H

. ~ . ~ O in ` ~ ' n ~ ` . a O ~ C C ~ 7 ' t 7 O

00 Đ 7 ' ~ . ~ i J. ~ ~ N a' (D " ~ ... ' ~ , ~ _ , C: . , ~ ~ t

. ~ p a ~ u

I ~ ~ A. ~ z,

_ N ~ f ~ 7 ~ , ~ % r 1. ~ 1 r, n. . O. ` ~ ~ ~ ~ ~ C _ ~ . , ~ C ~ r D

. W G. f D O

O , ^ " fl G ~ . y . ~ p ~ ~ , ~ ~ . ~ ~ ~ , O P CD ~ ~ ' ~ ~ I

~ ~ I

N ~ ' ~ ~ ~ , ~ ~ R ~ f 7 ` ' 3 ln D. C ~ . ~ . O. P: Đ ~ Ć i C ~ C. ~ CD

f ~ D ~ ~ . O ~ ~ ~ ~ . Ć

` r " w N ~ ~ : ~ ~

~ ~ , ~ ' ~ ~ 7 c ~ ~ ~ I

" . O ~ , ~

' a . m .

'~" Oh W ~' . Đ. ~ . Đ. .p, . ~n ~' . p~ ~ c~cC~.. "~~~~0
. C ~~~'0 O ~ r` m ~ .~ :- . '~ ~ ,`---: ~ O C W ~-l,~D N Vi W .'~. fD fD.
VI ~. ~ aa o T~, - l"m% ri ~ ~` ~ 0 'L3 ~ O ~
;a

L1 Flandriji, posle jednog besomučnog prepada, dugo= je trajalo dok je stigla pomoć jednom ranjeruku. Mi sm~' mu obmotali sve zavoje i podvezali sve što smo mogli, y on je i dalje krvario, p"osto je iskrvario. A iza njega ~ sve to vreme, na večernjem nebu stajao je ogroman oblak; sasvim usamljen, kao brda beline, zlata i rwmenog bleska: Nestvaran i divan iza razrušenog mrkog predela, stajao je sasvim tih i svetao, a ranjenik na umoru ležao je ti~! i krvario, kao da jedan drugom pripadaju, a ipak mi' j1~ bilo nepojmljivo da je oblak na nebu tako lep i ravnodu* šan dok čovek umire . . .

Poslednji otsjaj sunca obojio je ledinu tmurnim et~ ~-enilom. Vivci uzleću kričeći. Bukavac doziva s bare. N~ pomično gledam tu purpurno-smedju površinu . . . Kt~ Huthulsta beše jedno mesto gde je na livadama bilo to~ liko bulki da se sve crvenilo. Zvali smo ih krvavim liv~ dama, jer su u oluji imale bledu boju tek zgrušane, j' sveže krvi . . . Tamo je Keler poludeo kada smo, izmu' i umorni, prolazili jedne jasne noći. Izgledalo mu je, nesigurnoj svetlosti meseca, da su to jezera krvi, i h` da skoči u n~ih . . .

Zebem i pogledam gore. Čemu li ovo? Zašto mi t~o često dolaze ove uspomene? I tako čudne, sas drukčije ne.go napolju, na frontu? Da nisam suviše s~

Volf se miče pored mene i laje u snu, sasvim visotti i tiho. Sniva li o svome stadu? Du~o sam ga gledao, an~i ga probudio, pa smo se vratili.

Subota je. Odoh Viliju da ga pitam hoće li sa mn n u grad, da tamo provedemo nedelju. Ali on odbija i .p misao na to:

- Sutra ovde imamo kljukanu gusku. Nikako j~ ~ mogu izneveriti. A zašto ti ideš?

- Ne mogu nedeljom ovde da izdržim - ~6°~ mu.

- Ne razumem to - kod ovakve hrane!

Odoh sam. S nekom nejasnom nadom uveče k~ do Valdmana. Tamo je velika gužva. Neko vreme sto~ i posmatram. Po parketu se kreće mnoštvo mladića 1~

~30

su se provukli ivicom rata. Oni su puni samopouzdanja i znaju šta hoće, njihov svet ima jasan početak i jasan cilj: uspeh. Oni su mnogo odredjeniji nego mi, iako su mladji.

iVledju igračima ugledah onu ljupku malu švalju s kojom sam pobedio u uanstepu. Pozvah je da igramo valcer, i onda ostasmo zajedno. Pre nekoliko dana primio sam platu i za taj novac poručujem nekoliko boca slatkog crno~ vina. Pijemo ga zajedno, i što ga više pijem sv~e bolje tonem u neku čudnu setu. Šta li onda reče Albert? Imati jedno biće koje tebi pripada?

Zamišljen slušam devojkinu čeretanje; kao lastavica ona cvrkuće o drugaricama, o zaradi po kamadu belog rublja, ~o novim igrama i o hiljadu beznačajnih stvari. Kad bi joj platu poverili za dvadeset pfeniga po komadu - mogla bi ručavati u restoranu i onda bi bila zadovoljna. Zavidim joj na jasnom, jednostavnom životu, i stalno je dalje ispitujem. Svakoga ovde ko se smeje i ko je raspolo~en hteo bih da pitam kako živi. Možda bi neko od njih mog'ao da mi kaže nešto što bi mi pomoglo.

Posle sam lastavicu otpratio kući. Stanuje u jednoj sivoj najamnoj kućerini, pod krovom. Zastali smo pred aratima. Osećam toplinu njene ruke u svojoj. Lice joj se nejasno belasa iz tame. Ljudsko lice, ruka u kojoj je toplina i život . . .

- Fusti me s tobom . . . pusti me . . .

Oprezno se šunjamo stepenicama koje škripe. Ja upalih šibicu, ali ona je odmah ugasi, pa me uhvati za ruku i povede za sobom.

Uska sobica. Sto, divan mrke boje, postelja, na zidu nekoliko slika, u uglu šivaća mašina, probna lutka od trske i korpa s belim rubljem ža šivenje.

Mala hitro donese špiritusnu lampu, pa kuva čaj od jabukovih ljusaka i deset puta već iskuvanog i ponovo osušenog čaja. Dve šolje, nasmejano malo i vragolasto lice, dirljivo plava haljinica, ljupko siromaštvo sobice, mala lastavica kojoj je mladost jedina imovina . . . Sedoh na divan. Da li tako počinje ljubav? Tako lako, u šali? Verovatno mora čovek pritom preskočiti sebe sama.

Lastavica je mila. Sigurno spada u njen .mali život i to da nelio dodje i uzme je u naručje i apet ade. ~ivaća

189

,s

mašina zvri, drugi dolaze, lastavica se smeje, lastavi, plače i stalno šij e. Prebaci mali zastirač preko šivaće ~ šine, koja se time pretvori iz radnog živinčeta od nikl8 čelika u humku punu crvenog i plavog svilenog cveć Neće da ~e potseća na dan, ugnezdi mi se u zagrljaj,, ~ čereta, cvrkuće i peva u svojoj lakoj haljinici - tanka i bleđa, donekle izglednela i laka da je čovek može odn~ do postelj~e - tako joj je sladak izraz predanosti kad ~ se obviče oko vrata, uzdiže i smeška se kao dete, zatvori njih očiju, uzdiše i dršće, nešto muca, duboko diše i puš sitne krike - gledam je, stalno je gledam, hteo bih i` da sam takav, i čutke pitam: je li to ono? . . . je li to on - i

onda me lastavica žove raznim imenima, stidljiva .~ nežna i pripija se uza me - a kad podjem i upitam "Jesi li srećna, lastavice?", ona me dugo ljubi i menja` u licu, maše mi, pozdravlja me i kli~rna glavom . . .

I ja silazim stepenicama i pun sam čudjenja. Ona srećna, - kako brzo to ide. Ja ne shvatam. 'Zar nije ti ipak drugo biće, zaseban život, u kaji ja nikad ne m~ ući? Zar ne bi ona ostala to i kad bi plamtela ljubaV! meni? O, ljubav . . . buktinja koja pada u ponor i pokazi koliko je on dubo~k.

Prolazim ulicama prema stanici. Ne, to nije ono, n3 nije. Tu je čovek još više. usamljen nego inače . . .

III

Svetlosni krug lampe obasjava sto. Preda mnom leži gamila plavih svezaka. Pored. njih stoji boca s crvenim mastilom. Pogledam sveske, podvlačim greške, stavljam unutra upijač i sklapam ih.

Onda ustanem. Je li to život? Ta jednolika ravnomernost dana i časova? Ka.ko to u suštini ~m.ala ispunjava! Još ostaje vrlo mnogo vremena za razmišljanje. Nadao sam se da, će mle jednalikost umiriti. Ali ona me čini samo još nomirnijim. Kako su duge večeri ovde!

Idem preko dvorišta. Krave dišu i tapkaju u polumraku. Na niskim klupama pored njih čuče služavke i muzu ih. Svaka sedi zasebno, kao u nekoj sobici, čiji su zidovi crnobela tela krava. Male svetiljke trepere i.znad njih u toplom isparenju staje, mleko u tankim ~mlazevima štrca u muzlice, a dojke devojačke njišu se u plavim cicanim haljinama. Devojke dižu ,glave, smeše se, dišu i pakazuju zdrave, bele zube. Oči Lm sijaju u tami. Miriše na selo i stoku.

Stojim neko vreme pred vratima, a onda se vratim u i~- sobu. Pod svetlošću lampe leže plave sveske - uvek će tako ležati - hoću li ja uvek tako sedleti, sve dok polako ne ostarim i najzad umrem? Najbalje je da legnam.

Polako prelazi crveni mesec preko krova koša i ocr

tava mi na podu okvir prozora, kosi četvoraugao sa krstom u njemu, koji se stalno pomera kako s~e,mesec penje.

Posle j~og časa dopuzio mi je na krevet, a senka krsta šunja , . mi. se po grudima.

'Ležim u velikom, crvenoplavo kariranom seljačko~rn ~revetu i ne magu da zaspim. Katkad mi se sklope oči, i ~ šumno propadam u prosto~ b~ez granica - ali u posl~lem trenu trgne me i probudi iznenadni strah, pa

191

:: .

dalje slušam kako na crkvenom tornju izbijaju ča~ slušam, čekam i prevrćem se.

Najzad ustanem i opet se obučem. Onda izidjenn 1 prozor, izvuče~rn i psa, pa idemo napolje, na ledinu. Me sija, vazduh šumi, a ravnica se daleko proteže. Tar železnički nasip je seče.

Sednem pod jedan klekov žbun. Posle nekog vreno vidim kako se pale signalne lampe na železničkoj pt Dolazi noćni voz. Tiho i metalno tutnji pruga. Pojadlj se farovi lokomotive na horizontu i gone pred soboan; snop svetla. Voz sa osvetljenim prozorima projuri, za nutak su mi sasvim blizu odeljenja voza s koferima i lj skim sudbinama, ali već ju~e dalje, pruga polako svet; u vlažno~m sjaju, i samo je još crvena lampa pozadi ~ iz daljine uprta ovamo kao usijano oko.

Gledam kako mesec postaje svetao i žut, tuxrl0. kroz plavi suton brezovih šuma, kišne kapi vrcaju s granja u zatiljak, posrćem preko korenja i kamenj~ elovna zora rudi pri povratku kući. Lampa još gop očajno pogledam po sebi - ne, to ne mogu izdržaH, rao bih biti dvadeset godina stariji da bih se mo~gao miriti s time . . .

U,moran i iznuren pokušavam da se svučem. Ne u~ mi. Ali još pre nego što zaspim stegnem pesnice - 1 da napustim - još neću da napustim . . .

A onda opet šumno propadam u prostor bez gr~

. . . i oprezno se provlačim dalje. Polako, jedax~ 1 dan santimetar. Sunce prži po žutim padinama, žt cveta, vazduh je vreo i tih, privezani baloni i beli ot protivavionskih topova vise na horizontu. Pred ~ šlemom nišu se crvene latice jedne bulke.

Sasvim slab, jedva primetan šum dopire iz pi'e1' onog žbunja. Onda opet tišina. čekam dalje. Jedna zeleno-zlatnih krila puže preda mnom uz peteljku kamilice. Njeni pipci opipavaju zupčasto lišće. Opet peri laki šum kroz podnevni mir. Sada se polavl~u žbunja obod jednog šlema. Pod njim čelo, sve~e d lučna usta - ispitivački prelaze oči predelam i SP'

192

se na beli blok papira. Bezbrizno on crta skicu onog majura preko.

Izvlačim ručnu bombu. Dugo traje. Najzad leži pored mene. Levom rukam je odvrnem i brojim u sebi. Zatim je u niskom luku bacim ptaema kupovinu žbunju, pa brzo idiznem natrag u moju rupu, pripijem telo za zemlju, za-bijein lice u travu i otvorim usta.

Prasak eksplozije razdire vazduh, otpaci lete svirajući, j~ krik se izvije, sasvim stegnut, besornučan od užasa. U ruci držim drugu bombu i virim iz skloništa. Englez, leži sada otkriven na zemlji, obe su mu kolence otkinute, krv otiče. Lepršave trake, razvijeni uvijači vise iza njega, on leži na trbuhu, rukama vesla kroz travu, usta mu širom otvorena, i viče.

Naglo se okrene i spazi me. Zatim se odupre rukaana i propne kao morski pas, izdere se na mene, i krvari, krvari . . . Onda mu crveno lice pobled.i i upadne, pogled, se slomi, a oči i usta su samo još crne duplje lica što propada i palako se naginge zemlji, pa klone i padne u kamilicu. Svršeno.

Puzim dalje i hoću da se došunjam do naših rovova. Ali se još jednom osv'rnih - mrtvac je najednom oživeo, i diže se kao da hoće da potrči za mnom. Odrvnem i drugu bombu i bacim je prema njc~mu. Ona padne na jedan me~' od njega, otkotrlja se, leži - ja brojim, brajim zašto ne eksplodira? Mrtvac sada stoji, pokazuje mi zube, ja bacam još jednu bombu - i ona omane - sada već on.aj koraknu nekoliko puta, pa potrča sa svojim patrljcima, kezi mi se i pruža ruke za mnom - bacim i poslednju . ~mbu - padnle mu na grudi, a an je samo zbriše - ja tada skočim da pabegnem, ali me izdaju kolena, meka su Wo maslo, beskrajno sporo ih vučem, zalepljen sam za ~ju, trza.m ih, bacim se napred., čujem već dah moga 8°m~lja, cirkam šakama moje olabavelie nage - ali odo~'ag mi se sklope dve ruke oko vrata povuku rne natrag i p~tisnu na zemlju., mrtvac mi klekne na grudi, dohvati ~j~jače koji se vuku kroz travu i ob~mata mi ih ako vrata. \ Ja izvijam glavii, naprežem sve ,mišiće, bacim s~e desno da ~nakern ornči - evo, jedan trzaj, zagušni boi u grlu, '~vac me vuče napred, ka obronku krečne jame, s,kotrlja Pov~,a:ak 13

i93

61 0~~ 2 ~ ~ ~~~9 , ~ ~ 1 ~ ~ ~ 1

1 5 0 ~ ~ ~~~~

~ ~ 0 ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 7 ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 3 ~ ~ 85 ~ . ~ 2 ~ . ~ . ~ 8 ~ 0 ~ . ~ ~ ~ ~ 3 93 ~ ~ 330 8 ~ ~ ~ ~ 8 ~ ~ 0 0 0 0 0 ~ ~

. ~ . .

06~658~ 77 ~~~40~~8~~~~~3

.0 2~~~~~ ~ ~0 ~ ~~~~~ ~ ~04 ~ ~~~ ~ 2 ~ 3~ ~ ~ 0 ~ ~16 ~~~~~,~~~~~ ~ ~~~8~. ~ ~8~~~.5 1 ~0, ~~0~8~ 8 5~ 4~ 8

...~.0...8~4~~~~,~~~~

w ~' o

O __ . ~cD

u· fD

~ ~ ~8~80~68~~~~~0 ~ ~ ~

~~8~80.268.~5~~~~~85~56~ ~ 1 1~~1~~~~~ ~~~~~ ~~~~~ ~0 . ~~~~~~2~ ~8~ ~ ~ , ~ ~ 9 ~ ~ 0 ~ 3 ~ ~ 0 ~ 0 ~ ~ 5 ~ ~ ~ 90 ~ ~ . ~9 ~ ~~~~~3~~~~~8~8~ ~ ~ ~ 4 . ~ ~ . ~ ~ 2 ~ ~ ~ 3 ~ . ~ ~ 7 ~ 30 ~0~0~~~~~ ~

~67~ 0 ~ ~ ~ 1 ~ ~ 8 7 ~ ~ 8 ~ ~ ~ 2 ~ ~ 9 ~ . ~ 7 ~ 0 ~ ~ , ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 6 ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 18 ~ ~ ~ ~ .

63 ~ ~ ~ 9 ~ 03 ~ ~ ~ 7 ~ ~ ~ 85 ~ ~ ~ ~ . ~ ~ ~ 82 58 ~ ~ 00 ~ ~ ~ ~ ~ . 0 ~ ~ ~ ~ ~ , ~

~ ~ 30 ~ ~ ~ 3 ~ ~ ~ ~ ~ . ~ . ~ . ~ ~ ~ ~ ~ 2 ~ 1 0 ~ ~ ~ ~ ~ ~ 00 ~ 9 ~ ~ 9 ~ 5 ~ ~ ~ ~ , 5 ~ ~ ~ ~ 8 ~ ~ ~ 4 ~ ~ 9 ~ ~ 7 ~

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 7 ~ ~ ~ 85 ~ 8 ~ ~ ~ . ~ 0 ~ ~ 7 ~ ~ 0 ~ 8 ~ ~ 0 ~ ~ ~ ~ . ~ ~ ~ ~ ~

~ . . ~ . . . . . 9 ~ ~ . 8 ~ . . 1. ~ ~ . . 5. ~ 0 ~ ~ . ~ ~ 5 ~ 0 ~ ~ ~ . ~ 5 ~ . . ~ . . . . 23 ~ ~ 3 ~

O ~ , CT ~ ~ , ~' o O ~ d ~ T d ~ ~ n . ~ , ~ Nt~p b

~ ~ cn ~đ oac a.~ w c ~

i. . ~ ~ : ~ _ (y ~ ~ ~ ~ ~ u. (~ ~ n C'1 Đ~ i3. ~ p~ .-r r'y ..

uW' , ~' ~ (Dd~O, ' ~ ~ n, ~ ~ t' D' ~ t ~ ~ ~ r. ~ N

. '3 Y' f/W ~ , ~ C P I O ~ ~ ~ ' ~ G G ~ tjt , . '7 ` r.

O H C ~ t Nt O r. fD " ~ ~ ` ~ ~' Nt (y Q' (n " r" Đ~ W m vx " , . 7 O rD r. ~ fD ~ lD (D ~

6 ~ ~ ~ ~ 7 , 070

~ 5. ~ ~ ~ 0 ~ 9 ~ 28 ~ 89 ~

~ 2 ~ 0 3 ~ 5 ~

~ ~ . 68 ~ ~ ~ ~ 0 3 ~ 9 ~ 0 ~ ~ ~

~ ~ ~ , ~ ~ 8 ~ 9 ~ ~ 4 ~ ~ ~ ~ 0 ~ ~ . ~ ~ ~ ,

~ ~ ~ ~ 3 ~ ~ ~ 6 ~ ~ 7 ~ ~ 0 ~ ~ . ~ 2 ~ ~

~ 0 ~ . 4 ~ ~ ~ 0 ~ 0 ~ ~ ~ ~ ~ 4 ~ ~ 0 ~ 707 ~ ~ ~ ~ 8 ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 2 ~ ~ 7 ~ ~ 7 . 2 ~ ~ , ~ 8 0 ~ ~ 8 ~ ~ ~

3 ~ ~ ~ ~ ~ 5 ~ ~ ~ , ~ ~ ~ ~ 3 ~ ~ 4 0 ~ ~ 0 ~ ~ ~ ~ 8 ~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ 0 ~ 8 ~ 00 ~ . ~ ~ ~ ~ ~ 63 0 ~ ~ 8 ~ ~ 8 ~ ~ ~ ~ 8 ~

~ ~ 1 ~ 8 ~ ~ ~ 0 8 ~ 0 ~ ~ ~ ~ ~ ~ 0 ~ ~ ~ . ~ ~ ~ ~

stenje s pogotkom u trbuh, kako se ječi s pogotka~ pluća, kako se zviždi s pogotkom u glavu? Drugo ništa znamt Više nisam naučio! ' .

Da li da vas odvedem do zelene i sive mape, pF predjem prstom preko nje i da vam kaaem da je tu lju umorena?

Da li da vam objasnim da su knjige što ctt mreže kojima mame vaše bezazlene duše u korov fra žičanu mrežu lažnih pojmova?

Evo, pred vama stojim ja, okaljani krivac, i trel bi da vas zamo:lim: ostanite kakvi ste i ne dajte da b svetlost detinjstva zloupotrebe za šiljati plamen mz'i Oko vaših glava još je dah nevinosti - kako mogu j~ vas učim! Iza mene jure još krvave sene prošlosti kud ja smem ~medju vas! Zar ne moram prvo da post'a opet čovek! ;

Osećam kako se širi grč po meni, kao da post~ kamen i kao da ću se razdrobiti. Polako se spušta~ stolicu i shvatam da ne mog~ više ostati ovdje. Po~ vam nešto da dokučim, ali ne uspeva. Tek posle izd~i vremena, koje mi se učini beskrajno, popušta ukođ~ Ustan'em i s mukom izgovorim:

- Deco, možete ići. Danas nema nastave. Mališani me pogledaše, da se slučajno ne šalia~ potvrdjujem glavom. "

- Da, istina je - idite i igrajte se danas - ceA~ - igrajte se u šumi - ili s vašim psima i mačkaf~3 sutra tek dodjite opet . . .

Pobacaše s kloparanjem kutije u torbe, pa s c~ nje~tn i bez daha se guraju napolje. 'a Spakovao sam svoje stvari i otišao do su ;

jura da se oprostim sa Vilijem. On je u košulji,. n

na prozor i v'ežba na violini "U maju sve oživi". Na:~ je obilna večera. Vili sa zadovoljstvom izjavljuje:

- To mi je treća danas. Primetio sam da ~ tati i zalihe, kao kamila.

Saopštih mu da ću večeras otputovati. Vili nije, koji m.nogo ispituje. Zamisli se pa mi reče:

- N~ešto ću ti kazati, Ernst! Ovdje jeste d

dok imamo ovakvu hranu - i pritom pokaza na s'~ sa deset konja me ne mogu izvući iz ove P~~ štale.

S tim rečima izvuče ispod divana sanduk piva.

- "Jaka struja" - smeška se držeći etiketu pred lampom.

Dugo sam ga gledao, a onda ~rnu rekoh: - O, Vili, hteo bih da sam kao ti!

zatvarač natbo~~lem - smeška se on i s praskom otkaçi Idem prema stanici, a iz komšijske kuće dotrča nekoliko devojčica sa zamazanim ustima i lepršavim trakama u kosi. Baš su sahranile u vrtu je~u mrtvu krticu i pomolile se bogu za nju. Po~klaniše mi se i pružiše ruke:

- Dovidjenja, gospo'n učitelju.

196

, , "~- w n.,đ:~. z .__ ..

--:~~ .__ . . . . ~. ~. ~w

H v

O

. f,;

::

Z

me ~moj otac.

oslovi

kod kuće.

retko kad

preda se.

gleda

Brinemo se za tvoju budućnost, Ernst.

;

sam ih od Karla, a on ne puši bukovo lišće.

Dobio

on.

pita me

potvrdjujem glavom.

~r

Ja

Zašto si to učinio?

-

se uopšte nismo razumeli.

::;

Ja sležem
~rno potpuno raz

šta će sada biti? - pita me dalje.

;;

y';r zato što

- Pa

::

~ - Nešto

svejedno da li postoji ili ne.

njega.

201

- Slušaj, oče, možda imaš pravo. Ali ja sam nauč~ da živim u podzemnoj rupi, sa kriškom hleba i tan~ čorbam.. Bio sam ~dovoljan čim se niJe Pucalo. Stara ~. cak,a već je bila luksuz, a slamarica za vrame odmora ~. pozadini pravi raj. Onda možeš pojmiti da sam sada zadovoljan što živim i što se ne puca više. Ona malo jela i pića što mi treba verovatno ću nekako skupiti, a za sv~e ~o ~n vremena u mom dug'om životu. , On ne može da se pomiri s time.

- Da . . . Ali to nije nikakav život, tako u vetar . .,y Kako se užme - velim mu ja. - Ja smatraaa to nije život alca bi jednom xnog'ao reći da sam tz-i ' godina iz dana u dan išao u istu učionicu ili u istu ', celariju.

Sa čudjenjem mi odg,ovori:

- Ja već dvadeset godina idem u fabriku kartona, sam ipak doterao da budezn samostalan majstor.

- Ali ja neću da doteram ni do čega, oče, ja hol~ samo da živim. .

- I ja sam valjano živeo, - dobaci mi on s p ponosa. - Nisam badava izabran za člana zaz~a ~ , komore.

- Budi srećan što ti je sve tako glatko išlo vorih mu.

∴ - Ali moraš i ti da p~taneš nešto - j~ule on

- Zasad mogu da se zaposli,m u radnji jednog r~... druga, koji mi je to ponudio, - rekoh mu da bi ga , rio. - Tu ću zaraditi koliko mi treba.

On vrti .glavom. ~ ` - I zato napuštaš lepo činavničko mesto?

- Č:esto sam već morao da ponešto napuštavm, ~! Zabrinuto powče dim iz svoje cigare.

- Imao si čak i pravo na penziju.

Ja odmahujem. : ., - Ah, koji 'ce od nas vojnika daživeti šezdeset B'od na! Puni smo svačega, što će ~e tek kasnije pojaviti; i mi ćemo sigurno ranije odapeti. Ni poz-ed najballe ~ ne mogu zamisliti da ću doživeti šezde~t godina~ v~

~ sam suviše mnogo dvac~esetogodišnjih ljudi kaka u~ Zamišljen pušim i p~a~'~ oca. Još a~~ ~ ' je on otac, ali on je usto i ~mia stariji čovek, oP~

pedantan, čiji nazori nemaju za mene više nikakve važnosti. Mogu dobro da zamislim kakav bi bio na frontu: uvek bi se maralo pomalo paziti na njega, i on sigurna nikada ne bi postao podoficir.

Oдох Ludvigu. On sedi medju hrpom brošura i knjiga. Rado bih hteo da razgavaram s njyme o svemu što mi je na duši, jer imam osećaj da bi mi možda on mogao pokazati neki put. Ali danas je i on nemiran i uzbudjem.

Neko smo vremп áaskali o beznačajni,m stvarima, a ~~ mi reče:

- Sada moram lekaru . . .

- Opet zbog srdobalje? - pitam ga, - Ne - zbog nečeg drugog.

- A šta ti je još, Ludvig? - pita.m ga začudjemo. On ćuti neko vremie, usne mu dršču, a onda ,mi kaže: - Ne znam.

- Da podjem s tobom? I tako nemam nikakva posla . . .

On potraži svaj u kapu. - Dobro, hajde.

Usput me ponekad krišom pogleda sa strane. Čudno je potišten i ćudljiv. Sk.renusmo u ulicu Lipa i udjosmo u jednu kuću, pred kojom je malen, bedan vrt sa grmljem. Pročitah belu emajliranu tablu na vratima: Dr, med. Fridrih Šulc, specijalista za kožne i polne bolesti. Zastadoh. - ~ta je to, Ludvig?

On me poglecia; bled.

- Još ništa, Ernst. Imao sam pre neki čir. Sada mi ~ povratio.

- Ako ništa drugo nije, Ludvig . . . - sa olakšanjem mu velim. - Kakve sve gnoj nice j a imam! Kao dečj e glavi~e. To dolazi od suragatne ishrane.

Zazvonismo. Otvori nam sestra nudilja u belom ~mantilu Obojica smo grdno zbunjeni i ulazimo zajapureni
~c~ekaonicu. Sarru smo, hvala bogu. Na stolu leži gomila
e2aka "Sedmice". Prelistavamo ih. Prilično su stare. U n~i~a se govori baš o miru u Brest-Litovsku.
202 __, 203

Ulazi. lekar. Blistaju mu naočari. Vrata što vode~:' ordinaciju upola su o~tvorena iza njega. Unutra se. vie
stolica od niklenih cevi i kože, zazorno praktična, da čoveku srce stegne.

Smešno je kako mnogi lekari imaju naročitu sklonu da s bolesnicima postupaju kao s decom. Zubari su u tq
pogledu prosto za studiju, ali izgleda da su i ovi ta.l~j

- No, gospodine Brajieru - klepeće naočarka :, moraćemo avih dana da se upoznamo malo bliže. Ludvig sto~ji
kao avet i guši se. ` - To znači . . . ,

Lekar klima glavom hrabreći ga. . . , ' - Da, rezultat pregleda krvi je stigao~. Pozitiv~ Sada ćemo da objavi,mo
rat 'toj žgadiji.

- Pozitivan . . . - muca Ludvig. - To ~ači, dakli~ ~ Da - ~govara lekar. - Moramo preduzeti m! lečenje.

- To znači, dakle, da imam sifilis? ; - Da. ' ; Jedna zunzara zuji po sobi i udara o prozor. Vr~

stoji. Vazduh izmedju zidova zagušljiv ie da se pr~~~~ Svet se izmenio. J~eziva susnnja postade jeziva s~'~~ -

Nije li to zabuna? - pita Ludvig. - Ne bi li_

magao ponovo praviti pregled krvi?

Lekar odrečno vrti glavom. ' - Bolje da ranije počnemo s lečenjem. Ovo le se~ll darni stadijum.

Ludvig, guta.

- Je li izlečivo?

Lekar živnu. Lice mu je bilo skoro veselo o~`1 uzdanja.

- Potpuno! Evo, ove cevčide ovde, njih ćemo p1 uštrcavati kroz pola godine. Onda ćemo videti šta ča dalje.

Možda ništa više neće ni biti potrebn~. Lu~ danas može izlečiti, , ,

Lu!es - odvratna reč. Zvuči kao tanka, duga ~ - Na frontu ste ga dobili? - pita lekar.

Ludvig potvrđuje glavom.

- Zašto se niste odmah lečili?

- Nisam znao šta je. Nikad nam nisu o torne govorili. A i pojavio se mnogo kasnije, i izgledao je sasvim
bezazlen. Zatim je nestao sam od sebe.

Lekar vrti glavom, pa ovlaš primeti: - Da, to je naličje medalje.

Ja bih ga najradje klepnulo stolicom po glavi. Šta on zna kako je kad se dobiju tri dana dopusta za Brisel, i kad
se iz jama, povraćanja, blata i krvi večernjim vozom stigne u grad sa ulicama, fenjerima, svetlošču; radnjama i
ženama, s pravim hotelskim sobama i belim kadama, u kojima se može brčkati i zgrebati prljavština, s lakom
muzikom, terasama i uhladjenim teškim vinom . . . Šta on zna koliku draž ima već plavo isparenje sutona u
kratkim t~'enucima izmedju užasa i užasa, koji su kao pukotine u oblacima, kao divlji krici života u kratkim
razmacima izmedju smrti i smrti. Ko zna nećemo li kroz koji dan visiti u bodljikavim žicama sa izlo:mljenim
kostima, i urlati, gušiti se od žedji, lipsavati . . . Još jedan gutljaj od toga teškog vina, još jednom udahnuti, još
jedan pogled bacati u taj nestvarni svet boja u prelivima, snova, žena i uzbudljivog šapata, reči, od čega še
pretvara u crne fontane, od čega se rastvaraju godine blata, besa i beznadežnosti u sladak, klicktav vrtlog
uspomena i nada . . . Sutra će već dojuriti smrt sa topovima, ručnim granatama, bacačima plamena, krvlju i
uništenjem . . . Ali danas je tu još ova nežna koža, koja odiše i mami kao život sam, koja neshvatljivo zavodi, tu
su sene u potiljku; tu meke ruke - pršti i seva, pada i struji, a nebo gori . . . Ko će tada još na to misliti da u tom
šapatu i o~mami, u tom mirisu, u toj koži može da leži i ono drugo, ono što vreba, krije se i prikrada, čeka: lues .
. . Ko zna i ko želi da Lo zna, ko misli uopšte dalje od današnjice - sutra je možda već svemu kraj . . . Prokleti
rat nas je naučio da vidimo i grabimo samo ovaj trenutak.

- A sada? - pita Ludvig. - Što pre početi.

- Onda odmah sada - kaže Ludvig mirno. Ode s lekares u ordinaciju.

Ja ostadoh u čekaonici. Iskidah nekolike sveske "Sedmice", u kojima sve sija od parada, pobeda i sočnih fraza
ratom zanesenih pastora.

204 ~ . . . 205

Ludvig se vraća. Ja mu šapnuh:

- Idi još jednom lekaru, ovaj sigurno ništa ne

Ovaj pojma nema.

On umorno odmahuje, i čutke silazimo niza stepe '

Dole, ne gledajući u mene, naglo se aprašta:

- Dovidjenja . . .

Ja ga pogledah. Naslonio se na ogradu i grčevito "

gao ruke u džepovima.

- Šta ti je? - pitam ga uplašeno.

- Hoću da idem - odgovara on. '~

U grad
Mesecima s

- Onda mi bar daj šapu - kažem mu začudj ' za vre~ ne rat
, što j'e naj
Drhtavim usnama odgovori: imate novaca
urno sada ne že~liš više da me se dotakneš` ,
- Si i
g crna
pre°~e talu
Stoji kod ograde o~prezan i tanak, u istom staw ; Ulicama
što je stojao naslonjen uz nagib rova, žalosna lica i vreme nast
; štenih vedja,
kasar'nama. Ali to se još ne vidi. Razle
- Ah, Ludvig, Ludvig, šta rade to s nama! Zar j ~ do
Evo,
lupi
zvekane
k
neko
drži gavoT. A zatim o~pet sve učuti.
g
nem, majmune,
te ne dota
;
te se, sto puta te se dotičem . . .
dovraga, čak i ridam, ja, magarac, pa~
Guši me ~
, mama s f
, .
obgrlim i pritisnem uza se, i osećam kako drhti . .
sme je to koješta . . . Možda ga ~;
Ludvig
- Ah redovima. N
" n~t
otadžbine? , , ,Ra
sve će to urediti ona naočarka
Smiri se sada
imam Table no
o
a ja ga čvrs,to držim. ~ .
dršća
` ' On dršće
, svrcu da
, .
, .
Za n

., ~'

a

'

.

;i

skakati

Ilene

kaišu. Živo
idu pored: sv
s~nu, a slep
u kolonu, laju
Ali ovi san
uje i lajanje.

, i o

, kao d

~'ugova kao milosrd

~~~a

j

i b

u

nečega

O

stao j

raskrečeni~m prednjim nogama, i laje, polako, duboko tužno, sve dok povoz~rka ne prodje mimo njega . . .
t Čudnovato je: svi su ovi ljudi u borbi oslepili i sto~ se kreću drukčije nego oni što su slepi od rođenja. Pokre
su im žustriji, a utoliko i oprezniji, još im nedo, ytg, sigurnost kao onima iz mnogih tamnih godina. U njitx još
živi uspomena na boje, nebo, ze~mlju i suton. Kreću ~
a kao da još imaju oči, nesvesno dižu i okreću glave :! pogledaju onaga koji govori s njima. Poneki nose crt
poklopce ili zavaje na očima, a većina je bez njih, kaa i su tako još malo bliže bojama i svetlu. Bleda rumen
več~ sjaji se iza njihovih oborenih glava. U izlozima se p@t prve svetiljke. Oni, međjuti,m, ne asećaju na svojim
čel `` blagi i nežni lahor večeri, polako idu u svojim gy', čizmama kroz večiti mrak, koji se kao oblak širi oko,~~
dok im se misli uporno i turobno veru po onim si. ~~ brojkama koje treba da im znače hleb, opstanak i zi a ipak
ne mogu da to znače. U ugašenim komorama
r ~ tromo se pokreću glad i beda. Bespomoćni i puni st "" oni osećaju njihovu blizinu, ali ne mogu da ih vid~:"
preduzmu išta protiv njih, osim da u ovako velikoan polako idu ulicama i svo.ja mrtva lica dižu iz mraka~
,I' svetlost, sa nemom molbom da to vid'e oni koji jos ~o~t~ videti.
~; ' Za slepima se redjaju jednooki, iskidana lica ranj~ u glaw, iskrivljena i nabrekla usta, glave bez nosa i ~
donje vilice, cela lica pretvorena u jedan jedini ožilja~IE nekoliko rupa tamo gde su bila usta i nos. Ali, iznad '~
te pustoši: tihe, tužne čovečje oči što pitaju . . .
' `` Za njima se nižu dugi redovi onih bez no~~ već imaju veštačke udove, koji, pri hodu, koso n izmiču i sa
škrípam udaraju o kaldrmu, kao da je ,,~ čovek veštački, od goždja sa šarkama. :8

Onda dolaze oni koji se tresu. Njihove ruke, g~ odela, tela tresu se kao da još drš'cu od užasa. Oni vi~e; vladaju sobom, volja im se utulila mišići i živci se l~ nili pro.~v mozga, oči su im tupe i nemoćne. ' Jednooki i jednoruki g'uraju pred soboan, u ~~ pletenim kolicima s pokrivač'em od voštana platna, ~ povredjene ko~ji mogu da žive samo još u tim kolic~i

208

n;ekoli:~o njih vuku piitka ručna kolica, kakva upo:rebljavaju s'.olari za prenos postelja i sanduka. Na njima sedi samo jedan trup. Uopšte nema nogu. To je gornji deo tela jednoga snažnog čoveka, i ništa drugo. On ima temeljit potiljak i šircko, čestito lice s velikim brcima. Mogao je biti upakiveč nameštaja. Pored njega je tabla s krivim slovima, kcju je, verovatno, sam napisao: "I ja bih rado hodao, dru;o~'i". Ozbiljna lica sedi, samo se katkad odupre rukama : odbaci malo dalje, da bi drtkčije seo.

I~olcna se polako vuče ulicama. Tiši.na nastaje tamo kuda pr^lazi. Na uglu Kukaste ulice mora dugo da stoji. Tamo ~e podiže nov veliki lokal za igranje, pa je ulica zakrčena gomilama peska, kolima cementa, skelama, iz-medju skela, iznad ulaza, već plamte crvena električna slova: "A;torija", bife i restoran. Kolica s trupom stoje baš ispoci teга i čekaju da sklone nekoliko gvozdениh šipki. Tamni ž~r natpisa razliva se po njemu i boji mu lice, koje nemo pos:ratra, sumorno i crveno kao da je nabreklo od neke užasne strasti i kao da će ovog časa prsnuti sa strašnim krikom.

Ali kolona krenu dalje, i ono je opet li.ce upakivača namešta,ja s bolničkim bled:lom u bledom večeru, i za-hvalno se osmehuje kad mu neki drug gurne cigaretu medju usne. Tiho prolaze grupe ulicama, bez uzvilca, bez ogorčenja, pribrano, samo s jednom tužbom, ne optužbom - oni znaju: ko ne može više da puca, ne,ma mnogo čemu da se nada. Oni će otići do gradske većnice i tamo, verovatno, stojati neko vreme, nekakav sekretar će im nešto govoriti, a onda će se razići i zas.ebno vraćati u svoje sobe, u svoje teskcбne stanove, bleđoj deci i sivoj bedi, bez mnogo nade . . . Zatočnici sudbine koju su im drugi pripremili . . .

~to je kasnije, grad je sve nemirniji. S Albertom hoda~m ulicama. IVa svima uglovima stoje grupe ljudi. ~že razni. glasovi. Govori se da se vojska već sukobila s radnicima demonstrantima.

Iz lcraja. Bogorodične crkve iznenada odjeknu puščani Pucnji prvo pojedinačni, a zatim čitavi plotuni. Albert i la se pogledasmo; pa bez reči krenusmo u pravcu pucnjave.

Povratak 14 2~rt

U susret nam trči sve više ljudi koji viču: ' - Donesite oružje, banda onih gadova puca!

Mi požurisma. Provlačimo se kroz grupe, probij~ se dalje, sada već trčimo, - neko mučno, opasno uzt djenje goni nas napred. Dahćemo. Pucn.java se pojača

- Ludvig! - viknuh j a.

On trči pored nas. Usne mu stisnute, vilične k~ isturene, oči hladr_e i napregnute, lice mu je opet ka;t ravu. I Albertovo. I moje. Jurimo za puščano,m pucnjai~ kao za nekim sigrialom koji nas stravično privlači.

Masa ispred nas odstupa s vriskom. Mi se probija kroz nju. Žene drže kecelje pred očima i beže. Razleš~ urlik besa. Odvlače jednog ranjenika. .;

Stižemo na pijacu. Tamo se utvrdila vojska kod g~ ske većnice. Bleđo otsijavaju čelični šlamovi. Pred st~ nicama mitraljez u pripravnosti. Trg je prazan; samb ulicama koje se ovamo ulivaju tiska so svet. Bila bi lu~ ići dalje. Mitraljez vlada trgom.

Jedan ipak ide napred, sasvim sam. Iza njega ~ masa iz uličnih creva, ključa oko kuća i zbija se u y~ go~milu.

Ali on je daleko ispred svih. Iz senke koju baca izbio je na mesečinu nasred trga. Jasan, aštar glas v~ - Natrag!

Onaj diže ruke. Mesečina je tako jaka da se ~di~ mu u tamnoj duplji usta blesnuše zizbi kad poče da ga!i -

Drugovi . . . a Utišao se. Njegov ~as je usamljen izmedju. C~

cgromne gradske većnice i senki, usamljen je na trgE~~ lepršav golub. ' - Drugovi, ostavite oružje! Zar ćete pucati na ~

braću! Ostavite cruzje i dodjite k nama!

Nikada mesec nije bio tako svetao. Uniforme na~ penicama gradske većnice blede su kao kreda. Prour belasaju.

Obasjana polovina crkvenog tornja je o6'~= od zelene svile. Kameni vitezovi na ulazu, sa kaci~ vizirom, blješteći iskaču iz osenčena zida. _`

- Natrag, inače pucamo! - čuje se hladna nat~ Pogledam Ludviga i Alberta. To je bivši k~~ naše čete! To je Helov glas! Neka napetost me da~ da prisustvujem kakvom pogubljenju. Znam: Hel će pi

:amna masa ljudi kreće se u senci kuća, koleba se i n~~;rn'a. To traje čitav večnost. Onda se sa stepenica

~dvojiše dva vojnika s puškama i podjoše ka onome usamlje.~om u sredini. čini nam se da je beskrajno dugo

tra~alo dok su dospeli do njega, izgleda nam da tapkaju ~i mestu, po sivom glibu, kao svetlucave lutke od krpa s

t;uškama spremnim za pucanje. Onaj ih mirno sačeka. Kacla su stigli do njega, on poče iznova:

- Dru.govi . . .

Oni ga uhvatiše pod miške i gurnuše napred. On se n;~ brani. Vuku g'a tako brzo da sve posrće. Tada se u

pczadini zaeriše uzvici, masa se pokrenu, čitava ulica krem.z nolako, nepravilno napred. Jasni glas komanduje:

- Brzo riatrag s njime! Pucaću!

Zaprašti jedan plotun u vazduh. Onaj se iznenada otrže, ali se ne spasava nego juri koso ka mitraljezu.

- Ne pucajte drugovi!

Još se ništa nije desilo, ali masa, kad vide da onaj bez oružja trči dalje, i sama polako podje napred. Talasa se u jedno~m uskom ogranku duž crkve. U narednom trenutku komanda poleti trgo~m, kao grmljavina prolama se šketanje mitraljeza i mnogostruko odjekuje od kuća, a s fijukom i praslo:m udaraju kuršumi o kaldnmu.

Munjevitom brzinam sklonili smo se iza ispusta jedne kuće. U prvi mah me ukoči neki gadan strah, kao nikada na frontu. Zatim se pretvori u bes. Video sam kako se onaj usamljen čovek okrenuo i pao napred. Oprezno virim iza ugla. Baš sada opet pokušava da se uspravi, ali ne može. Ruke mu se polako opuštaju, glava klonu i, kao da je beskrajno umoran, trup mu se spušta na kaldrmu, tada se razveza klupče u mo.me grlu i ja viknuh:

- Ne! Ne!

Oštri krik moj stoji izmedju zidova kuća. Osetih tada kako me neko g'urnu u stranu. Ludvig Brajer ustaje i odlazi preho trga onoj tamnoj mrtvačkoj gomi(i. Ja viknuh: - Ludvig!

~Ii on ide dalje -- dalje . . . Unezveren buljim za njim...

- Natrag! - ponovo odjekne kamarda sa stepen~ca gradslce većnice.

210 _ ~ 211

L,~dvig zastade za trenutak, pa doviknu prema većnič - Zapovedaj te samo, poručniče Hel, neka i dalje ~

ca;u! r:
Žatim ode dalje i sagmi se pored onoga što leži ,~
;
zemlji. °
i Vidimo kako jedan o vic=: napušta stepenice. Nesve~
, se odjednom stvo^ismo ~ored Ludviga, i ečekujemo on~
, što dolazi i nosi samo pw!icu kao oružje. I Ve okl.eva n.,~
, od
li bi
ći k
d~~
ga
vu
a

easak, i.ako smo trojica ovde i mog

Izteli, jer se njeg'ovi vojnici ne bi usudili da pucaju'
straha da njega ne pogo~e. :

Ludvig se uspt'avi.

v; - Česti-am vĆ~n. paručniče Hel. Ovaj čovek je mrt,~
Ivlaz krvi tc<,e isNod kaputa mrtvoga i kaplje u b9
zde izmedju ?~amenia kaldrme. Pored tanke i žute de~
ahli.zle iz rul:ava; s'~u~lja se krv u lokvi, kaj~
ruke

'Er

crni oresijavaj~.zći na m~~Pčini.

- Rrajer -- carenadi se Hel. ~i

e! - Znate li i ?~o j e ovo? - pita ga Ludvig.

o

Hel ga gleda i drma glavar_n. p

''

,

- T~'Iaks Vaj!.. ..;

a nustiti da ~rnakne - kaže Hel

1-it

~

eo sa:m, ~;

-

w.a

koro žamišljen

t

k

; II

a, s
 a
 nekoliko trenu -- 114rtav je - odgovara Ludvig. ~'
 Hel sleže ramenima. %
 ~; - nastavlja Ludvig.
 dru
 j
 r g
 e
 - Bio nam
 Hel ne odgovara. Ludvig ga hladno gleda.
 - I-rasan zanat!
 Na to se Hel pol~:enu i mirno izjavi:
 l
 j
 - To nije važno. Važan ;e samo ci
 Ludvig ga nrez:ivo pogleda.
 " - Cilj . . otkad se vi izvinjavate? Cilj! Vama ~
 ~
 e da ~R
 zanimar,je - ti tc~ne je sve. Povucite vaše ljud
 i dalje pucali! "
 Hel odmahnu nestrpljivo. r'
 tra'~
 - Moji će ljudi ostati. Kad bi se povukli, su
 ~ate. ~
 i t
 o
 napali sa desetstrukom jačinom. I sam
 imate vreme~
 tl
 D
 e
 a
 pet minuta ću posesti ušća ulica.
 mrtvaca odnesete.

-- Dižite ga -- kaže nam Ludvig.

212

Zatim se još jedno~m obrati Fielu.

- Ako se sada povučete, niko vas neće napasti. Ako ostanete biće novih žrtava. Zbog vas! Zna li to?

- Znam - odgovori on hladno.

Još jedan časak stojimo jedan prema drugom. Hel nas Fo~,natra redom. Čudesan je ovo trenutak. Nešto se lomi.

Cnda smo podigli i poneli labavo telo Maksa Vajla.

pred nama se otvorio širok prolaz. Lete krici: "Psi plaćenički!" "Krvava policija!" . . . "Ubice!"

Iz ledja Maksa Vajla kaplje krv.

Unesosmo ga u najbližu kuću. To je holandski bife. Vekoliko bolničara već su tu i previjaju dvojicu koji leže nu

parketu za igranje. Jedna žena s krvavem kecljom ječi ~ neprestano hoće kući. S mukom je zadržavaju dok ne

stignu nosila i lekar. Ranjena je u trbuh. Pored nje leži jedan čovek na kome je njegov stari vojni~ki koporan.

Meta:~ :~,~u je probio oba kolena. Pored niego kleči i kuka njegova žena:

- Pa on nije ništa učinio! Sa~mo ie prolazio iuda! A ja ~am mu donela ručak! Samo ručak njegov . . .

Pokazuje prstom na sivi emajlirani lonac,

Igračice :z holandskog bara zbile se u jedan ugao. Poslovodja ~rčl;ara uzrujan i pita ne bi li se ranjenici m.ogli

odneti i2a neko drugo mesto. Propašće mu r-adnja ako se počnc pričati o tome, Nijedan gost neće više hteti da

igra. Anton Derrut, u svojoj zlatno; p,ort:rskoj uniformi, ranjenikovim usti:na prinasi ila~u kanjal;a. Poslovodia

ga zgranuto gleda ,'_ daje mu znake. !'yl: se Anton ne da zbuniti. Ranjenik pita:

- Ve uieš li da ću spasti noge? Ja sar~ so~er!

Sti:~u nosi.Ia. Napolju opet prašte puc~~ · r~'~i skočlmc. Vriska, galarr,a ; tresalr oi~na. istr~asmo.

-- Razvalite haldrz-u! - više ne~ro ·'_ ~.zdara oijukom mediu kamenje.

Bacaju dole duške, stolice i jedna dečja kolica. Sa trga sevaju puciji. Pozadi pršti s_^.. := rova.

- Gasi fenjer!

Jedan čovek iskoei i razbi ga ciglom. Odmah se smrači. ~ ILezole! - ;>ikne Albert.

213

On je. Pored njega je Valentin. Pucnji su ih sve pxj vukli kao čopor. Kozole urla:

- Ernst, Ludvig, Albert, napred! Te svinje puca~ na žene.

Ležimo po kapijama, kuršumi zvižde, Ijudi se dexi mi smo preplavljeni, zahvaćeni, podivljali, pomahnitali ~ mržnje - krv prska po kaldrmi, opet smo vojnici, pozip~ nas je uhvatilo, s praskom i bukom huji rat nad na9~ izmedju nas, u nama - svemu je kraj, drugarstvo je i~i šetano mitraljezom, vojnici pucaju na vojnike, drugovi;t drugove - kraj . . . kraj . . .

III

Adolf Bečke je prodao svoju kuću i preselia se u grad. Kada je primio natrag svoju ženu, izvesno vreme bilo je dobro. Qn je radio svoj a ona svoj posao, i izgledalo je da će se opet sve srediti.

Ali selo je počelo da zucka. Kada je žena uveče prolazila sokakom, dobacivali su joj: momci su joj se drsko smejali u lice; žene su, sa jasnim smeranjem, sklanjale svoje suknje ispred nje. Nikada ništa žena nije govorila Adolfu o tome. Ali je slabila i svakog dana bila sve bleedja.

~lično je bilo i sa Adolfom. Ako bi ušao u krčmu razgovor bi prestao; ako je posetio koga, dočekivan je abunienim ćutanjem; postepeno su se pomaljala prikrivena pitanja; u pijanstvu su se javljale glupe primedbe, a posle njih se ponekad zaorio podrugljiv smeh. Nije znao šta da radi, jer zašto bi, najzad, imao da polaže račune selu o nečem što je njegova lična stvar, a što nije shvatio ni sam pastor, koji ga je zlovoljno posmatrao iza svojih naočara kad bi prošao pored njega. To ga je mučilo. Ali ni Adalf nikad nije govorio o tome sa svojom ženom. Tako su jedno vreme živeli jedno pored drugog, sve dok se ?~untovnici ne osmeliše jedne subote i nešto teže dobaciše ženi u Adolfovom prisustvu. Adolf planu. No °na ga uhvati za ruku.

- i~Iani, često čine ta, pa skoro i ne čujem više. - Cesto?

Najednom mu bi jasno zašto je postala tako tiha. Kao Pobesne° skoči da uhvati jednoga od lajavaca. Ali su oni iščezli iza zbijenih ledja svojih drugova.

Otišli su hući i legli ćutke. Adolf je netremice gledao pred~ se. Začu tih, pritajen 'zvuk. Žena je plakala pod jor 215

ganom. Možda je ona često tako ležala dok je on spav;" Tiho joj reče:

- Budi mirna, Marija, makar svi govorili.

Ali ona je i dalje plakala. Osećao se nemoCan i u~, mljen. Neprijateljska pomrčina beše iza prozora, a d~,~ je šumelo kao stare torokuše. Pažljivo stavi ruku ženi r rame. Ona ga pogleda suznih očiju.

- Adolfe, pusti me da odem, onda će prestati sa tim Ustala je. Sveća je još g'orela. Njena velika senka nj hala se po odaji, klizila po zidovima, a o~na je bila sitna slaba pri malom svetlu. Sedela je na rubu postelje i mašl se čarapa i bluze. Zajedno s njom se mašila i njena ču1 novata ogromna senka, kao nečujna sudbina, koja se ` crne zasede spolja ušunjala kroz prozor, pa se groteskn izobli`ceno, podrugljivo ceri i sve njene pokrete prs uporedo s njome - kao da će sada odmah da napadi svoju žrtvu i odnese je u šumni mrak.

Adolf skoči i brzo navuče na prozore bele zavese ~ muslina, kao da će time odvojiti nisku sobicu o~d na koja kroz crne četvrtaste rupe s pohlepnim očima bulju zuri unutra.

Žena je već navukla čarape i ma~šila se prsluka. Adć se tada stvori pred njom.

- Marija . . .

Ona pogleda gore i spusti ruke. Prsluk joj pade i očima ' ad bedn~ , zemlju. Adolf ugleda jad u njen m , l stvora, jad pretučene životinje, sav očajnički jad onih k~ ne mogu da se brane. Obuhvati je oko ramena. Kako topla i meka! Kako mogu kamenjem da se bacaju na nj Zar nemaju oboje dobru volju? Zašto ih tako nemilosrd draže i gone`? Privuče je sebi, a ona je popuštala, pa x t~'. obvila ruku oko vrata i položila gla,ni na rame. Stojali ' tako, priljubljeni, u spavaćicama, zebli su, osećali j~ f drugo i hteli toplinom svojom uzajamno da se iskupe, _ su seli na kraj kreveta i ra~govarali malo, a kad su sen opet zadrhtaše pred njima na zidu, jer je stenjak kc goreo i plamen se gasio, povače Adolf ženu nežnim ~ kretom natrag u postelju, a to je značilo: ostajemozaJ~~ iznova ćemo pokušati, - i reče onda:

- Otići ćemo odavde, Marija.

216

To je bio izlaz.

- Da, Adolfe, hajd'mo odavde!

Zatim se baci na njega i tek sada poče glasna da plače. On ju je čvrsto držao i stalno joj ponavljao:

- Sutra ćemo tražiti kupca . . . odmah sutra . . .

I u vrtlogu namera, nade, besa i tuge uze je on, i oćajanje postade žar, dok nije umukla i plač joj se stišao kzo u deteta, pa najzad nestao u iscrpenosti i blaženom disanju.

Sveća se ugasila, senke su nestale, žena je spavala, ali Adolf je dugo još budan ležao u svome krevetu i razmišljao. Kasno u noć pro~budi se žena i asemi da su na njoj čarape lioje je navukla kad je htela da od°. Svuče ih i pogladi pre no što ih stavi na stolicu do kreveta.

Posle dva dana Adolf Betke je prodao svoju kuću i radnju. Uskoro zatim našao je u gradu jedan stan u zamenu. Nameštaj su natovarili. Psi su marali ostaviti. Najteže mu je bilo rastati se od vrta. Nije bilo baš lako ćići, i Adolf nije znao šta će još ispasti iz toga. Žena, međjutim, be;e us_-dna i tiha.

Kuća u gradu vlažna je i mračna, ograde na stepenicarna prljave i obložene miriso~m perionice, vazduh zagu~Sljiv od mržnje suseda i neprovetrenih soba. Ovde je malo posla ali utoliko više vremena za razmišljanje. Njih dvoje ne mogu da se raspolože. Izgleda kao da je sve pošlo za njima.

~d;f sedi u hujni i ne može da shvati da nikako ne biva ~olje. Uveče, i~ad sede jedno prema drugo~n, pešto prčići;aju novine i raspreme s+o, oko l~uće opet lr~azrir.a sete i već ga hvata nesvestica od osluškivanja i aazmišljanja. Žena je povazdan zaposlena; ona čisti štednjak, ~- lz-id jo? on l;aže ;;Hodi, Ma-rija", ostavlja krpu i šmirglu i P=ilazi. ~n;iu, a kad je privuče i sa o`sećanjem bedne usamljenosti šapuće joj "savladaće`mo", ona klima glavom, ah'_osta~e tiha i. ni;e tako vesela kao što bi on želeo. On ne zn~, da to za~.isi od njega isto ?cao i od nje, da su se or~ raz:šli za one četiri godine što nisu bili zajedno i da su sada postali teški jedno d-rugom, @n navaljuje na nju:

`'.17

"Pa kaži bar nešto . . ." Ona se uplaši i rado mu nešto kaže, Ali šta da govori? Šta se krupno događa u ovoj kući, ~ njenoj kuhinji? Kada dva bića doteraju dotle da moraju govoriti, onda nikada neće mo~ći da se izrazgovaraju g: izglađe ono što ih tišti. Dobro je govoriti kada bdi sc~:, kad govor teče lako i živo, ali šta mogu pomoćy. nestaln~: i nerazumljive reči kad je čovek u nesreći! One sa~no j~ više pogoršavaju nesreću.

Adolf prati očima pokrete žene i vidi iza njih društ~~ !!

ženu, mladu, veselu, ženu iz svojih uspomena, koju ~ može da zaboravi. Sumnja iskršava, i razdražen joj ' cuje: "Sigurno još uvek misliš na onog mangupa, je lii°~ A kad ga ona na to pogleda razočarani,m očima i on uvi svoju nepravdičnost, baš zbog toga rije dalje: "Mora da ' tako, pre si bila sasvim drukčija! Zašto si se vratila? Mti~ gla si i kod njega ostati!"

' Svaka reč boli i njega samoga, ali ko bi zbog t ćutao! On govori i dalje, sve dok se žena ne sakrije u ć ' do slivnika, gde ne dopire svetlost, pa opet plače zalutalo dete. Ah, svi smo mi deca, zalutala, Iuda deca," uvek je noć oko naše kuće. .

; , On ne može da izdrži to, pa odlazi, besciljno tu ulicama, zastaje pred izlozima a ništa n^ v:di, juri ona~ri gde je svetlo. Tramvaji zvone, automobili zvižde

! njega, ljudi ga guraju, a ispod žutih krugova svet ~- fenjera stoje uličarke. Njišu stamenim zadnjicama, se i hvataju pod ruku, a on pita: "Jesi li vesela?" pa

s nji.ma, zadovoljan što će nešto drugo videti i čuti. posle opet tumara i zastaje, neće kući, mada bi h~~ ' odlazi u krčme i napija se.

Tako ga ja nadjem, i slušam i posmatram kako mutnih očiju, teško izgovara reči i pije . . . Adolf Be ~~~ ' najoprezniji, najbolji vojnik, najverniji drug, koji je

gima pomaga.o i mnoge spasao. Tamo napolju, kada. , svetleće rakete lebdele u vazduhu i živci bili iskidani '~ juriša i smrti, često mi je bio i zaštita i uteha, i ~j~:~° brat; spavali smo jedan do drugoga u mokrim rovovim~; pokrivač me je kada sam bio bolestan. On je sve m .qa uvek je znao da pomogne . . . A ovde visi u žicama, r~ rul;e i lice, oči su mu već mutne . . . Očajnički~m glasom mi govori:

- Ernst, čoveče božji . . _ da smo ostali napolju . . . Ta:no smo bar bili zajedno . . .

l~e odgovaram mu - samo gledam svoj rukav, na keme :e vide nekolike isprane crvenkaste mrlje od krvi. To je icrv Maksa Vajla, koji je ubijen po Helovoj komandi. Dotle smo došli. Opet je rat, ali drugarstva nema više.

218

IV

Tjaden slavi venčanje s konjskom kasapnicom. Rac nja se razvila u pravi zlatan majdan, i u toj razmeri ; rasla i Tjadenova naklonost prema Marihen.

Ujutru mladenci kreću na venčanje u crnim lak~ -ranim i belom svilo~m postavljenim kočijama, razume s sa četvoropregom. kao što dolikuje preduzeću koje < l:cnja živi. Vili i Kozole su određeni za svedoke. Vili za tu svečanu oriliku kupio bele rukavice od pram namuka. To mu je zadalo mnogo muke. Karl je pr -norao da nabavi pola tuceta bonova, pa onda je počeo traganje, koje je trajalo dva dana - nijedna radnja ni imala Vilijev broj, Ali se isplatilo. Irrečno bele kese, kc je najzad pronašao, delovale su veličanstveno uz sve obojeni žaket. Tjaden je Wraku, a l`~arihen u belo j ha1 ni sa šlepom i vencem od nrirte. .

Neposredno pred odlazah u matičarsko zvanje r sklapanja građanskog b-raka, desio se nezgodan slučaj Kozole stiže i vide Tjadena u fraku, pa dobi n~t grčevitog smeha. Tek što se donekle povratio, pogle opet u stranu i spazi Tjadenove klempave uši kako, belasaju iznad visokog okovratnika, pa ponovo prsnu grohotan smeh. Ništ.a ne pomaže. On bi usred crkve zav štao i upropastio celo venčanje, - zbog toga, u p~l~ nje;m trenutku, ja uskočih kao svedok.

Cela konjslca kasapnica svečano je okićena. Na uls stoji cveće i mlade breze, čak i klanica je ovenčana Je vinom, na koju ,i,e ~, 'i.li. uz ovšle oaohrananje, okačio ta~ "Srdačno dobrndošli!"

Razume se da o ručku nema ni komada konje~ Najbolja svinjetina puši se u čiuujarna, i ogromna tel pečenica pred nama leži_ isečena.

220

Posle telećeg pečenja Tjaden skide frak i okovratnik. Sada može i Kozole bolje da prior~e, jer dotle nije smeo da pogleda ustranu, bojeći se da će dobiti napad gušenja. TVi se ugledasmo na Tjadena, i sada postade ugodno. Posle podne tast pročiea dokument po kome Tjad°n posta;e suvlasnik >rasapnice. Mi mu čestitamo, a Vili oprezno unosi, sa svojim belim rukavicama, naš svadbeni dar: iredingani poslužavnik s priborom od dvadeset .lcristalnir ~akiskih čašica, usto tri boce konjaka iz Karlove zalihe. Tast je tako tronut time da ponudi Viliju mesto pes'ovodje. Uskoro će negde da otvori restcran. Vili odluči da razmisli o tome.

Uveče dodje na časak i Ludvig. Po Tjadenovcj iz ičitoj mol~; došuo je u uniformi, jer Tjaden hoće da pckaže svoj,r.~=. da ima prijatelja pravog potporučnika. Ali L=:lvivy u s kero ode. Mi ostali sedimo sve dok na stolu ne ostado~e samo kosti i prazne boce.

U ponoć odlazimo. Na ulici Albert predloži da odemc još u ':.afanu Greger.

- Tamo je davno već sve zatvoreno - veli Vili. Ali Albert je uporan.

- TMože se ući odostrag. Karl_ zna prolaz.

?~r=ho od nas nema prave volje. Ali Albert navaljuje sve dolc ne popustimo. Čudim se tome, jer inače on uvel; prvi želi kući,

Iaho je kod Gregera sprema sve ~mračno i iiho, upadnemo u silan promet, ušavši okolo, preko dvorišta. Greger je crnoberzijanski lokal - tu se skoro svakog dana sedi do zore.

Jedan deo lokala sastoj~ji se iz malih loža sa crvenim somotskim zavesama. To je vinsko odeljenje. Većina zavesa je navučena. Odatle se čuje cika i smeh. Vili se kliberi i razvukao je usta od jednog do drugog uha.

- Gregerov privatni burdelj!

Mi sedosmo više napred. Kafana je dupke puna. Desno su stolovi javnih žena. Gde poslovi uspeavaju, tu c~eta životna radost. Zbog toga je dvanaest žena ovde skoro malo. Doduše, imaju konkurenciju. Karl nam po

221

kazuje gospodju Nickel, bujnu, garavu pticu. Muž joj .y, samo malen prigodan crnoberzijanac koji bi besumnj umro od gladi. Zato mu ona pamaže tako što sa svaku njegovim ortakom redovno po jedan čas sama pregovar

u stanu.

j

Oko svih stol.ova vlada užurbanost, šuškanje doša~ tavanje, ćućorenje i graja. Goste u engleskom odelu novim šeširima odvla.če u budžake pridošlice u koport ni,ma, bez okovratnika, tajanstveno se izvlače iz džepov paketići i mustre, ocenjuju se, odbijaju, ponovo nud vade se beležnice, u pokretu su olovke, s vremena I vreme odjuri neko na telefon ili napolje, a vazduha samo vrve vagoni, kilogrami maslo, haringe, slanin ampule, dolari, forinte, nazivi akcija, brojke. '

Odmah do nas žustro se raspravlja o jednom vagoi uglja. Karl samo odmahnu rukom. '

;!

!

- Sve je to u vazduhu. Jedan je čuo nešto, dni posreduje kod tzećeg, ovaj nagovara četvrtog, jure n~

to iz
št
o
a
o

kolo i prave se važni, ali retko kad ima ne
To su samo potrkuse koje bi rado da ugrabe neku p:
viziju. Pravi crnoberzizjanski kneževi rade najviše s je
nim do dva posrednika koje poznaju. Onaj debeli, t~
preko, kupio je juče u Poljskoj dva vagona jaja. Ta ja
putuju sada za Holandiju, usput će biti ~

kako kažu
,
~ije deklarirana, a onda će se vratiti kao sveža pi1
holandska j aj a po trostrukoj ceni. Ovi ovde napred t~
kokainom; ti zaraduju, naravno, kolosalno. Levo s,!
Diderih; trguje samo slaninom. Takodje vrlo unosno.

ži V
- Zbag tih svinja gladujemo mi sada - re
Karl ga uverava:
- I bez njih bi gladovali. Prošle n~elje država

ilo
prodala deset buradi masla koje se sasvim ukvar
čer je još ned

B
t
k
ar
a
o.
duga stajanja. Sa žitom je isto

jer je ~
e
i
f
,
g
en

no mogao kupiti nekoliko tovara za p
u jednoj trošnoj šupi skroz pokislo i abudjalo se.
- Kako se zove taj? - pita Albert.
- Barčer. Julius Barčer.

-- Je~ ou ~*D~eov8e? / -- ~5oD~~ ~a jeote I{o~e& li du r~di s 'iozeY --' ~uI~arl.
~~' ~22

Albert potvrđuje glavom. - Ima li novaca?
- K'o pleve - izjavljuje Karl sa izvesnim respektom.
- Pogledajte, dolazi Artur! - viknu Vili smejući se. Na zadnjim vratima se pojavljuje kao kanarinac žuti gumeni kaput. Nekoliko gostiju ustade i poleti na njega. Lederhoze ih odgurnu u stranu, pozdravlja pojedince pokroviteljski, pa prolazi izmedju stolova kao general. Začudi .me kako je njegovo lice dabilo tvrd, nep: ijatan izraz, izraz koji mu ostaje i kad se smeje.
Pozdravi nas prilično sa visine. Vili se smeška. - Sedi, Artur.
Lederhoze okleva, ali ne može da odoli iskušenju da nam ovde, u svome carstvu, ne pokaže kakva je sila sada. - Samo na trenutak - veli on i uze Albertovu sto licu, koji je baš hodao po lokalu kao da je tražio nekoga. Htedoh da podjem za nji~n, ali sam odustao, jer mislim da će samo na časak u dvorište. Lederhoze poruči rakiju i poče da pregovara o deset hiljada vojnih čizama i

dvanaest vagona stareža s jednim čovekom čiji prsti sevaju od dijamanata, S vremena na vreme Artur baci pogled na nas da se uveri da li ga slušamo,

Albert, međjutim, prolazi duž loža. Neko mu je nešto pričao, i on to ne može da veruje, ali mu ipak celog dana leži u glavi kao daska. Proviri kroz prorez na poslednjoj loži - zanese se za časak kao da ogromna sekira pada na njega, a onda povuče zavesu ustranu,

Na stolu su šampanjske čaše, pored njih kita ruža, a stolnjak povučen i visi upola na zemlji, Iza stola skupila se na stolici jedna plavuša. Haljina joj raskopčana, kosa razbarušena dojke joj otkrivene. Devojka je ledjima okrenuta Albertu, pevuši neki šlager i udešava kosu pred Jednim malim ogledalom.

- Luci! - pozva je Albert promuklo.

Ona se okrenu i ukočeno g~a gleda kao neku sablast. Grčevito pokušava da se nasmeši, ali joj trzaji na licu zamreše kad primeti Albertov pogled uprt u njene gole dojke, Ne вреди lagati. Zastrašena sakrije se iza stolice.

- Alberte . . . , nisam kriva . . . - muca ona. - On . . . °n ~e ~ . . . - i odjednom počne brzo da brblja: - Opio
223

A

: me je, Alberte, uopšte nisam htela, sve mi je više sipao, , ni ~am više ništa znala, kunem ti se . . .

Albert ne odgovara.

' . - Šta je to? - upita neko iza njega.

! ~arčer se vratio s dvorišta. Klati se i Albertu duya ; ' u :ace dim od cigare.

- ~ta je? Hteo bi malo mufta, je li? Marš, dal~e, 9 odavde! ~ r~ ' Albert stoji jedan trenutak pred njim kao ošamu ~'

ćen. Sa neverov:tnom jasnoćom urezuje mu se u mou~!' zaobljeni trbuh, karirana šara mrkog odela, zlatni lana~~,~ ' sata i široko crveno lice.

U tom trenutku Vili slučajno podiže po~led sa na ~šeg stola, odmars skoči, obori nekoliko njih, pa jurnu kro~v lokal. :4li je prekasno. Pre no što Vili stiže, Albert je vt~.;" držao u ruci vojni revolver i pucao. Mi svi potčrastn~`:

r' onarno. ;, Barčer je pokušao da se zakloni stolicom, ali ju ~!D;~ digao ::,ir~o do visine o~čiju, a Albertov kuršum zaria

se u čelo na dva santimetra iznad taga. Jedva da je i na. šanio - oduvek je bio najbol;i štelac u četi, i godin ,, i već odlično ruku;e svcjirmojni.ir revolverom.

Barčer se srušio nu pod. No~z ,mu se trzaju. Pa ; je bio smrtonašan. D2vojka ciči.

- Napolie! - viče Vili, i zadržava goste koji -n~!: grnuše, , ~" Odvukosmo Alberta, koji nepomičan stoji i g~~1' devojku. Odvedosmo ga kroz dvorište, pa ulicom, i

; obližnjih uglova, do jednog mesta u mraku, gde sto ~~ dvoja teretna kola. Vili dolazi. za nama i zadihan Alber2u:

- Moraš odmah nestati, još ove noći! , ' Albert ga gleda kao da se tek sada budi. Onda " cslobodi, pa nemarno adgovarz:

- Batali, Vili . . . Znam ja šta imam sad da uč' - Jesi lud? - obrecnu se Kozole.

Albert se malo zanese. Mi ga držimo. On nas . gura od sebe, i tiho ~'ovori, kao da je veoma u~moran. " - Ne, Ferdinande . . . Ko učini ovo, mora i ono d

~a~ 224

Polako odlazi prema ulici.

:^:= Vili Lrči za njim i govori mu. Albert samo vrti glavom pa zadje za ugao Mlinske ulice. Vili ode za njim; a Kozole mu dovikuje:

- l'reba ga silom odvesti. On je u stanju da ode u policiju!

~ - Niislilim da sve to ništa ne вреди, Ferdinande, poznajem ja Alberta - veli Karl zbunjen.

Ferdinand se dere:

- Ai od toga neće oživeti onaj čovek. Šta mu to koris;i? Albert mo~ra otići!

Ćutke sedimo i čekamo Vilija.

- Kako je samo ~mogao da to učini? - sa čudjcnjem pita Kozole posle nekog vremena.

- Vežan je bio za tu devojku - objašnjavam ja. Vili se vraća sam. Kozole skoči.

- Je li otišao? Vili vrti glavom.

- Otišao je u policiju. Ništa se nije moglo. Pucao je skoro i na mene kad sam pokušao da ga odwčem.

- Dovraga!

Kozole spusti glavu na kolsku rudu. Vili se baci v rv avu. Karl i ja se naslonismo na ogradu kola.

Kozole, Ferdinand Kozole jeca kao malo dete.

p°~ratak 15

mirno dete . . .

tako

- Kal

tako mirno, dobro dete . . .

-- Još i danas je, gospodjo Troske - dodadoh ja.

;! Jedan kuršum je pao, jedan kamen se odvojio, j

; na mračna ruka je zahvatila medju nas. Pobegli smo '
! pred jedne sene, ali smo trčali u krugu i sena nas "
razume . . .

sti la. ,;:

;; Larmali smo i tražili, okoreli smo i predaii se,
klanjali smo se i iskakali, zalutali smo i dalje jurili, ~"
' ali smo uvek osećali senu u potiljku i hteli jaj i '

Mislili smo da ona juri za nama, a nismo znali da je `
sobom vučemo, da je i ona, nema, uvek tama gd.e `
i ' mi - da ona ruje iza nas na u nama - u nama
učini?

Hteli smo da zidamo kuće, čeznuli smo za vrto '
jer smo hteli da vidi,mo mare i osetimo
i terasama

- a nismo mislili da su kućama po~trebni temelji:
; smo kao i napuštena polja s jamama u Francuskoj.
upozoravam:

su tiha kao i okolne oranice, ali u njima još uvek

zatrana municija - sve dok ne bude ona iskopan `
Ona odgovara ne shvatajući vezu:

odnesena, plug je apasan i u opasnosti.

Da

, w

Mi smo još vojnici, a to nismo znali. Da je Alb

mladost bila spokojna i bez preloma, ~nnoao štošta.
Taj Barčer je sigurno bio 'zao čovek?

Ovako

l

č

o.

uva

Zrpece
joj drš

- Mo
~na je tek

be~e

Ona
detinjs

susedi su

to ne

-- Nel

tcme.

Ona
priča kak

ga deca
škarca,

Pesm
bertu. Mož

gu samo

je

ratu.

- R

da

...

...

Zatim tiho upita:

-

i blisko raslo bi s njime i držalo ga i
n ni e ništa imao kads"

n
l
l
o o

sada nije važno

mi to

am
e
J ~ J

d utim sve beše po

~

- sva nj egova potištena mladost, sputana
vratio,
~na klima glavom suznih očiju
i potreba za damom i nežnošću bacila se slepo na

Tnače to ne bih mogla ni zamisliti

~e'
~

jadno biće, sa uverenjem da ga voli. I kada se
muvu po~~redio. Hans im je kidao krila

ni

msta

milo, nije znao ništa drugo nego da puca, -
Šta li će sada biti s njime?

~ada.

Ja 'e umiru'e~m:

nije ni naučio. Da nije bio vojnik, imao bi mnogo
gih izlaza. Ovako, pak, nije mu ni zadrhtala ~k~

~~'

- nama je navikao da gadja.

laham l~~

lan~

b

i~s

lb

a p
Ona uzd

er

e.

U Albertu mladiću sanjalici, u A
bavniku bio je još uvek Albert vojnik.
Utučena starica to ne shvata.
Pogubiti.

226 ,,,

, , , , ; ;

- Iirojač je lud - prasnuh ja.

- Da, - plan~z starica. - Još je rekao da je A1
ubica, a on to nije i nikada neće biti, nije i neće biti!

;;
konca i igle, pijačaro.

- Toga ću krojača ja već udesiti - dodadah b

"
nabih na kvaku.

- Ne usudjujem se više ni da izidjem iz kuće, u

mu

stoji tu - jeca ona.

;;~

- Ja ću vas otp~'atiti, strina Troske - kažem joj
peglarska drojlo, prokleta meketalo!

Stigosmo do njene kuće.
S tim rečima mu svo ski odvalim

- Eno ga opet - šapuće uplašena starica i po
desna.

zuje na kapiju. ~
Daleko sam već otišao kad on zakrešta za ~xnom:

Et Ja se ukz'utih. Ako sada zucne štogod, sabiću ga .
!: zemlju, pa ma deset godina sedeo u buvari zbog raka.

y' Ali on nam se skloni s puta, a ista tako i dve žene
Ja se okrenuh i podjoh natrag. On nestade.

prodaju zjala s njime.
~` Albertova mati u stanu mi pokazuje jednu

': Hansa i Alberta iz mladosti. Pri tome opet počne
plače, ali odmah i prestade, kao da se stidi. Stare
su u tame kao i deca - brzo im navru suze. ali

- Moramo ga izvući - veli on.

i usahnu.

Ludvig podiže pagled.

: Na hodniku me pita: ~

~, ,
jede? = Ima li dovoljno da jede?

' ~ .'
, I - Sigurno ima - odgovorih joj. - Karl Br'egex"
o tome voditi brigu. Taj može dovoljno da dobije.

i ~ ~
Albertom odjure do automobila. - Imam još malo palačinaka. Njih tako rado) jica s

;'": Da li ~mu sW em odneti!

;r - Pokušajte - savetujem joj. - Ako vam dozv vom.

- Ne ide to Georg

': .
recite mu jednostavno: Alberte, ja znam da i n

uspe. Ovako bar ima nade da će se nekako izvući ne

' ~ ,, Više mu ne govorite.

na man e . . to e

- Ona klima glavom. bert -

; i = - Možda se nisam dovoljno brinula o nJ~u

objašnjava Rae posle nekog vremena. - Mora izići njega ne bi mo

~ ~ ` Hans nema noge . . . ~
 ~ a ` ' Ja je tešim, a ona se i dalje jada. :
 tome i ja nastradao . . . pri
 - Siromah deran, sada sedi sasvim sam . . .
 Ludvig ne odgovara. " "
 : Pružih joj ruku. ~ ~
 - S krojačem ću već govoriti. Ostaviće vas on ja.
 , miru
 pucao na Vilija kad je ovaj hteo da ga odvuče
 ,t. j j p j p
 Kro ač e još pred ka i om. Glu o i prosta maZ ~čaj
 mu ič
 bi
 ca
 n djansko lice. Podmuklo me gleda, a gu ki izjavljuje:
 spremna da počne torokati za mnom. Uhvatih ga ~
 u
 °,#

- Čini mi se da sma svi mi izgubljeni.

228

229

Niko ne odgovara. Mrtvi muk i briga lebde u sobi . , r~a Dugo još sedim sam kod Ludviga. Glava mu je piy. °
 duprta rukama. =r - Sve je uzalud, Ernst. Mi smo propali, sve se :-~": dalje vrti kao da nije bilo rata. Neće proći
 mnoga mena a naši će naslednici u školskim klupama s požui! '_ nim očima slušati priče o ratu, i žaliće, u dosadi
 škol~k što nisu i oni učestvovali u njemu. Sada već jure u fraj°:~ kore -- vrše politička ubistva sa nepunih
 sedamna ` godina. Tako sam umoran, Ernst . . . .

Sedoh do njega i obvih mu ruku oko uskog ramen~;v - Ludvig . .

Neutešno se smeška, pa tiho nastavi:

; - Pre rata sam imao jednu, kako se kaže, dja ljubav, Ernst. Pne nekoliko nedelja ponovo sam sreo
 'devojku. Izgleda mi da je postala još lepša. Bilo mi j' kao da je u tome biću uskrslu ono vreme od pre rata. tim
 smo se češće vidjali - i najednom sam osetio. . .

Spusti glav na sto. Zatim j e polako diže, ~ a oči m~'~ zamrle od bola.

v - Sve to nije više za mene, Ernst . . . Ja sam t~I ' stan... ` LTStade i otvori prozor. Napolju je topla noć sa b ~ ~
 brojnim zvezdama. Pogružen gledam nepomično preda : Ludvig dug'o gleda napolje. Onda mi se okrenu: ,y -
 Sećaš li se kako smo s jednom knji.gom Aj ,.

dorfa plandovali noću po šumi?

' Brzo mu odgovorih, srećan što je došao na ~dru~~ a misli.

- Da, Ludvig . . . Bilo je pozno leto. Jedared I pri tome uhvatili ježa.

Zategnutost lica mu popušta.

- I mislili smo već da ćemo napraviti avanturu~ ~ poštanskom kočijom, poštarskim rogom i zvezdama _ Sećaš li
 se kako smo hteli da kidnemo u Italiju? '

- Da . . . Ali ona poštanska kočija nije došla, a ~!~' voz nismo imali novaca. w Ludvigovo lice postaje vedrije,
 izgleda skoro ~l~' stveno, toliko je vedro.

- Zatim smo čitali "Vertera" - nastavi an. 230

- I vino pili - potsećam ga ja. On se smeška.

- I "Zelenog Haj nriha" smo čitali . . . Sećaš li se kako smo šaputali o Juditi.

Ja potvrđujem glavom.

- A posle si Helderlina voleo više od svakoga drugog.r

Cudan mir je ovladao Ludvigom. Govori tiho i meko.

- Kakve smo sve planove imali, i kaka smo hteli da postanem~ plemeniti i dobri, A postali smo, kasnije, sasvim
 bedni psi, Ernst . . .

- Da, kud se ono delo . . . - potvrđujem ja zamišljeno.
Stojali smo na prozoru priljubljeni jedan uz drugog. Vetar se zapleo u trešnjama. One tiho šume. Jedna zvezda pade. Otkucava dvanaest časova.

- Hajdemo spavati. Ludvig mi pruži ruku. - Laku noć, Ernst . . . - Prijatan san, Ludvig,

Kasno u noć lupa mi neko na vrata. Digoh se zbunjen.

- Ko je to?

- Ja, Karl! Otvaraj! Skočih.

On ulete. - Ludvig . . .

Ja, ~a privukoh k sebi. - ~ta je s Ludvigom? - Mrtav . . .

Soba mi se okrenu. Padoh naznak na postelju. - Lekara!

Karl tresnu stalicu o zemlju da sve pršti.

- Mrtav je, Ernst . . . Presekao kucavicu . . .

Ne znam kako sam se obukao. N'e znam kako sam stigao onamo. Izenada se stvorila preda irmom soba, bleštava svetlost, krv. nepodnošljivo bleskanje kvarceva

231

i šljunaka, a ispred njih, na stolici, beskrajno umo tanka, oronula prilika, užasno bleđa, šiljasto lice s p zatvarenim ugaslim očima . . .

; Ne znam šta se dešava. Mati mu je tu, Karl je larma je tu, neko mi govori, razumem da treba a ovde, shvatam da hoće nekoga da dovedu, klimam vom, skupih se u ugao divana, vrata škripe, ne n da se pomaknem, ne mogu da govorim - odjednom c doh sam s Ludvigom i gledam ga . . .

Karl je bio poslednji kod njega. Našao ga je

i skoro raspoložena. Kada je Karl otišao, Ludvig je dio svoje stvari i neko v'eme pisao. Onda je pri stolicu do prozora i stavio lavor s toplom vodom na " pored stolice. Zaključao je vrata, seo na stolicu i sekao žile u vodi. Bol je bio neznatan. Video je kako će krv, video je sliku na koju je često pomišljao: pzis ~ da isteče iz tela ta mrska, atrovana krv.

Soba mu postade potpuno jasna. Video je ` knjigu, svaki ekser, svaki refleks mineralne zbirke, š ~ renilo, boje, osećao je da je to njegova soba. Nametn ' ' mu se, uwkla mu se u dah, srasla je s njime. Onda se opet udaljila. Postala je nejasna. Pojaviše mu se sli`~~` iz mladosti. Ajhendorf, šume, čežnja za zavičajem. U mirenju bez bola. Iza šuma se pojavljivala bodljika`:' žica, beli oblačići šrapnela, eksplazije teških granata ga vi;e nisu plašili. Bili su prigušeni, skoro kaa z~`..; zvana. Brujanje zvana se pojačavaše, ali šume ostad zvonilo mu je u glavi tako jako kao da će prsnuti.

tom se i smrkavalo. Onda brujanje posta tiše i veće uwče kroz prozor, a oblaci mu doploviše pred noge. ~' leo je da vidi jednom u svom životu fl_aminge. i sada 3f znao: to su flaminzi s velikim ružičastosivim krilim~ mnogo ih je, čitav klin, - zar nisu jednom divlje pa~ letele u klinu prema jako crveno-m mesecu, crvenom k~R bulke u Flandriji? F'. edeo se sve više širio, šume ~ dublje tonule, rek~ i ostrva blistali srebrnasti sjaje°~ ružičastosiva krila sce :°iše uzletala, i vidik je sve j~~' bivao - more . . . Ai.i re iznenada probi kroz g~'lo 1~ 1~' dan vreo crni krik, a iz mozga se poslednja misao izli u svest koja se gubila: strah, spas, podvezati . . . Pokušao je da ustane, da izdidme ruku - telo se trzalo, ali je bilo preslabo. Kružilo je i kružilo, pa nestalo, a ogromna ptica sasvim se tiho približavala, polako mašući tamnim krilima, pa onda ih nečujno sklopila nad njim.

Jedna me ruka gurnu u stranu. Opet ovde ima sveta, uzimaju Ludviga, ja odgurnuh prvoga, niko da se ne dotakne Ludviga, ali mu onda najednom ugledah lice sasvim svetlo i hladno, izmenjeno, strogo, strano - ne poznajem g'a više i posrćem natrag, napolje.

Ne znam kako sam dospao u svoju sobu. Glava mi je nrazna, a ruke mi leže nemoćne na naslonu stolice.

O, Ludvig, neću više. Ni j a neću više. A i šta ću dalje ovde? Mi ne pripadamo više ovamo. Koren nam je iščupan, sag'oreli smo, umorni smo, - zašto si otišao sam?

Ustanem. Ruke su mi vrele, ači mi gore. Osećam da imam groznicu. Misli mi se brkaju. Ne znam više šta činim. Sapućem: "Dodjite do mene . . . dodjite i po mene!"

Zubi mi cvokoću od hladnoće. Ruke su mi vlažne. Teturam se napred. Veliki crni koluti kruže pred majim očima.

` Odjednom se sledih. Zar nisu škripnula vrata? Nije li zalupio prozor`? Jeza me prodje. Kroz otvorena vrata vidim u mojoj sobi, na zidu pored violine, moj stari šinjel. Pridjem mu oprezno, na prstima, da ne bi ništa primetio, prikradem se tom sivom kaputu, koji je sve razbio, i mladost i život naš - trgnem ga, hoću da ga bacim, ali ga iznenada p.rebacim, oblačim, i osećam kako me kroz kožu osvaja, ~rce mi besomućno bije, viso`ko u grlu - tada neki zvonki zvuk razbi tiš:nu, ja se Lrgnem i okrenem, uplašim se i pribijem uza zid . . .

U mutnoj svetlosti otvorenih vrata stoji jedna sena. N~iše se i lebdi, primiće mi se i maše mi, po avl u e se s~, lice s tamnim dupljama, i između njih žjapi širok prod;,r usta koja muklo govore - je li mogli.ice? "Val

232 ;_~ 233

ter . . .", šapućem ja, Valter Vilenbrok, poginuo u avgu stu sedamnaeste kod Pašendela - da li sam poludeo Snivam li? Jesam li bolestan? Ali za njim se gura ve dru.gi, bleđ, iskrivljen, pognut - Fridrih Tomberge, kc me je

kod Soasona komad granate razmrskao ledja do je sedeo na stepenicama podzemnog skloništa. I, evo, tj ska se unutra mnoštvo sena, s mrtvim očima. I, evo, sat lasne, vratile su se i pune sobu . . . Franc Kemerih, a.t~ putiran u osamnaestoj godini svojo~ i posle tri dana iz toga umro - Stanislav Kacinski, koji vuče noge, sa klc nulom glavom iz koje teče tanak mlaz - Gerhard Fela kamp, raskinut minom kod Ipera, - Paul Bojmer, p~ u oktobru 1918 - Hajnrih Vesling, Anton Hajncm,ao Haje Vesthus, Oto Mates, Franc Vagner - sene, sen~ duga povorka, beskrajn niz . . . , Lepršaju se unutra, s~ daju na knjige, veru se uz prazore, pune sobu.

Ali se iznenada rasturi užas i čudjenje u meni ~;r; Polako se izdigla jedna jača sena, puzi kroz vrata aii, pirući se rukama, oživljuje, kosti joj srašćuju, a za njof se vuče jedno telo, blešte mu krečnobeli zubi iz crn~ lica, sevaju već i oči u dupljama - propeo se kao ui~ ski pas i uvlači se u sabu, ka meni - en.gleski kapet,~ - iza njega se vuku i šušte uvijači. Jednim mekim ~9 zajem baci se u vis i pruža prema meni zgrčene šake : j a viknem: "Ludvig! Ludvig! Pomozi mi, Ludvig!"

Dograbim knjige sa gomile i bacim ih prema tj~ rukama. "Ručne bombe, Ludvig!" ječim ja, dohva'ti~ akvarijum sa police i tresnem ga o vrata, a on se s pt~ skom raspsne . . . Ali onaj se samo cereka i približu~ Zatim bacim sanduče s leptirima, pa violinu, dohvatal stolicu i tresnem po tom cerekanju, derem se: "Ludvlq Ludvig" - jurnem na nje,ga, provalim vrata, stolica 1x! sne, jurim dalje, iza mene uzvici, zaplašeni uzvici,;r zasopljeno dahtanje je jače, bliže meni, gons me, stiž~, na ulicu, osećam u potiljku njegov pohlepni dah, juri~ kuće se liuljaju. "Upomoć! Upomoć!" Trgovi, drveĆ! jedna kandža na mome ramenu, stigne me, urlam, p~ čem, posrćem, uniforme, pesnice, buka, munje i po'~ grmljavina mekih bradvi, koje me obaraju na zemlju , SEDM! DEO

234

x. I .

Da li su godine prošle? Ili su to bile samo sedmice. Kao magla, kao daleka oluja visi prošlost na horizontu. Dugo sam bio bolestan, i uvek kadgod je groznica popustila, nada mnom je bledo brižno lice moje majke. Zatim je napustila velika klonulost koja mi je oduzela sv tvrdoću, budno spavanje u kome mi se rastvoriše sve misli, malaksavo predavanje tihom toku krvi i toploti sunca . . .

L:vade blistaju u sjaju poznog leta. Ležim na livadi . . . Vlati su iznad lica, savijaju se, čine sav svet, mčega nema sem blagog njihanja po ritmu v~etra. Tamo gde ~amo trava raste, vetar ima tihi zujav zvuk, kao kosa u daljini; a tamo gde ima i kiseljaka, zwk mu je tamr.iji i dublji. Da bi ga čuo, čovek mora dugo i mirno ležati i prislušivati.

Zatim oživljuje tišina. Sićušne bube s crnim krilima. ;»sutim crvenim tačkama, sede gusto jedna do druge na vlatima kiseljaka i njišu se zajedno sa stabljikama. Bumbari zuje iznad deteline kao m~i avioni, a jedna usamljena bubamara uporno puže do najvišeg~ vrha jedne rusomače.

Jedan mrav stiže do moga zgloba na ruci i nestade u tuneiu rukava mog kaputa. Vuče za sobom komadi^ su~~e vrave, koji je mnogo duži od njega. Osećam l~ko golicanje na svojoj koži, i ne znam da li mrav ili t:N;~ka vuče taj komadić života na mojoj ruci i budi m~,lu Je~u? Ali onda dunu vetar u rulcav i osećam da svako milovanje ljubavi mora biti grubo prema ovom dašku na koži.

~ eptiri, predani vetru kao da plivaju po njemu, njišu se kao bela i zlatna jedra nežnog vazduha. Spu~ta)u se na evetove, a onda, kada ponovo otvorim oči,

237

vidim kako dva leptira mirno sede na mojim gnidi.ny jedan kao žuti list sa crvenim tačkicama, a drugi ras\$~ Ijen, sa ljubičastim paunovim okcima na tamnosmedjei somotu. Belezi leta. Dišem, sasvim polako i tiho, pa ipa im moj dah pokreće krila, ali oni ostaju na meni. Svetl nebo visi iza trave, a iznad cipela mi lebdi jedan konji

;; .
!
`
:
,
,
(
;:
,
';
,
t;r
,
;~:
~;
,,,
,
L_
,J
,
;i
'~
t
a`
~
lr!'

i ~,

I ~`

zujavih krila. .

Bela svila, paučina, treperave niti babljeg leta lell
jaju se vazduhom. Vise na peteljka i lišću, vetar ;
dog@ni, vise mi nad rukama i odelom, spuštaju mi se ~
lice i oči, pokrivaju me. Telo moje, domalo još moje, pr~
tapa se u livadu. Granice mu se rasplinjuju, nije vii
odvojeno, svetlost mu rastvara konture i na ivicama pr
činje da biva nejasno. ;
Po koži cipela razliva se dah trave, u vunene poa
odela prodire disanje zemlje, kroz kosu mi lahuri uzni

mireno nebo: vetar - a krv mi bije u kožu, uzbudjei
susretam sa onim što spolja prodire, vrhovi živaea 9

uspravljaju i podrhtavaju, osećam već nog,e leptira s~
svojim grudima, i hod mrava odjekuje u udubljenim pti

storima mojih žila - zatim se talas pojačava, krajnji i~
por se rastvara, i samo sam još humka bez imena, livad

zemlja . . .

Nečujne struje zemljine kruže oko m.ene, i krW
kruži s njima, one je nose i ona učestwje u svemu. Ki~
toplju tamu zemlje teče ona, zajedno sa zvucima krist~
i kvarca, u tajanstvenom je šumu teže koja privl~
ljaju u uske po~

se sku
d
k
i
d
l
p
e
orenje, g
j
ce me
ju
kap
izvire s njima iz'v
ti
i
Z
a
m
zvora.
koji traže svoj put do
u šir~lu
l
b
l
a
a,

u potočićima je i rukama, u b

!<'
,
ii

moru i vlažnosrebrnastoj pari, kaju sunce privlači o
cima - kruži i kruži, sve više uzima od mene i nosi ~
bom i sliva to u zemlju i u podzemne struje, i polakc
i
7e
t~
er

bez bola nestaje telo, otišlo je, samo su još ma
omoti ostali, postalo je sliv u podzemne izvore, šaF
bez gl~

št
b
o
o

trava, vetar što ćarljija, lišće što šumi, ne
cvetovi~

bru.ji. Livada se primiće, cveće niče iz nje,
njišu nad njom, ja sam utanuo, zaboravljen sam, ras
čen u bulke i žute barske ljutiće, iznad kojih se leptša
leptiri i konjici . . .

Najtiši pokret - najblaži drhtaj . . . Je li to poslednje kolebanje pred kraj? Da li su to bulke i travke? Ili ~e to samo žuborenje u korenju drveća?

Ali pokret se pojačava. Postaje ravnomerniji, pre1_azi u disanje i bilo, dolazi talas za talasom i odliva se natrag - natrag iz reka, drveća, lišća i zemlje . . . Iznova počinje kruženje, ali ne odnosi ništa, no donosi ovamo i cstaje ovde, i postaje jeza, osećaj, pipanje, ruke, telo omot nije više prazan - slobodno, lako i poletno plavi zemlja opet moje telo - otvaram oči . . .

Gde sam? Gde sam bio? Jesam li spavao? Još osećam tajanstveni spaj, prisluškujem i ne usudjujem da se maknem. Ali on ostaje, i sve jača je sreća i lakoća, lebdenje i zračenje - ležim na livadi, leptiri su odleteli i sve dalje lete, kiseljak se njiše, bubamara je dostigla svoj vrh, bablje leto visi mi na odelu, poletni osećaj ostaje, ispunjava mi grudi, oči, ja pokrećem ruke - kakva sreća! Podignem kolena, sednem, lice mi je vlažno - sada tek osećam da plaćem, smušeno plaćem kao da je mnogo štošta prošlo . . .

Neko vreme sam se odmarao. Onda sam ustao i krenuo u pravcu groblja. Do sada nisam bio tamo. Od Ludvigove smrti danas sam prvi put smeo da sam izidjem.

Sa mnam je pošla jedna stara žena da mi pokaže Ludvigov grob. Leži iza bukove živice, i po njemu je zasadjen zimzelen. Zemlja je još sveža i čini humku, na kojoj leži nekoliko uvelih venaca. Zlatna slova na trakama već su izbledela, ne mogu,i da se pročitaju.

Pomalo sam se bojao da dodjem ovamo. Ali ovaj mir je bez strave. Vetar ćarljija iznad grobova, septembarsko zlatno nebo blista iza krstova, a u granju platana peva kos.

O, Ludvig, danas prvi put osećam nešto kao zavičaj i mir, a sebe nema ovde. Još ne smem to da verujem, još to smatram slabošću i umorom. Ali jednom ću se možda predati tome, moram možda samo čekati i ćutati, a ono ~e nar,1 onda samo doći, možda nas zaista samo naše telo i zemlja nisu napustili i možda treba samo njih da oslušktijemo i njima da se povinujemo.

238 "n 239

O, Ludvig, tražili smo i tražili, lutali i padali, j~ " za ciljevima i spoticati se o sebe same, i nismo našli, oa i ti si se slomio. A sada, lahor sa livade i večernja p~ ' kosa zar da nas trone i vrati zavičaju? Zar može ob] E~ na horizontu i drvo u leto imati veću silu nega t,o]~ ! volja?

'. Ja ne znam to, Ludvig. Ne mogu još da veruje j er sam već bio bez nade. Ali mi i ne znamo šta ztf; l-redati se nećem, i ne poznajemo tu moć. Mi znama sa1 silu.

;j ; I kad bi to bio put, Ludvig, čemu će mi on sada bez tebe . . .

Veće se polako spušta iza drveća. Nosi opet ne~ i žalost. Moj ukoćeni pogled uprt je u grob.

Škripe lcoraci po šljunku. Pogledah gore. To je Ge~
Rae. Brižno me gleda i zove da podjem kući. .r.
- Dizgo te nisam video, Georg. Gde si bio? - .~
tam ga. ;I,

;':
 On odmahnu neodređeno.
 - Po'~ušavao sam s bezbrojnim pozivima . . .
 E - Zar nisi više vojnik? - pitam ga začudjeno '~
 ~ ~, - Nisam - odgovara on oštro.
 Putem između platana dolaze dve žene u crn~
 Nose zelene kantice za vodu i počinju da zalivaju c~
 će na jednom starom grobu. Slatki miris rezede i žt~~
 šeboja dopire do nas. Rae podiže pogled.
 - Mislio sam, Ernst da ću tamo naći delić dru~
 stva. Ali sam našao samo još podivljali osećaj p~P~
 sablasnu karikaturu rata. Ljude koji misle da;y
 nosti
 'e ,
 spasti otadžbinu ako sakriju nekoliko tuceta pušaka; CE
 cire koji su ostali bez hleba i ne znaju šta da p~~::~~
 ;:' učestvuju u svim nemirima; večite najamnike, ko3x ~'
 t
 u 8~
 ::: e
 izgubili svaku vezu i prosto se straše da se vra
 djanski život. Poslednji, najgori talog rata. Bilo je i'~
 koliko idealista, čitav čopor radoznalih, avantura ~
 ~
 ~;:' A svi su razdraženi, ogorčeni, očajni i ~
 ' njih mladića
 " jamno nepoverljivi. Da, i onda . . .
 ?~1Q

iv exo vreme čuti i nepomično gleda preda se. Sa strane mu posmatram lice. Nervozno je i iskidano, a oči mu leže u dubokom zasenku. Trže se.

- Zašto da ti ne kažem, Ernst . . . Dugo sam premišljao o tome. Jednoga dana imali smo okršaj. Rekoše nam: protiv komunista. Ali posle sam video mrtve: radnici, neki još u starim šinjelima i cokulama s fronta, bivši drugovi i. Onda puče nešto u meni. Jednom sam iz mog aviona zbrisao pola čete Eng~leza, nimalo se nisam uznemirio, rat je rat. Ali ovi mrtvi drugovi u Nemačkoj pobijeni od bivših drugova - svršeno, Ernst. Moram da mislim na Vajla i Hela, i potvrđujem glavom.

Iznad nas počne da peva jedna zeba. Sunce se kloni zahodu i sve pozlaćuje. Rae grize cigaretu.

- Da, i onda - onda nam, pasle toga, najjednom nedva ~

stadoše coveka. Rekoše nam da su hteli da izdaju stovarište. Noću, u šumi, drugovi. su ih bez isledjenja pretukli kundacima. To su zvali tajnim sudom. Jedan od tih ubijenih bio mi je podoficir na frantu. Duša od čoveka. Onda sam sve bacio dovraga.

Pogleda me, pa nastavi:

- Eto, Ernst, iz onoga se rodilo ovo . . . A onda . . . kad smo mi pošli . . . kakva volja i zanos beše! . . .

Baci cigaretu.

- Dovraga. kud se sve to delo!

'Zatim, posle nekag vremena, tiho dodade:

- Ernst, hteo bih jaš da znam kako je moglo iz onoga nastati tako nešto . . .

Ustali smo i pošli~kroz platane ka izlazu. Sunce se igra u lišću i treperi po našim licima. Sve je tako nestvarnoi to o čemu govoTimo, i meki, topli vazduh poznog let.a. I kos, i hladni dah uspomena.

- A šta radiš sada, Georg? - pitam ga. Odbiia u hodu štapom runate cvetove čičkova.

- Sve sam ispitao, Ernst - pozive, ideale, politiku. Ne spadam ja tamo. Svuda korupcija, nepoverenje, ravno-
dušnost i bezgranična sebičnost.

Ja sam se umorio od hoda, pa smo seli na jednu klupu na Manastirskom Bregu.

P°~ratak 16

241

Gradski ionjevi svetlucaju zeleno, krovovi se p~ a iz odžaka se izvija dim. Georg pokazuje dole:

- Kao paući vrebaju oni tamo u svojim kancela jama, dućanima, zvanjima, spremni da jedan drugog i saju. A šta sve lebdi još iznad toga - porodice, udružen nadleštva, zakoni, država! Jedna paukova mreža izn druge! Zaista, to možemo nazvati životom, i možemo ponositi ako četrdeset godina gamižemo po tome. Ali frontu sam naučio

da vreme nije merilo za život. Za? da gacam četrdeset godina? Godinama sam sve stavl~ na jednu kartu, a ulog je uvek bio život. Ne mogu sa igrati na pfenige i malo napredovanje.

- Poslednju godinu nisi bio u rovu, Georg. Kod a jatičara je bilo možda drukčije, ali mi često mesecima ! smo videli ni jednog neprijatelja, bili smo samo topov~ hrana. Mi nismo ništa stavljali na kocku - mi smo sau čekali na svoj metak.

- Ne g'ovorim o ratu, Ernst. O omladini i dru~; stvu govorim.

- Da, to je prošlo - odobravam mu. Georg nastavi zamišljen:

- Kao da smo živeli u staklenoj bašti za brzo saz vanje. Ostareli smo. Ali dobro je kad čovek iasno vidi. žalim ništa. Samo završavam. Svi su mi putevi zatvore Ostaje mi samo životarenje. Ali to neću. Hoću da o~ nem slobodan.

- Ah, Gearg - uzviknuh ja. - To što~ ti kažeš zn kraj! Ali mora ipak i za nas postojati još neki počet Ja sam to danas osetio. Ludvig ga ~je znao, ali on je suviše bolestan . . . , Georg mi stavi ruku na rame.

- Da, da, Ernst, budi samo koristan . . . Naslonih se na njega.

- Kada to kažeš ti, zvuči ružno i prljavo. Ali iza t mora da postaji još jedno dr~agarstvo o kome mi sada ništa ne znamo.

Rado bih mu rekao nešto o tome što sarri mal~ osetio na livadi. Ali to ne umem čestito da izrazim seći Sedimo i ćutimo jedan pore~d drugog.

- A šta ćes sada, Georg? - upitah ga posle izvesnog vremena.

On se smeška ~mišljeno.

- Ja, Ernst? Samo jednom omaškom nisam poginuo, i to me čini pomala smešnim.

Skido~h njegovu ruku sa sebe pa ga gledam netremice. On me umiruje.

- Uskoro ću opet malo da otputujem.

Igra se svojom palicom i dugo gleda preda se.

- Sećaš li se šta je Gizike jednom rekao, tamo gore ti Zavodu? U Fleri je hteo natrag, znaš. Verovao je da bi mu to pomoglo... On je još uvek tamo gore. Karl je nedavno bio kod njega . . .

Klimam glavom.

Gledamo na grad i dugi red jablanova pod kojima smo nekada podizali šatore i igrali se Indijanaca. Georg je uvek bio kolovodja, i ja sam ga voleo, kao što samo mogu voleti dečaci kaji su nesvesni toga.

Oči nam se susreću.

- Old ~aterhend - tiho veli Georg i smeši se. - Vinetu - odgovorih isto tako tiho.

242

. - "" - Imaš li jaš knjigu tvojih pogcdaka? - pitam ga ja.

::~°° - Ali, čoveče, pa ona ima pačasno mesto - odgo_` cara Bruno s prekorom.

Izvadi je iz ormana i donese, pa prelistava sa uživa

II

Što se više približuje dan pretresa, sve češće mislj na Alberta. I jednoga dana iznenada ugledah pred sob~ jasno i razgovetno, zid od naboja, puškarnicu, pušku; nišanskom spravom, i napregnuto lice kaje iza nje hladj vreba: Bruno Mikenhaupt, najbolji strelac bataljona, kt nikad nije promašio.

' Skočih. Moram pogledati šta radi on i kako se sriaše : Visoka kuća s mnogobrojnim stanovima. U stepeni~; curi vlaga. Subota je, na sve strane kofe, četke i žene;; zadignutim suknjama.

Oštro zvono, suviše glasno za ova vrata. Neko otv~ sa oklevanjem. Pitam za Bruna. Žena me uvodi. Mik~e haupt sedi na podu u košulji i igra se sa ćerčicom, d'ec~4 čicom od nekih pet gadina, koja je svetla kao slama r . kosi ima veliku plavu traku. Od srebrne hartije joj je ~ ' pravio reku i položio ladjice od hartije. Na nekima su _~ ' pupčenja ad vate - to su parobrodi, i u njima se vd i lutkice od celuloida. Bruno sa uživanjem puši lulu. ~ e porculanskoj glavi lule vidi se slika vojnika koji p~` u klečećem stavu, i natpis: "Vežbaj oko i ruku za atac~ binu! >> , - Gle, Ernst - veli Bruno, pa pljesnu devojčić~i pusti da se sama igra.

Odosmo u gostinsku sobu. Divan i stolica su od ert~ neg pliša, na naslanima leže ispleteni zastirači, a p~::~ tako uglačan da pokliznuh. Sve j e čisto i na mestu. ~~ ke, sitni ukrasi i fotografije stoje na malom orman.u~' medju njima, u sredini, pod staklom, na crvenom som~1 Brunova odlikovanja.

Govorimo o prošlosti.

n~ em.

- Leti je bilo najbolje, jer se uveče dugo videlo. Evo _ - pričekaj samo - juni: 18-og četiri pogbtka u glavu, 19-og tri, 20-og jedan, 21-og dva, 22-og jedan, 23-eg nijedan, po~grešna prijava. Tada su, naime, oni pseći sinovi nešto primetili, pa postali oprezni. Ali, evo, pazi samo: 26-og, baš kad je došla nova smena, koja o Brunu pojma nije imala, devet pogodaka u glavu. Šta veliš?

On blista.

- Za dva časa! Smešno je bilo. Možda otud što sam ih gadjao odozdo, u bradu, ali je tačno da su kao jarci jedan za drugim iskakali iz rova do pojasa. A sada pogleciaj ovo: 29 juni, 10,02 uveče, pogodak u glavu. Nije šala,

Ernst, evo, vidi, imao sam svedoke, Lu stoji: "Potvrđeno, podnarednik Šli". DeseL časova uveče, skoro u mraku uspeh, zar ne? Hej, družo, kakva su to vremena bila!

- Reci mi, Bruno, molim te - obratih mu se pitanjem. - Istina je, sjajno si gadjao, ali sada . . . Mislim: nije li ti kadgod pomalo žao onih ljudi?

- Šta? - zgranu se on. Ja ponovih što sam rekao.

- Tada smo bili usred svega onoga, Bruno . . . , Danas ie sve drugačije!

Najzad odgurnu stolicu.

- Pa ti si, družo, boljševik, je li? Dužnost nam je bila! Zapovest! Koješta . . .

Uvredjen, knjigu svojih podataka uvi u svilenu hartiju i skloni je u arman.

Umirih ga dobrom cigarom. Pomiren, povuče nekoliko dimova, pa mi priča o svojoj streljačkoj družini koja se sastaje svake subote.

- Nedavno smo imali bal. Bilo je besno, veruj mi! Uskoro će biti utakmica u kuglanju. Moraš doći tamo, Ernst.

LT tom je lokalu pivo kakvo sam retko gde pio. I za deset pfeniga krigla je jevtinija nego na drugom mestu. ~To čini dosta za jedno veče. Tamo je veselo i prijatno.

244 .. 245

; Evo - veli pokazujući mi jedan pozlaćeni lanac -,p~t sam kralj strelaca! Bruno I! Šta veliš?

Udje mu dete. Raspala se jedna ladjica. Bruno je p žljivo opravlja i miluje dete po kosi. Plava traka šu~ Onda me odvede do ormana u trpezariji, koji je ~

prepun svih mogućih stvarčica. Sve ih je osvojio na va~ rima, po streljačkim šatrarana. Tri pucnja staje samo n~ liko groša, a ko pogodi izvestan broj prstenova može i,~ brati sebi nagradu. Celog dana nisu mogli odvući Bru od, šatre. Napucao je hrpu mečkica, kristalnih činija, °1 stija, ibrika za kafu, pepeljara, lopti, čak i dve pletene si lice. Smeje se od zadovoljstva, i završava:

- A posle me više nigde nisu puštali da pridjem blizu, jer bih svu tevabiju postreljao do bankrotstva. ~ tako ti je to: što se nauči, to se zna!

Idem mračnom ulicom. Iz kapija izviru svetl.ost i s~~i! čine. Bruno će se opet igrati sa svojom devojčicom. Ota " će mu doći žena s večerom. Pa će ići na pivo. Nedeljom% izići s porodicom na izlefi. On je prijatan čovek, dobar o~,~: i uvažen građanin. Nema šta da se prigovori, Nem.a p govora!

A Albert? A mi?

Čitav čas pre početka pretresa Albertu stojimo u h niku sudske zgrade. Srce nam žestoko lupa pri ulasku. , bert, bled i naslonjen, u optuženičkoj klupi, ~ gleda p!" sebe. Hoćemo o~ima da mu dobacimo: "Budi hrabar, . bert! Mi te nećemo izneve.riti!" Ali on ne diže pogled.

Pošto su nam pročitali imena maramo opet da na', stimo dvoranu. Izlazeći vidimo u prvim redovima publ Tjadena i Valentina. Namiguju nam.

Jednog za drugim puštaju svedoke unutra. Sa Vilij ° se naročito dugo zadržavaju. Onda ja dolazim na red. i pogled Valentinu - jedva приметно klimanje glavam. '; bert je, dakle, dosad odbio da da iskaz. To sam i mis Rasejan, sedi on pored svog branioca. Vili je, medjut zajapuren. Budnim okom, kao kasapski pas, posmatra 246

državnog tužioca. Čini mi se da je već bilo loma medju njima.

Polajem zakletvu. Zatim pretседnik počinje da me ispituje. Hteo bi da zna je li Albert već ranije govorio 0 tome da će se obračunati s Barčerom. Ja sam porekao to, a on je izjavio da je mnogim svedocima palo u oči kako je Albert bio čudnovato miran i odlučan.

- Uvek je takav, - odgovorila sam. - Odlučan? - upade državni tužilac. - Miran - dočekah ga.

Pretседnik se naže napred. - I u takvoj prilici?

- Svakaka - tvrdim j a. - On j e bia miran i u sasvim drugim prilikama.

- U kakvim drugim prilikama? - pita državni tužilac dižući prst.

- U orkanskoj vatri.

On spusti prst.Vili zagrokta od zadovoljstva. Tužilac mu dobaci besan pogled.

- On je, dakle, bio miran? - upita pretседnik još jednom.

- Isto tako miran, kao i sad - odgovorih ljutito. - Zar ne vidite da on, doduše, mirno staji avde, ali da se ipak u njemu sve kuva? Pa on je bio vojnik Tamo je naučio da u opasnim prilikama ne skače i ne diže ruke k nebu kao očajnik. Inače ih ne bi imaa više!

Branilac beleži. Pretседnik me posmatra jedan trenutak, pa onda upita:

- A zašto je odmah pucao? Nije bilo tako strašno što je devojka s drugim čovekom sedela jednom u kafani.

- Njemu je to bilo teže od pogotka u stomak. - Zašto?

- Zato što mu je ta devojka bila jedino što je imao. - I'a an ima i majku - dobaci državni tužilac.

- S njom se ne može ženiti! - odvratih.

-- A zašto je baš marao da se ženi? - upita pretседnik, - Zar nije pre-mlad za to?

- Ni za vojnika nije premlad. A hteo je da se oženi jer nije umeo da se snadje posle rata, uplašio se od samog

247

sebe i od svojih uspomena, pa je tražio podršku. Ta de~`
- U ratu! - dobacih brzo.

vojka bila mu je to.

Pretsednik se obraća Albertu. 6

državni tužilac.

;

- Optuženi, hoćete li najzad da odgovorite? Je li~

Albert podiže glavu:

tačno to što kaže svedok? ~

- A zašto bi to bilo nešto drugo?

;

Albert okleva za trenutak. Vili i ja gledama ga net ~

Državni tužilac ustade.

mice. ~

!

Zatim zlovoljno izjavi:

vašim delom?

- Jeste.

,~;

- Da li biste hteli sad da nam kažete i to zašto

mi ništa učinili . . .

;o,

nosili revolver? r;

- Nečuveno! - veli tužilac s gadjenjem.

::;

Albert ćuti. Ja odgovaram: `a

Zatim se obrati predsedniku:

- Uvek ga je nosio sobom.

- Ja ipak moram zamoliti . . .

;

- Uvek? - pita predsednik.

Ali predsednik je miran.

`v

- Sasvim prirodno, kao što nosi i maramicu i sat
objašnjavam mu. .'

reče.

Pretsednik me začudjeno posmatra.

- Revolver ipak nije maramica, to je nešto dru

;

- Tačno! - rekoh. - Maramica nije baš tako

na ljude

a

trebna. Ponekad je nije ni imao pri sebi,

[

- A revolver . . . ~,;

Državni tuzilac postale crven kao ćuran.

šs!

- On mu je nekoliko puta spasao život. Njega v

tri godine nosi. To mu je navika s fronta.

samostalno . . .

- Ali sad mu više nije potreban. Sad je mir.

Pretsednik ga umiruje:

Ja sležem ramenima:

- Mislim da smemo jednom otstupiti od pravila.

- O tome još nismo ra~mišljali. ~

Pretsedn~k se ponovo obrati Albertu: ,~

- Optuženi, zar nećete najzad da alakšate svojoj
vesti? Ne kajete se?

- Ne! - tupo odgovori Albert. 'r"

Nastade tišina. Porotnici slukte. Državni tužilac
naže napred. Na Vilijevom licu pojavi se izraz kao da

a s Barčerom je, naprativ, bila skaro verena. 9
 - Ali vi ste ubili čoveka! - ubedljivo mu reče p~ „
 sednik. ;
 njišući kukovima.
 - Mnoge sam Ijude već ubio, - ravnodušno ,~
 vori Albert.
 jedva uzdržavamo.
 Tužilac skoči. Porotnik do vrata prestade da
 nokte.
 - ~ta ste uradili? - upita pretsednik bez daha.
 znavali.
 248 ~ 249
 - Da li je optužen.i bio onda uzrujan?
 - Naravno! - odgovori ona žustro. Kao da joj to
 Iaska.
 - A kako se to dagodilo?
 je sam to rekao kad je pošao u policiju!
 - Pa, tako . . . - nasmeši se ona i malo okrete
 I jeste . . . i jeste!
 ; Bio je jako zaljubljen u mene.
 Vili promuklo jeknu. Državni tužilac poče da ga fik-
 Državni tužilac mlatara rukama:
 sira kroz cviker.
 Dostojanstvo suda zahteva . . .
 r' - Krmača - zaori se iznenada dvoranom
 Vili se kao bik okrete protiv njega.
 ~; Svi se trgoše.
 ' - Ko je to viknuo? - pita pretsednik.
 ;
 ` Tjaden se diže ponosno.
 E; Osudjuju ga na kaznu od pedeset maraka, zbog prav-
 ! ljenja nereda.
 - Jevtino! - reče on i izvadi budjelar. - Treba li
 odmah da platim?
 Zato je kažnjen sa još pedeset maraka i udaljen iz 'y
 i dvorane. ~
 Devojka je postala приметно skromnija.
 - A šta se te večeri desilo između vas i Barčera?
 ! ispituje dalje pretsednik.
 ~a!'. - Ništa - odgovori ona nesigurno. - Samo smo se
 '! . deli zajedno.
 ' Sudija se obrati Albertu:
 - Imate li šta da primetite na ovo?
 uspostavi mir.
 ~
 t Ja ga prostrelih pogledom. Ali on tiha izjavi:

Albertu o

~Prets
- S

- I da k
- Kurv

;~ako ju j

Bra

- Ne p

konja! Ili da n

muskon

uopšte znate
samo njegov
cao piljcima
je raščistio

dina mu je

ubiti! Zar m
sati iz moz.

Mi znamo i sa

Iične nepri
zbrka i sav

lazi to!

Nastac

Stojim

- Nemam ~ gao pesnice.

- Dakle navodi su tačni? ~ mi smo ve

Albert se gorko osmehnu, a lice mu postade sivo. ~ se da nam p

Devojka ukočeno pogleda u Isusa, koji visi na zidu ' ~ rotnici.

iznad pretsednikove glave. Albert odgovori: ~ - Radi s

- Moguće je da su tačni. Danas ih prvi put čujem. r ~ hteo da po

Onda sam se prevario. ~ niko od nas

Devojka odahnu. Ali suviše rano. Vili skoči i viknu: r ~ riia, a niko

- i ~ movina - s

Kurvala se s onim mangu- ~ dali ono! Ali s

- Laže. Laže kao kučka ~

ona ih je sprala. ~ krvi, i

w pom! Bila je još polugola kad je izišla iz Iože!

Gužva. Državni tužilac praska. Pretsednik ukorava

Iznenada se pored mene stvori Vili.

Vilija. Ali on se više ne može zadržati, ma kako ga AI-

bert očajno gledao. :: - Jo

berta - le-

250

je još jedino bilo preostalo na celom otseku. Neprijatelj je .

f ; jurišao, ali su njih trojica bili sasvim mirni, nišani su ~ ,

e f ; čekali, nisu pucali prerano, upravili su cev tačno u vismu ~

; trbuha, i kad su kolone pred njima već mislili da je sve r'

; ji slohodno, pa jurnul~, o~nda su tek pucali, neprekidno pu-

; cali, i tek kasnije dobili pajačanje. Napad je odbijen! Po.- .

; sle smo doneli one koje je mitraljez pokosio: bilo je dva., ; '

~

flli deset i sedam besprekornih pogodaka u trbuh, ispravn~]~,.

; jedan kao i drugi - svi smrtni, a o onima u nogu, mošm >,~

; ce, grudi, pluća i glavu da i ne govorimo. Ovaj ovde, - on ~;

;

:: opet pokaza na Alberta - sam je sa svojim drugovima

; snabdeo celu jednu poljsku bolnicu, a većina ranjenih u ;:

~

'E trbuh nisu ni stigli donde. Zato je dobio onda gvozdeni~==

f ; krst prvog reda i pohvalu od pukovnika. Je li vam sat! °

; jasno zašto ovaj čovek nikako ne potpada pod vaše paraay

; grafe i civilne sudove? Ne možete mu suditi! On je vo~:.

; nik, on pripada nama, i mi ga oslobadjamo.

! Tek sad državni tužilac dolazi do reči. ~;

; - Ta zlokobna podivljajlost . . . - reče dahćući i d .

;

; viknu policajcu da uhvati Vilija. r

; (~ Ponovo nastade urnebes. Vili d-rži sve w šahu. Ja pe~

; novo planuh:

;

; ~ - Podivljajlost? A čijom krivicom? Vašom. Svi vi poL->;

padate pod naš sud! Vi ste s tim svojim ratom napraviii
 .. to od nas! Zatvorite odmah i nas, to je najbolje! A šta ste
 , učinili za nas kad smo se vratili? Ništa! Ništa! Otimali sb0
 se o pobeđe. Posvećivali ste spomenike ratnicima, govori, I~
 o junaštvu. a sklanjali se od odgovornosti! Bili ste du
 ' da nam pomognete! Ali ste nas u najteže vreme osta
 same, onda kad smo morali ponavo da se snalazimo! B ~ ~
 ; ste dužni da sa svih predikaanica objavljujete, da nam p ,
 v otpuštanju iz vojske poželite i neprekidno ponavljate~
 "Mi smo svi užasno zalutali! Hoćemo zajednički opet d~.,
 nadjemo put! Budite hrabri! Vama je najteže jer vi niste~
 ništa ostavili što bi vas moglo opet prihvatiti. Budite s: '~.,
 :: pljivi!" Bili ste dužni da nam ponovo pokažete život!~ Bi~"
 ;' ste dužni da nas opet naučite da živimo. Ali vi ste nas izne '~
 verili! Pustili ste nas da padnemo do nivoa pasa. Bili ste

r~

~ ;

dužni da nas naučite da ponovo verujemo u dobrotu,

izgradnju i ljubav! A umesto sve~;a toga počeli ste pon^{oo} '~

da krivotvorite, huškate i stavljate svoje paragrafe u dejstvo. Jedan je od nas zbog toga već propao! Evo, sad i drugi!

Izvan sebe smo. Sav bes, sva ogorčenost, sva razočaranja izbijaju iz nas. Divlji metež vlada u dvorani. Tek kasnije je donekle po.vraćen mir. Svi smo dobili po jedan dan zatvora zbog nepristojnog ponašanja pred sudom, i odmah moramo napolje. I sada bismo se lako mogli odupreti policajcu, ali nećemo. Hoćemo s Albertom u zatvor. Defilujemo pored njega, da mu pokažemo da smo svi s njim.

Kasnije smo čuli da je osuđen na tri godine zatvora i da je bez reči primio kaznu.

252

III

U Georgu Rae ukorenila se jedna misao. Hoće jo~, ' ;ednom da se suoči sa svajom prošlošću. Pošlo mu je 2a ' rukom da dobije pasoš nekog inostranca i da s njime pre~;>, dje granicu. Prolazio je g2~adove i sela, čekao na velikim _f i malim stanicama i uveče najzad stigao tamo kuda je"

; pošao.

Bez zadržavanja je prolazio ulicama, van ;rada, ka ~; visovima. Sretao je radnike koji se vraćaju kući. Deca sea;t igraju pod svetlošnim krugovima fenjera. Nekoliko auto-'y mobila prolete pored njega. Onda nastade tišina.

Svetlost sutona dosta je još jasna da se maže videtW A i oči su mu navikle na tamu. Napusti put i krenu preko ~ ~ nolja. Posle izvesnog vremena posrnu. Zardjala žica za. ~4 kačila mu se za čakšire i poderala ih. Sagne se da je ot~=" kači. To je bodljikava žica koja se vuče duž jednog razri-,~ venog rova. Rae se uspravi. Pred njim leže gola 1~J~'a polj a.

U nejasnom sutonu izgledaju kao uzburkano i uko- ' čeno more, kao skamenjena bura. Rae oseća blede ispare-; nje krvi, baruta i zemlje, divlji miris smrti, koji još 1~': stoji i vlada u tom kraju. .

Nesvesno uvuče glavu, a ramena mu se izdigoše, ruke: opustiše unapred, šake mu u zglobovima spremne da ~ baci na zemlju - to nije više hod iz grada - to je opet p~nuto, oprezno šunjanje životinje, podozrivo osigiu'avanje vojnika . . .

Zastade i posmatra predeo. Pre jednog časa bio mu le još stran, ali sada ga opet poznaje, svaki vis, svaku boru tla, svaki do. Kao da nikada nije ni odlazio odavde. U razbuktavanju uspomena meseci se zgužvaju kao hartija, ~'

254

gore i rasture kao dim - opet se šunja ovuda potporučnik Georg Rae noću u patroli, - ničeg nije bilo u me :~.-~` djuvremenu. Oko njega je samo tišina i slabi povetarac . :; u travi - ali u njegovim ušima je opet rika bitke, on vidi kako eksplozije besne, svetleće rakete vise kao ogromne y` . ; lampe iznad pustoši, nebo ključa u crnom usijanju, a žemlju zasipaju vodoskoci i sumporni krateri od jednog ~ , e horizonta do drugog,

;y :". Rae stisnu zube. Nije fantasta ali ne može da se od;~~~~ : brani: uspomene ga zahvataju kao vihor, ovde još nije mir, prividni mir kao u ostalom svetu, ovde još uvek traje

'~ 'oorba i rat, ovde i dalje besni avetinjsko razaranja, a njeni t vrtlozi gube se u oblacima.

Zemlja ga grabi, kao da ga vuče rukama, gusta i žuta glina lepi mu se za cipele i otežava korake, kao da mrtvim potmulim gundjanjem hoće da privuku sebi preživelog.

On juri izrivenim crnim poljanama. Vetar je sve jači, oblaci putuju, a mesec ponekad razlije svoju bledu svetlost na predeo. Tada Rae uvek zastane sa stegnutim srcem, baci se dole, i nepakretno leži prilepljen za zemlju. On zna da to nije ništa, ali idući put uplašen opet skoči u jamu. Sa otvorenim očima i pri punoj svesti on podleže zakonu ove zemlje, po kojoj se ne može uspravno ići.

Mesec je postao ogroman svetlasni kolut, Panjevi šumarka crne se u plavoj svetlosti. Iza razvalina majura povlači se jaruga iz koje nikada nije došao napad. Rae čuči u jednom rovu. Tu leže delovi jednog opasača, nekoliko manjerki, jedna kašika, ofanzivne bombe, fišeklje i, pored toga, sivozelena mokra "coja, vlaknasta, upola već pretvorena u glinu - ostaci jednog vojnika.

On se ispruži na zemlju, s licem okrenutim dole, i ćutanje počne da kazuje. U zemlji je potmula, ogromna tutnjava, i opet tutnjava, klopot i zveket. On zari prste i pritisnu glaw; čini mu se da čuje glasove i dozivanje, heo bi da pita, govori, viče; prisluškuje i čeka odgovor, odgovor na svoj život . . .

Ali samo se vetar pajačava, oblaci promiču brže i niže, i sena za senom leti preko polja. Rae ustade i nastavi Put, bez cilja, dugo, dok se ne nadje pred crnim krsta

255

čama, koje su postrojene jedna za drugom u dugim ređo_ vima, kao četa, bataljon, puk, armija.

, ; ' I najednom mu sve bi jasno. Pred ovim krstačama

ruši se cela zgrada velikih reči i pojmova. Samo je ovde

još rat, a ne u mozgovima i pometenom sećanju preo : . stalih! Ovde lebde izgubljene i neispunjene godine kao š magla iznad grobova; ovde vapije u nebo rečitim ćuta ~ njem neproživljeni život, koji ne može da se smiri; ovde -s' k~;~ struji, kao silna tužba kroz noć, snaga i volja jedne'omla_ ~ `~ dine, koja je umrla pre nego što je mogla i da pocne ~ , ~ živet. .~t~ ~'

Obuze ga jeza. Namah jašno sagleda svoju herajsku ""

zabludu, prazno ždrelo u koje utonu vernost, hrabrost i ..; život jednog pokalenja. Guši ga i tresse.

- "Drugovi!" viknu on u vetar i noć. "Drugovi! Mi smo '<' izdani! Još jednom moramo maršovati! Protiv ovoga! . . . `; Protiv ovoga . . . drugovi!"

Stojao je pred krstačama, a mesec se probijao, i video "~ , kako se belasaju, dižu iz zemlje raširenih ruku, tutnje irri ' već koraci . . . On stoji pred njima, korača u mestu, diže ` ruku: "Drugovi . . . napred!"

Maši se u džep i opet diže ruku . . . Umaran, usamljen pucanj, koji udari vetra dohvate i odnesu - onda se oan' ~ zanesse i pade na kolena, odupre se rukama i s poslednjim `~; naporom obrnu krstačama - vidi ih kako maršuju: stu paju teškim korakom, u pokretu su, koračaju polagano, ~- dalek im je put, dugo će trajati, ali odmiču, stići će i, biti --j svoju paslednju bitku, bitku za život, tamna armija nemo ~ karača svojim najdaljim putem, putem do srca, mnogb će, ~ godina trajati, ali šta znači vreme za njih? Oni su krenuli~'~ oni maršuju, oni dolaze.

Glava mu klonu, oko njega se smrkava, on pade na pred, an maršuje s povorkom. Kao bludnik koji je za- ;~

docnio i jedva našao kuću, leži on na zemlji, sa rašireni n~' rukama, sa očima već tupim i s jednim malo

privučem . kolenom. Telo mu se trže još jednom, a onda sve postade '~ san, i jedino je usamljeni vetar još tu nad pustim, tamnim'_ prostranstvom, vije se i vije, nad oblacima i nebam, polJf ; ma i beskrajnim ravnica sa . grobovima, jamama x -' krstačama.

ZAVRŠETAK

256

.. .
..~..,
:~ _
,,- -:~ .
,
y~
'!~;...:
'~!:'

I

Zemlja miriše na rr.a^ot i ljubičice. Jagorčevina već viri kroz vlažno lišće. Brazae -na njivama blistaju ljubi-

často.

Idemo šumskim putem. Vili i Kozole napred, Valentin i ja za njim. Posle dugog vremena prvi put smo opet zajedno. Retko se vidjamo.

: ,-.i

Karl nam je stavio na raspoloženje preko dana svoj novi auto. Ali on nije pošao sa nama, jer nema vremena. Poslednjih meseci zaradjuje vrlo mnogo, jer marka pada, a to je povoljno za njegove poslove. Njegov šofer nas je

':

~

'

izve'zao ovamo.

,

- ~ta radiš ustvari, Valentine? - pitam ga ja.
 - Putujem po vašarima s ljujkom od čamca - od-
 govori on.
 Pogledah g'a začudjeno.
 ;.. - A otkada?
 ' - Već duže vremena. Moja ondašnja partnerka ubrzo
 r me je izneverila. Sad igra u baru fokstrote i tango. To
 . se danas više traži. A jedan stari frontaš kao da nije do-
 voljno otmen za to.
 ';; - Da li ljujka donosi šta? - pitam ga.
 :~ On odmahnu.
 - Ma idi! Suviše malo da se živi, a suviše mnogo da
 .";;, se umre! I to večito, potucanje! Sutra opet na osovini.
 U Krefeld. Srozali smo se do psa, Ernst! Zbilja, gde je Jup?
 ~
 \` Slegnuh ramenima.
 - Otselio se. Kao i Adolf, I nikad ni glasa o njima.
 - A Artur?
 - Usko~ro će biti milionar - odgovorih.
 :'

m 259

- Taj razume stvar - ~eli Valentin klimajući tužno glavom.

Kozole zastade i raširi ruke.

- Deco, baš je lepo šetati se - samo kad pritom ne bi bili bez posla.

- Ne veruješ da ćeš uskoro naći nešto? - pita ga Vili. ' Ferdinand sumnjivo vrti glavom.

- Neće ići lako. Ja sam na crnoj listi. Nisam dovoljno pitom. Ali, bar sam zdrav. A zasad pumpam Tjadena, On se dobro uvalio.

Zastasmo na jednoj čistini. Vili izvadi kutiju cigareta što mu je Karl dao na polasku. Valentinovo se lice raž- - vedri. Seli smo i pušimo.

Krošnje drveća tiho krekaju. Senice cvrkuću. Sunce je već jako i toplo. Vili dušmanski zeva, pa se ispruži po svom kaputu. Kozole od. mahovine napravi nekakav jastuk i takodje leže. Valentin sedi zamišljen z.zz stablo jed-ne bukve i posmatra jednog zelenog trčuljka.

Gledam lica koja su mi tako bliska, i u jednom trenutku sve mi poče čudno da se njija pred očima - prvo, Skupili smo se apet jedan do drugog, kao što smo i ranije često činili - sada samo još neko~liko nas - ali, jesmo li zaista i sada bliski jedan drugome?

Kozole najednom poče da prisluškuje. Glasovi dolaze iz daljine. Mladi glasavi. Biće ptice selice, izletnici koji pe. ovome danu u srebrnastom prelivu prave svoj prvi izlet, nose gitaru i okićeni su tra.kama, Pre rata smo~ i mi to činili - Ludvig Brajer, Georg Rae i ja.

Naonem se unatrag i mislim na stara vremena - večeri uz logorsku vatru, narodne pesme, gitare i svečane noći ispred šatora. To je bila naša mladost. U tim godinama pred rat nadahnuta je bila romantika ptica selica odušev- ljenjem za novu, slobodnu budućnost, kaje je još neko vreme plamtelo u rovovima, a 1917 satrveno je u strahoti borbe materijalom.

Glasovi se približuju. Ja se odupreh rulsama i podigoh glavu da vidim pavorku u prolazu. Čudnovato - još pre nekoliko godina pripadali smo :~jima, a sada mi se čini dz je to već sasvim nov naraštaj, naraštaj iza nas, koji može da prihvati ono što smo mi morali da napustimo.

, , Luju se uzvici. Mnoštvo glasova, skoro kao hor. Zatim samo jedan jedini glas, nejasan i još nerazumljiv. y Grančice se lome, a zemlja potmulo tutnji cd mno~ih ko

raka. Opet jedan uzvik. Opet koraci, lomnjava, ćutanje. Zatim jasna i razgovetna komanda: "S desna nastupa ko- njica - desno krilo napred. - marš, marš!"

Kozole skoči. Ja takodje. Pogledasmo se, Da l-i nas zaludjuje neko prividjen,i,e? Šta znači ovo?

`Jeć pred nas izbijaju iz žbtlnja i jure ka ivici štzme, ' y i ponovo se bacaju na zemlju.

t. : i

"Nišan četi.ri stotine! Streljačka paljba!"

Takće i prašti. U dugom redu leže na ivici šume mla' :- ~ dići o~d petnaest do sedamnaest godina, jedan do drugog, k%u,

;;; razvijeni u strelce. Na niima su vindiake, a preko njih kaiševi ster~nczti kao opasači. Svi su jednako obučeni: sive .

,' vindjake, uvijači, kape sa značkama - uniforma je naro;, čito istaknuta. Svaki ima štap sa brdskim šilikom, kojim ,,'~.. udaraju o drveće, da bi podražavali puščanu paljbu.

Ispred ratnih kapa vire mlada, rumena dečja lica. Pažljivo i uzbudjeno vrebaju konjicu koja juriša s desna. Ne vide nežna čudstva ljubičica po~d smeđim lišćem, ni ljuhičasto isparenje plodnosti iznad oranica, niti pahulja ~ ~ sto-dlakaw- kožicu mlado~ zečića koji skakuće kroz bra~r zde. Ipak, zeca vide - ali za njim nišane samo svojim štapovima, i kloparanje o stabla postaje sve ;aće. Iza njih stoji čovek s prvim znacima trbuha, takodje u vindjaki i sa uvijačima, i izdaje odlučne naredbe: "Mirnije pucati! Nišan dve s±otine!" Ima dogled i posmatra neprijatelja.

y - Nebo i zemljo! - viknuh ja potresen.

- " Kozole se osvestio od čudjenja i psuje besno: - Kakva je to vraška budalaština?

; Ali loše prolazi. Vodja, kome se pridružiše još -dvo" jica, seva i grmi. Meki proletnji vazduh bruji od gromkih reči:

- Jezik za zube, zabušanti! Neprijatelji otadžbine! ; Mlitava izdajnička fukaro!

260 261

Orni mladići ga potpomažu. Jedan trese uskom pesnicom i dere se zvonkim glasom:

- Moraćemo vas propustiti kroz šake! - Kukavice! - upade drugi.

- Pacifiste! - dodade treći.

- Svi ovi boljševici moraju biti uništeni, dotle Ne- ~ mačka neće biti slobodna - vatreno deklamuje četvrti. Vodja ga potapša po ramenu:

- Tako!

Zatim izidje pred njih: ` - Najurite ih, momci! ~ . U tom trenutku se probudi Vili. Dosad je sgavao.

U tome je još uvek stari vojnik: čim se izduži_ odmah .~

i zaspi. ', ! ~°e Uspravi se. Vodja odmah zastade. Vili sa raširemm očima gleda oko sebe, pa prasne u smeh i pita:

- Je li ovo maskenbal?

Onda shvati situaciju, pa poče da~ mumla vodji:

- Dobro je! Vi ste nam zaista odavno nedostajali! Da, da, otadžbina - jedino vi imate pravo nasledjananju. . ?ar ne? Svi ostali su izdajnici, Je li? Čudno je onda da su :: tri četvrtine nemačke vojske bili izdajnici! Gledajte da se ~ iz, gubite, avetinje! Zar ne možete ostaviti ovim mladićZma y: y tih nekoliko godina d.ok još ništa ne znaju o tome? `

Vodja je povukao svoju armiju. Ali nama je šuma ,v ogadjena . . . Vraćamo se u selo. Iza nas se ritmički i et sečno ori: "Frontu sreća! Frontu sreća! Frontu sreća!"

Vili zari ruke u kosu. "Frontu sreća!" Da se to reklo starom vojniku na frontu.

- Da tako, eto, iznova počinje - dodade ozlojedleno ';::~ I~ozole. "

Ispred sela naidjosmo na iednu malu krčmu, pr~ kojom su već namešteni stolovi, Iako Valentin mora već kroz jedan čas da bude kod svoje ljuljke, ipak sedosm° na brzinu, da iskoristimo vreme - ko zna kada ćemo biti zaj edno.

Bleda večernja rumen boji nebo. Ja još mislim na onaj prizor u šumi.

2G2

- Mili baže, Vili - velim mu ja - mi smo svi još živi, i tek što smo izišli odande - kako je moguće da opet već postoje ljudi koji tako šta čine.

- Uvelć će ih biti - odgovara Vili neobično ozbiljan i zamišljen. - Ali i nas ima još. A ogromna većina ljudi misli kao mi. Većina, možete mi verovati. Meni je

' otada - znate: od Ludvigova i Albertova slučaja - mnogo šta prošlo kroz glavu, i smatram da svako, na svoj nar čin, može učiniti ponešto, sve iako bundevu ima umesto

glave. Iduće sedmice istiće moj odmor, i moram ponovo kao učitelj na selo. Prosto se radujem tome. Ja ću naučiti ri moje dečake šta im je stvarno otadžbina. Njihov zavičaj,

a ne politička partija. A zavičaj im je drveće, njive, zemlja, a ne bučne parole. I3ug~o sam razmišljao o teme i zaključio sam da smo dovoljno odrasli da možemo imati zadatak. To je moj zadatak. Nije velik, priznajem. Ali za mene ;.-. je dovoljan. Ja nisam Gete.

Klimam glavam i dugo da gledam. Zatim krenusmo. Šofer nas čeka. Tih klize kola kroz suton koji se spušta polako. Već smo blizu ~rada i već blistaju prve svetiljke, kada se kroz škripu točkova po šljunku začu otegnut promukli grleni zvuk - na večernjem nebu odmiče ka istoku jedan kukast klin - jato divljih gusaka . . .

Mi se pogledasmo. Kozole hoće nešto da lcaže, ali očuta. Svi mislimo isto. Grad se približuje sa ulicama i bukom. Valentin izlazi. Zat.im Vili. Onda Kozole.

II

| ~utb~ ' _ _ , ~- ~~~~~

\ do i oozooone~ro~~~u]eonc " euici (~~ed onruu i pz~Uraon ` /

- _ _ ~ ~ ~ ~ -

' vru~ vuuuuc' ~/c ^~r uu .=Γ ~~~^ ^ ~~~. ~~~` ~~~ i vul~. ~

[odsm~o ` | ---- ---- -- ~ ' I

/~ n ~ve je tu~u du oi uuz ni ome~n muua -` --- ---- ` da ru - ov~oi~ruj I)a~om jerueIo uvo. ~~a~omu~~ }e o~auua .

(~ z~uo~~ i ra~teuje je ruatmza~~ I raoteuje je oupnDtaoje. I' ~U' neozu~rxja~ \~~~~

Jedan deo mag živata bio je u službi razaranja - p~oadao ie mržnji, neprijateljstvu, ubijanju. Ali život mi 7e ; ostae. To ie već skoro zadatak i put. Hoću da se izgra ' djujem i spremim, hoću da radim rukama i mozgam, necu ~' smatrati sebe važnim, ići ću dalje i ako bih kadgod hteo ' da ostanem. Ima mnogo šta da se izgradi i skoro sve da i se ispravi, ima da se radi i iskapa sve što su godinama zatrpavale granate i mitraljezi. Ne mara svako da bude pionir - i slabije ruke i manje snage su potrebne. Tamo ću tražit.i svoje mesto. Onda će mrtvi čutati, i prošlost me neće progoniti, nego će mi pomoći. Kako je sve to jednostavno, a kako je dug'o trajalo dok se došlo dotle. Možda bih i zalutao na prostoru pT~ položajem. i pao kao ž=tva žičanih zamki i praskavih metaka, da nije Ludvigova smrt sinula pred nama kao raketa i pokazala nam put. Mi smo očajavali videći da struja naše Lajednice, da volja silno jednostavnog života, ponovo ste~enog na granici smrti, ne može da zbrise preživele oblike poluistina i sebičnosti, pa da pronadje sebi nove obale, nego da je nestala u glibu zaborava, odvedena u močvare fraza, rasplinula se po prokopima odnasa, briga i poziva. Danas znam da je sve u životu možda samo pojedinačno pripremanje i delanje, u mnogim ćelijama, u mnogim kanalima, svako za sebe, i kao što ćelije i kanali jednog drveta imaju zadatak samo da primaju i dalje sprovode ~ok, koji struji uvis, tako će se verovatno i iz ovoga stvoriti šumno i suncem obasjano lišće, vrhovi i sloboda. Hoću da počn.em.

To neće biti ostvarenje o kome smo sanjali u mla.dosti i koje smo očekivali posle onih go~dina napolju. To će biti put kao i drugi putevi, s kamenjem i dobrim dužima, sa razrivenim delovima, sa selima i poljima - put rada. Biću sam. Ponekad ću možda, naći neko-ga za jedan deo puta; za uvek verovatno ne.

Možda ću još često morati da uzimam ranac kad su mi ramena već umorna; svakako ću još mnogo puta oklevati na raskršćima i granicama, i ostavljaću por.ešto, i posrtaću, padaću, ali ću uvek ponovo ustajati, neću ostati da ležim, ići ću dalje i neću se vraćati. Možda nikad ~iše neću biti sasvim srećan, možda je rat to razorio; i uve'..; nz biti pomalo rasejan, i nigde se neću sasvim svojski osećati; ali zacelo neću nikad više biti ni sasvim nesrećan, jcr će me uvek nešto držati, ga ma to bile samo moje ruke, ili jedno drvo ili dah zemlje.

U stablima se diže sok, pupoljci pucaju sa slabim praskom, i tama je puna ~umova od rasteња. U sobi je mrak i mesečina. Život je u sobi. U nameštaju krcka, u stolu pucka, u armanu škripi. Godine su prošle kako su oboreni i isečeni, istrugani i sklopljeni u stvari za upotrebu, u sto-lice i postelje; ali svakog proljeća, u noćima kad sokovi ?6a 265

a

Lcrenu, ponovo romore u njima, bude se, istežu, nisu više crudje, stolice i namena, opet učestvuju u strujanju i toku života napolju. Pod nogama mi daske škripe i miču se, pod rukama mi kr cka drvo u prozoru, a pored puta pred _, vratima čak i raspuklo, trulo stablo jedne lipe tera debele, ~;; smedje pupoljke - kroz nekoliko nedelja i ona će imah ~; malo, svilenkasto zeleno lišće, kao i široko razgranati pla ~~ tani u čijoj senci raste.